Національна академія наук України

Інститут історії України НАНУ

Енциклопедія історії Української революції 1917 – 1921 років

Постаті Української революції

Зошит 3

Київ - 2023

Автори:
Басара-Тиліщак Г., Бойко О., Венгелевич В., Верстюк В., Давидюк Р., Корольов Г., Кудлай О., Лазарович М., Литвин М., Лозовий В., Осташко Т., Павлишин О., Пиріг Р., Сисин Франк, Тимченко Р.

Відповідальний редактор: *Верстюк В.*
Відповідальний секретар: *Кудлай О.*

Енциклопедія історії Української революції 1917-1921 рр. Зошит 3.
Науково-довідкове видання. К.: Ін-т історії України НАН України, 2023.

Рецензенти: член-кореспондент НАНУ,
доктор історичних наук Боряк Г. В.
доктор історичних наук Рубльов О. С.

ISBN 978-617-14-0000-9
ISBN 978-617-14-0211-9

Енциклопедичні зошити №3 – є черговим проміжним результатом підготовки «Енциклопедії історії Української революції 1917-1921 років». На розгляд і обговорення насамперед експертного середовища пропонуються статті, що представляють біограми громадських, військових, культурних, церковних, діячів; лідерів політичних рухів доби Української Центральної Ради, Української Держави, УНР часів Директорії, Західно-Української Народної Республіки, а також генеральського і старшинського складу Армії УНР, Галицької армії, отаманів повстанського руху; членів українських урядів, службовців національного дипломатичного корпусу, кооператорів. Представлено енциклопедичні статті про провідних діячів совєтської України, національних лідерів державних утворень на території колишньої Російської імперії, учасників «білого» руху. Видання включає також біографії зарубіжних істориків, у т. ч. української діаспори, - дослідників проблем революційної доби.

Ухвалено до друку Ученою радою Інституту історії України НАН України.

Зміст

Сіяк Іван-Августин
Сіяк Остап
Скрипник Микола
Стаховський Микола
Степанів Олена
Стрижевський Антон
Табуї Жорж
Тарнавський Мирон
Токаржевський-Карашевич Ян
Федак Степан
Франко Петро
Ціріц Густав
Чижевський Григорій
Шаманек Альфред
Шаповал Олександр
Шекерик-Доників Петро
Шелухін Сергій
Шемет Володимир
Шемет Микола
Шемет Сергій
Шептицький Андрей
Шовгенів (Шовгенов) Іван
Шпорлюк Роман
Шрамченко Леонтій
Шульгин Олександр
Шухевич Степан
Яблонський Генрік Ян
Яковлів Андрій

АБРАМСОН Генрі (1963, м.Іреквой фоллс, Північне Онтаріо, Канада) – американський і канадійський історик єврейського походження.

У 1995 здобув докторський ступінь в Торонтському ун-ті під керівництвом проф. Пола Роберта Магочі. Його дослідження стосувалося історії євреїв під час Української революції 1917-1921. У 1996-2000 читав лекції в Ун-ті Флориди, згодом у низці ін. освіт. установ, таких як: Оксфордський, Корнельський, Гарвардський ун-ти та Єврейський ун-т в Єрусалимі. З 2015 працює в Ун-ті Туро в м. Нью-Йорк, де викладає курси з єврейських студій та іудаїзму як релігії.

А. Г. є членом Наук. тов-ва Шевченка в Америці від 1999, 2002-2003 – наук. працівник Укр. наук. ін-ту Гарвардського ун-ту, де працював над першою онлайн-бібліографією євреїв України.

Дослідження **А. Г.** зосереджені на єврейсько-укр. темах. Є автором монографії «A Prayer for the Government: Jews and Ukrainians in Revolutionary Times, 1917-1920» (укр. переклад: «Молитва за владу: Українці та євреї в революційну добу (1917–1920)» (Кембридж, 1999), яка опублікована на основі захищеної дисертації. У 2017 вийшов укр. переклад. У дослідженні розглянуто єврейське питання в Україні у широкому іст. контексті, запропонувавши ін. погляд на коріння і розвиток антисемітизму того часу. Він стверджує, що спочатку євреї покладали надії на політ. та громад. права й емансипацію на УЦР, а потім на уряд УНР. Запровадження нац.-персональної автономії та створення Мін-ва єврейських справ створювали підстави для цього. Німецька окупація та гетьманський режим П. Скоропадського частково стримали антиєврейські виступи на укр. землях. Однак після виходу німців С. Петлюра не зміг запобігти хаосові та масовим погромам. **А. Г.** є автором статті про Україну в «Енциклопедії євреїв Східної Європи YIVO».

Літ.: *Абрамсон Г.* Молитва за владу: Українці та євреї в революційну добу (1917–1920). К., 2017. 320 с.; [Електронний ресурс]: https://huri.harvard.edu/people/henry-abramson; Персональний сайт Генрі Абрамсона // [Електронний ресурс]: https://henryabramson.com/

Генндій Корольов, Віктор Венглевич

АРХИПЕНКО Євген Порфирович (02.03І.1884, Кагарлик – 14.07.1959, Дорнштадт, Німеччина) – укр. політ. і держ. діяч, вчений-агроном.

Народився у родині інженера, викладача Київського ун-ту. 1906–1909 видавав укр. журнали «Українське бджільництво» (Петербург), 1910 – «Рілля» (Київ). Один з лідерів Укр. нар.-республіканської партії. У 1917 виступив ініціатором створення нац. об'єднання пасічників, розробив статут «Пасічницького тов-ва». 05.04.1918 РНМ УНР висунула його кандидатуру на посаду тов. мін-ра зем. справ УНР. Із створенням Київського Укр. Держ. ун-ту (1918) обійняв посаду приват-доцента. За Директорії УНР – мін-р зем. справ в уряді С. Остапенка (лютий – квітень 1919) і нар. госп-ва в уряді В. Прокоповича. З 1921 – в еміграції у Польщі, видавав часопис «Сільський світ» (Львів, Перемишль). До 1928 – на Волині видавав часопис «Українське пасічництво» – друк. орган товариства «Рій». З 1944 жив у Німеччині. Ініціатор створення Укр. родовідної установи і та її друк. органу «Рід і знамено». Похований у Дорнштадті. Його приватний архів передано до Укр. вільної академії наук у США (Нью-Йорк). Автор підручників з пасічництва та наук. праць, присвячених геральдиці.

Пр.: Будова вулика Дадана. К., 1908; Пасічницький словник. К., 1910; Щоденник пасічника (три видання: (К., 1909; 1917; Лодзь, 1924); Український рамковий вулик. Львів, 1925; Поступове пасічництво. Жовква, 1927.

Літ.: Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Т. І. К.,1993; *Рудка Б.* Євген Порфирович Архипенко // Український пасічник. 1996. № 8; *Сидоренко Н.* Архипенко Євген // Українська журналістика в іменах. 1999. Вип. 6; Українська Центральна Рада : документи і матеріали: У 2 т. / упоряд. В. Ф. Верстюк [та ін.]   Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. К. 1997. С.138, 350.

Тетяна Осташко

АРШИНОВ Петро Андрійович [псевд.: Петро Марін та ін.] (1887 - після 01.04.1940) - діяч рев. руху, анархіст, політ. емігрант, історик махновського руху.

За його свідченнями народився у сел. сім’ї с. Андріївка Нижньоломовського пов. Пензенської губ. (суч. Каменський р--н Пензенської обл.). Однак документами ці відомості не підтверджені. У деяких джерелах місцем народження називається Катеринослав. Відсутні також док. свідчення про перші два десятиліття життя.

З невідомих причин 1904 **П. А.** потрапив до Сер. Азії, працював слюсарем у залізн. майстернях Асхабада (Ашхабад) 1904-1905. В Ашхабаді закінчив залізн. техн. училище, перебрався до Кизил-Арваті (суч. Сердар, Туркменія). Тоді ж прилучився до рев. руху. З 1905 член РСДРП, більш-к. Під час рев-ції 1905-1907 через переслідування поліції переїхав до Катеринослава (суч. Дніпро, Україна), де змінив більш. погляди на анарх-ні. Восени 1906 приєднався до анархістів-комуністів, створив у місті бойову групу анархістів та орг-вав низку терористичних актів проти представників царської влади. Про причини своєї ідейної еволюції пізніше розповів у спогадах «Дві втечі». У відповідь на масові звільнення страйкарів 1907 прилюдно застрелив нач. Олександрівських залізн. майстерень, за що 10(23).04. військ.-польовий суд засудив **П. А.** до смертної кари, якої йому вдалося уникнути в результаті успішної групової втечі з в’язниці 22.04(05.05).1907.

Перші роки столипінської реакції провів на еміграції у Франції, у вересні 1909 нелегально повернувся до Росії, займався пропагандою серед робітників Брянська і Москви, брав участь в експропріаціях у Костромській і Смоленській губ. У серпні 1910 під час переходу кордону заарештований австрійською владою, за кілька місяців, у травні 1911, переданий владі Росії. Вдруге засуджений до 20 років каторжних робіт. Вирок відбував в Бутирській в'язниці, де познайомився з Н. Махном і став його політ. натхненником і вихователем.

Після Лютневої рев-ції звільнившись з в’язниці став одним з орг-рів, лідерів та ідеологів Московської федерації анарх. груп. Обставини його появи у квітні 1919 в махн. русі на півд. сх. України не з’ясовані. Відомо, що

більш. політика після захвату України супроводжувалася витісненням з політ. життя ін. партій (заборона, закриття друк. органів), що змусило багатьох анархістів переміститися до Гуляй-Поля під захист махновців. У секретному звіті політ. відділу Вищої Військ. Інспекції красної армії за березнь1919 повідомлялося: «Анархісти царюють. Столиця «Гуляй-Поле» для анархістів найвільніше місце у світі. Туди стікаються всі принижені й ображені в Росії анархісти. Усього в бригаді активних ватажків до 100 осіб, роб. клуб, газета «Набат» (яка лає комісародержавство царів Леніна і Раковського) ревком, штаб і багнети... у їхніх руках».

Потрапивши в Україну **П. А.** став членом Конфедерації анарх. орг-цій України «Набат», в Гуляй-Полі був призначений гол. культ.-просвітнього відділу Військ.-рев. ради 3-ї Задніпровської бригади, що перебувала під командуванням Н. Махна і входила до складу червоної дивізії П. Дибенка. Був засновником і ред. газети «Путь к свободе». Влітку 1919 вів нелегальну підривну роботу проти денікінщини. У відновленій у серпні 1919 Рев. повст. армії України (махновців) працював у культ.-просвітньому відділі ВРР, очолював секцію преси. У жовтні - грудні 1919 гол. ред. відновленої газети «Путь к свободе». Загалом секція преси разом з секретаріатом Конфедерації «Набат» видавала або фін. підтримувала низку газет «Путь к соботе» і україномовну «Шлях до волі», «Набат» конфедерації і ще кілька регіональних газет з т. с. назвою, а також «Вольный Бердянск», «Вольный Мелитополь», «Вольный Никополь», «Вольное Гуляй Поле». Пропагував вільний рад. лад.

На поч. січня 1920 **П. А.** перебував у зайнятому красною армією Катеринославі, де керував місц. групою конфедерації «Набат». У червні 1920 знову приєднався до РПАУ. Влітку - восени 1920 співробітник редакції та автор газети «Повстанець». Після чергової угоди махновців з сов. владою був обраний чл. і зав. культ.-просвітнього відділу Ради рев. повстанців РПАУ. У жовтні - листопаді 1920 брав участь у складанні проєкту «Основних положень про вільну трудову Раду», одного з програмних док-тів

махновщини. Після розриву більш-ми військ.-політ. угоди, з кін. листопада 1920 брав участь у повст. боротьбі, що відновилася.

Залишив повст. рух напр. січня 1921 для підготовки та видання книги з історії махновщини. У 1922 нелегально перейшов кордон Польщі, потім дістався Німеччини. Жив у Берліні, де підготував і вперше опублікував «История махн. движения» (1923). Вихід книги сприяв виправдальному вироку польського суду над Н. Махном і його спільниками, який відбувся того ж року у Варшаві. **П. А.** був одним із орг-рів та активних діячів «Групи рос. анархістів у Німеччині». Чл. редакції журналу «Анархический вестник» (Берлін, 1923-1924). Після того, як група розпалася переїхав до Франції. З 1925 жив під Парижем, де разом із Н. Махном, В. Воліним та ін. анархістами в червні 1925 розпочав видання журналу «Дело труда». Спільно з ін. чл. ред. колективу «Дела труда» 1926 висунув проєкт «Орг. платформи Заг. спілки анархістів», що являв собою концепцію анарх. профспілкової орг-ції, заснованої на основі анарх. ідеології, докладно розглянутій **П. А.** 1929 в роботі «Нове в анархізмі». У своїх публікаціях 1920-х піддавав жорсткій критиці сов. дійсність, держ.-парт. режим, особливо примусову колективізацію. У грудні 1929 за рев. діяльність мав бути висланий із Франції, але висилку відтермінували.

1931 заявив про свій розрив з анархізмом, наступного року звернувся до Політбюро ЦК ВКП(б) із проханням дозволити йому повернутися до СРСР. У контакті з кер-вом Комінтерну і, ймовірно, з сов. спецслужбами почав публікувати праці пробільш. характеру: «Іспанська рев-ція і рос. досвід» (1931), «Анархізм і диктатура пролетаріату» (1931), «Анархізм у наш час» (1933), у яких закликав анархістів визнати «диктатуру пролетаріату», ком. партію і відкрито підтримати СРСР. З метою ведення роботи з поширення прорад. позиції серед іспанських анархістів у СРСР готували відправлення **П. А.** до Іспанії.

У грудні 1934 отримав дозвіл повернутися в СРСР. У номері газети «Известия» від 30.06.1935 опублікував статтю «Крах анархізму», у якій

заявив про остаточний розрив з анархізмом і перехід на позиції ВКП(б). 21.03.1938 заарештований у Москві за сфабрикованою справою про підпільну анарх. шпигунсько-терористичну орг-цію «Анарх. центр», обвинувачений у шпигунстві на користь Франції, антирад. агітації. На слідстві під тиском дав свідчення зізнання. 26.11.1939 засуджений Військ. трибуналом до 10 років позбавлення волі у виправно-труд. таборах і 5 років поразки в політ. правах. Точна дата та обставини смерті невідомі. Реабілітований 12.10.1992.

Тв.: Аршинов П. Крах анархизма. Письмо в редакцию // Известия. Москва. 1935. 30 июня; *Аршинов П.* История махновского движения. Берлин, 1923. *Аршинов П.* Новое в анархизме // Анархисты. Документы и материалы в 2-х т. Т. 2. М. 1999. С. 505-523.
Дж.: Анархисты. Документы и материалы. 1883—1935 гг. В 2 т. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1998-1999.
Літ.: Верстюк В.Ф. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні (1918-1921). К. 1991.

Владислав Верстюк

БАЧИНСЬКИЙ Сергій Васильович (1887 (1879), м. Катеринослав - 22.06.1941, м. Київ) – політ., гром. і кооп. діяч.

Навчався у Орловському кадетському корпусі, вступив до Михайлівського артилерійського училища у Петербурзі, але через хворобу очей перейшов до Санкт-Петербурзького лісового Ін-ту. З 1904 член УПСР. Через поліційні переслідування виїхав у Францію, де закінчив математичний ф-т ун-ту в Парижі і агрон. ін-т у Тулузі.

Після Лютневої рев-ції повернувся в Росію, згодом в Україну. Гол. губ. ком-ту укр. есерів у Катеринославі. У липні 1917 обраний головою обл. ком-ту УПСР, тобто Катеринославським, Херсонським і Таврійським ком-тами, входив до складу ЦК УПСР. Редагував часописи «Селянин», «Селянська спілка». Від Катеринославського виборчого округу за списками Сел. спілки – Сел. союзу обраний до Всерос. Установчих зборів.

Член УЦР. З червня 1917 по квітень 1918, як представник УПСР, брав участь у роботі Малої Ради. Ред-вав газету укр. соціал-революціонерів

«Боротьба». 16.01.1918 арештований комендантом Києва М. Ковенком у приміщенні УЦР під час наради парламентської фракції УПСР. Звільнений з в'язниці за відсутністю доказів злочину. Не сприймав гетьманську владу, орг-вав з'їзди селян Катеринославської губ.

Секретар президії Труд. конгресу Другої УНР від Сел. спілки. У час роботи конгресу вийшов з партії есерів. У лютому 1919 переїхав до Вінниці, брав участь у скликаній Директорією УНР нараді. Член укр. делегації на переговорах у Бірзулі. У лютому 1919, як тов. мін-ра закорд. справ, брав участь у переговорах з Антантою в Одесі. Після цього виїхав до Румунії, звідти через Чернівці до Станіславова, у червні 1919 - до Кам'янця-Подільського. Декан сільськогосп., природничого ф-ту Укр. держ. ун-ту у Кам'янці-Подільському. Автор підручника з «Тригонометрії», курсу лекцій «Енциклопедія математики».

Восени 1920 виїхав до Кракова, звідти до Тарнова. Член Ради Республіки, обраний її секретарем.

Весною 1921 виїхав на Волинь, до вересня 1923 жив у Кременці. Працював у Союз кооп-вів Кременецького пов., надрукував кілька брошур (про історію Кременця, опис шкіл, іст. пам'ятників Кременецького пов.), видавав книжечки для дітей. Долучився до вшанування Т. Шевченка, увійшов до складу утвореного Гром. ком-ту, жертвував на справу особисті кошти. Під тиском польської адм-ції звільнений з Союзу кооп-вів. На поч. вересня 1923 переїхав до Острога, працював вчителем у семикласній укр. школі. У вересні 1925 влаштувався дир. правління у Рільниче госп. тов-во у Кременці.

У 1928 помічник пов. агронома у трьох гмінах: Лановецькій, Білозерській і Барсуковській. Навесні 1929 , отримавши польське громадянство, влаштувався агрономом у Рівненський повіт. Одночасно очолив дослідну станцію у с. Новий Двір (біля Рівного). Сприяв відкриттю Просвітянської хати у цьому селі. У кінці літа 1936 переїхав у с. Межирічі (біля Корця). Не маючи держ. роботи, поринув у культ.-освітнє життя: зорг-

вав кілька вистав, заснував безкоштовну читальню, виписував укр. газети («Новий час», «Сільський господар», «Пасічник», «Укр. Нива»), очолював Тов-во пасічників.

За тиждень до поч. II Світової війни був виселений польською владою з прикордонної зони. У вересні 1939 повернувся до Межиріч. Призначений більш-ми дир. школи.

29 лютого 1940 арештований УНКВС у Рівненській обл., згодом етапований у Київ. Київським обл. судом 24.05.1941 засуджено до розстрілу з конфіскацією майна. Суд. колегія Верх. суду УРСР 14.06.1941 вирок залишила у силі. Вирок виконано 22.06.1941. Вірогідно похований у Биківнянському лісі. Реабілітований. Родина (дружина і діти) вивезені у Півн.-Казахстанську обл.

Дж.: ГДА СБУ, м. Київ, ф. 6, спр. 69848 у 2 т.
Літ.:Бачинський М. Сергій Бачинський. Спогади сина. Львів, 2004. 250 с.; *Верстюк В, Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. Київ, 1998. С. 227; *Давидюк Р.* Сергій Бачинський. З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно - політичному житті міжвоєнної Волині. Рівне : ПП ДМ, 2014. С. 18-38.

Руслана Давидюк

БІЛАШ Віктор Федорович (1893, с. Новоспасівка, Бердянський пов. - 24.01.1938) – активний учасник рев. подій, один з лідерів махн. повст. руху, нач. штабу, член Рев.-військ. ради Рев. повст. армії України (махновців),

Народився в сел. родині. Здобув почат. освіту та професію машиніста паровоза. Чл. Новоспасівської групи анархістів-комуністів з 1908, яка нараховувала понад два десятки чл., в т. ч. й тих, хто в майбутньому склав ядро махн. руху: Т. Вдовиченко, В. Куриленко, В. Проценко, Л. Бондарец, М. Фоменко, П. Гончаренко, А. Матросенко. **В. Б.** лідер групи в 1911-1918. Учасник рев. подій 1917 на Кубані. Орг- антигетьманського підпілля в Приазов'ї 1918. Влітку того ж року виїхав на Кубань для пошуку зброї для майбут. повстання, повернувся в Україну у листопаді 1918 й одразу приєднався до махн. руху, в якому вже активно діяв Новоспасівський загін під командою В. Куриленка. **В. Б.** виступив з ідеєю об’єднання розрізнених

повст. загонів, реорг-цію їх за регулярними військ. приписами, створення гол. командування, оперативного штабу, інтендантської служби. За дорученням Н. Махна об’їхав всі повст. загони району, від командирів яких дістав згоду на проведення повст. з’їзду. З’їзд (03.01.1919, ст. Пологи) ухвалив рішення про створення повст. оперативного штабу, його нач. обрав **В. Б.** Наступного дня він презентував план, за яким всі повст. загони підлягали реорг-ції, зводилися у 5 полків, кожен з яких поділявся на три батальйони, а батальйон - на 3 роти. В полках створювалися штаби та інтендантські служби. В кін. січня 1919 **В. Б.** виїздив до Харкова до штабу Укр. фронту з метою координації спільних дій з красними та отримання від них додаткової зброї. 02.04.1919. брав участь у з’їзді конфедерації «Набат», який відбувся у Єлисаветграді.

Після першого союзу махновців з красною армією і перетворення повст. загонів у 3-тю Задніпровську бригаду дивізії П. Дибенка **В. Б.** – нач. оперативного відділу штабу бригади, нач. штабу, нач. штабу боєвої дільниці в районі Волновахи, згодом переважно на штабній роботі в дивізії Н. Махна та РПАУ (махновців). Певний час командував 2-ю бригадою махн. армії. В травні 1919, коли війська Денікіна розгорнули успішний настууп на Донбас, більш-ки вину за поразки переклали на Н. Махна і його дивізію. Л. Троцький закликав ліквідувати махновщину, на що Н. Махно відповів відмовою від посади командира дивізії. На нараді командного складу з цієї причини **В. Б.** було доручено передати «красним» справи дивізії комісії штабу 14-ї совєтської армії, що він зробив 09.06.1919 в Оріховому. На той час дивізія нараховувала 7 тис. бійців. Як писав сам **В. Б.** у своїх спогадах, в той момент у нього і Н. Махна виявилися різні погляди щодо можливих майбут. дій. Н. Махно виступив за необхідність самостійної б-би, а **В. Б.** наполягав на збереженні єдиного протиденікінського фронту і якийсь час залишався в дивізії. 25.06. він був викликаний в штаб армії до К. Ворошилова на розмову, після якої випадково уник арешту. В кін. серпня з власним загоном (частиною 58 – ї дивізії «красних») знову з’єднався з Н. Махно, який на той

час вже видав наказ про відновлення Рев. повст. армії України (махновців). 01.09. в Добровеличківці відбулося розширене засідання командного складу армії, на якому була обрана Реввійськрада армії у складі 30 осіб, в т. ч. й **В. Б**. Тоді ж Н. Махно був обраний командуючим, створений штаб армії, який очолив **В. Б**. Штаб складався з двох відділів: оперативного і адмін., окрім того був створений інспекторат, який складався з інспекторів кавалерії, артилерії, боєприпасів, був підрозділ відповідальний за телеграфний і живий зв'язок, а також підривна команда. **В. Б.** керував оперативною роботою штабу, розробляв і підписував оперативні накази, на нього було покладено завдання реорг-ції армії. З цією метою при штабі була створена орг. комісія під керівництвом **В. Б**. Результатом її роботи став план реорг-ції. Армія була поділена на 4 корпуси, 3 діючі і 1 резервний. Корпуси складалися з полків, полки – з батальйонів і дивізіонів, останні – з рот і сотень, роти – сотні – з взводів, взводи ділилися навпіл на піввзводи. Був вироблений штат полків, обрані командири. План був затверджений Реввійськрадою і виконаний. 26.09. під Перегонівкою **В. Б.** здійснював оперативне керівництво повст. силами в знаменитому бою, в якому махновці розгромили відбірні офіцерські полки денікінців. В тилу А. Денікіна керував роботою штабу армії, був заст. гол. Реввійськради РПАУ (м), брав безпосередню участь у боях з денікінцями. Вивчаючи військ. мистецтво партизанської б-би і впроваджуючи його в реальне життя, **В. Б.** пивсав: «Особливо нас цікавило Запорізьке козацтво, історію б-би якого ми вивчали з особливою любов'ю, бо багато хто з нас були нащадками запорожців, а, тим паче, діяти нам доводилося в областях і районах, що раніше належали Запорізькому козацтву».

В кін. листопада 1919 захворів на зворотний тиф. Після оголошення совєтською владою на поч. січня 1920 махновської армії поза законом пішов у підпілля, повернувся до Новоспасівки. До 08.05.1920 перебував у підпіллі і повернувся з групою односельчан до загону Н. Махна, який відновив активні дії в тилу більшовиків. Того ж дня Н. Махно видав наказ про відновлення

армії, його було обрано командуючим, **В. Б.** – начальником штабу. 12.05. був поранений у бою. Армія швидко зростала за рахунок старих місц. повстанців та красноармійців, які переходили на бік махновців. 29.05. обрана Рада Рев. Повстанцев України (махновців), яка замінила вже недіючу Реввійськраду. Нову раду очолив Н. Махно, його застпником став **В. Б.** Він же в. о. спочатку чл. оперативного відділу штабу, а з 25.05. – нач. оперативного відділу. Зберігся щоденник оперативного відділу штабу, який вів **В. Б.** протягом літа – поч. осені 1920, щоденник допомагає відтворити шаленну динаміку бойових дій.

Читаючи спогади **В. Б.**, можна прийти до висновку, що їх погляди з Н. Махном на завдання руху дещо відрізнялися. **В. Б.** писав, що вважав себе рівноправним з Н. Махном, «та до того ж відповідальність на мої плечі лягала не менша, ніж на нього (Махно в цей час був гол. Ради, чл. оперативного відділу та командармом Повстанської, а я – заст. гол. Ради, нач. оперативного відділу Ради та Начштабу Повстанської), я, на власний розсуд, мав право збирати командирів на збори для розв'язання всіляких питань». Він пише, що був більш гнучким у ставленні до совєтської влади, заперечував проти протиправних, здійснених поза судом розстрілів комуністів. 09.07.1920 на засіданні РРПУ (м) запропонував резолюцію, яка була схвалена і містила пункти: «а) Категорично забороняється комскладу і повстанцям за своїм особистим приводом розстрілювати полонених червоноармійців і командирів, комісарів і комуністів, міліцейських, комнезаможних і радпрацівників, продавців; б) Організувати при культ.-просвітньому відділі Ради комісію антимахн. справ, куди слід направляти всіх без винятку полонених, а так само командирів і повстанців - за вчинки, що заборонені в лавах махновщини». Один з тих в махн. русі, хто прагнув співпраці з совєтською владою у б-бі проти «білої контрреволюції», **В. Б.** вже в липні пропонував здійснити прохід в тили П. Врангеля і підірвати його в такий же спосіб, яким минулого року махновці дезорганізували тил А. Денікіна. Однак ця ідея була відхилена більшістю, яка схилилась до пропозиції Н. Махна

відійти в глибину України, взяти під свій контроль якусь її частину і там продовжити анарх. експеримент вільного совєтського ладу.

Ініціатор укладення воєнно-політ. угоди між РПАУ і Совнаркомом УССР у вересні 1920. Заручившись згодою командного складу, **В. Б.** разом з секретарем Ради рев. повстанців України Поповим 28.09. по телеграфу з Біловодська зв'язався з представником совєтського укр. уряду, гол. ВУЧК Манцевим і запропонували підписати угоду про перемир'я. Після підписання угоди і рейду частини повст. армії по тилах врангелівців та участі у форсуванні о. Сиваш **В. Б.** займався питаннями поповнення армії та її мат. забезпеченням. 29.11.1920 після підступного нападу «красних» на підрозділи повст. армії на спільному засіданні Ради рев. повстанців України (махновців), штабу та командного складу **В. Б.** зробив доповідь про кадрове збільшення штабу і був перезатверджений нач. штабу. Засідання вирішило тимч. по можливості ухилятися від боїв з переважаючими силами «красних» і енергічно відновити армію. Ця задача була покладена на штаб. З 20.12.1920 по 15.02.1921 повст. армія, вириваючись з оточення і переслідування «красних», здійснила рейд у 2000 км. **В. Б.** керував оперативною роботою штабу армії. У сер. березня 1921 після рейду по Таврії, який призвів до знач. скорочення повст. армії Н. Махно разом **В. Б.** підписали наказ про поділ решток армії на окр. групи з завданням «руйнувати тили красної армії і її інститути насилля і свавілля». Весна і літо 1921 пройшли у рейдах та боях, в яких повст. армія втрачала бійців і зброю.

В липні 1921 під тиском переважаючих «красних» військ, махновці вирішили розділитися на кілька окр. груп, щоб дезорієнтувати і відірватися від ворога. Н. Махно з невеликим загоном повстанців взяв курс на захід, плануючи форсувати Дністер і перебратися на підконтрольну румунам територію. 17.07.1921 попрощавшись з Н. Махном, **В. Б.** на чолі окр. загону пробував подолати Дон і податись на Кубань з намірами об'єднатися там з повстанцями Маслака та Брови. Цього не вдалося зробити, довелося повернутись і якийсь час кружляти по Маріупольському пов. Оголошена сов.

владою амністія багатьох повстанців підщтовхувала до завершення б-би. Фактично загін **В. Б.** розпався. Важко поранений з своїм давнім приятелем Долженком на невел. вітрильнику добрався до Єйська, де 23.09.1921 його схопили співробітники ЧК і відправили до Харкова. Поміщений до камери смертників Харківської в'язниці ЧК-ДПУ, **В. Б.** 22.04.1922 дав детальні свідчення у справі Н. Махна, яку розглядав Верх. трибунал при ВУЦВК. Трибунал визнав Н. Махна бандитом, таким, що не підлягав амністії. За вказівкою і під наглядом чекістів **В. Б.** написав спогади про махновщину. 1923 звільнено на поруки легальних анархістів, але очевидно після згоди на співпрацю з НКВД.

У 1920–30-х працював інструктором із тарифних питань правління тресту «Югосталь» (Харків). Брав участь у підпільній діяльності «Конфедерації анархістів України Набат», у зв'язку з чим був короткотерміново заарештований у 1930. 16.12.1937 заарештований НКВС, звинувачений у контрев. діяльності. 24.01.1938 помер під час допиту.

У 1930 почав писати черговий варіант спогадів про махн. рух, рукопис мало видати видавництво «Пролетарий», але цього не сталося. Рукопис зберігся, був ред-ний і переписаний сином О. Білашом, вийшов під назвою «Дороги Нестора Махна» в Харкові 1993.

Дж.: Махно Н. Русская революция на Украине (от марта 1917 – по апрель 1918). Париж, 1929. 214 с.; *Махно Н.* Под ударами контрреволюции (апрель–июнь 1918). Париж, 1936. 162 с.; *Махно Н.* Украинская революция (июнь–декабрь 1918). Париж, 1937.
Літ.: Аршинов П. История махновского движениях (1918 – 1921). Берлин, 1923. 258 с.; *Белаш В.Ф., Белаш А.В.* Дороги Нестора Махно. Историческое повествование. Харьков, 1993; *Верстюк В.* Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні (1918-1921). К. 1991.

Владислав Верстюк

БОХЕНСЬКИЙ Адольф Марія (13.04.1909 – 18.07.1944, Анкона, Італія) – відомий польський інтелектуал, публіцист і письменник.

Походив зі шляхетського роду. Після закінчення школи, виїхав на навчання до Парижу, де вступив до École des Sciences Politiques, яку закінчив

1930. Здобув ступінь магістра права в Ун-ті Яна Казимира у Львові. Став відомим, як публіцист і постійний співробітник сусп.-політ. часопису «Bunt Młodych» (гол. ред. Є. Ґедройц), яке від 1937 мало назву «Polityka». Був прихильником Ю. Пілсудського, однак критикував його політ. курс після перевороту 1926. Брав участь у II Світовій війні як доброволець. Загинув у часі битви при Анконі (липень 1944) в Італії.

Належить до кола українофілів міжвоєнної Польщі. У 1920-х у статті «Z historiografii rewolucji ukraińskiej. Od Chrystjuka do Szuchewicza», опублікованій у «Przegląd Współczesny» (Т. 36), уперше серед польських істориків вжив поняття «Укр. рев-ція» щодо націо- та державотв. процесів на укр. землях після I Світової війни. Причиною її поразки уважав укр.-польський конфлікт на західноукр. землях. Договір УГА з ген. А. Денікіним окреслив як «зраду», що наблизила поразку укр. нац. б-би. Відому працю П. Христюка про Укр. рев-цію назвав досить «наївною»; книгу «Відродження нації» В. Винниченка – перенасиченою ультрачервоними деклараціями, а спогади ген. В. Петріва – першорядним джерелом та ін. **А. Б.** відмічав, що на розвиток історіографії Укр. рев-ції впливала б-ба між націоналістичною (укр. соціалісти) і «державницькою» концепцією (П. Скоропадський і Д. Дорошенко). Під кін. 1930-х **А. Б.** відійшов під прометеїзму й озвучував положення майбут. доктрини Є. Ґедройца, про те, що Польща не може забезпечувати цілісність своїх кордонів за рахунок одного зі своїх сусідів.

Автор багатьох праць, найвідоміша з яких «Між Німеччиною і Росією» (1937). У ній **А. Б.** виклав оригінальну концепцію міжнар. відносин у Центр.-Сх. Європі і геополітичного положення Польщі. Критикував держави Антанти за знехтуване «укр. питання». **А. Б.** писав, що «ключ відносин з Україною лежить у Берліні».

Тв.: Bocheński A.Z historiografii rewolucji ukraińskiej. Od Chrystjuka do Szuchewicza // Przegląd Współczesny. 1931. R. 10. T. 36. S. 68-86.
Літ.: *Корольов Г.* Концепція Української революції 1917-1921 рр. у текстах польських істориків: ставлення, традиція та історіографічний канон // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. Вип. 12. К., 2016. С. 43-60.

Генадій Корольов

ВАРОНКА Язеп (Воронко Йосип) (04(17).04.1891, с. Кузніца, Сокольський пов., Гродненська губ. (суч. Польща) – 04.06.1952, Чикаго, США) – відомий білоруський держ. і нац. діяч, поет і публіцист. Перший гол. Нар. Секретаріату БНР (20.01. – 09.07.1918).

Розпочав студії як слухач юрид. ф-ту С,-Петербурзького ун-ту, з якого був відрахований у 1914. Працював у кількох періодичних виданнях у рос. столиці. Тоді ж ним були написані перші вірші.

Після лютневих подій у Петрограді долучився до Білоруської соц. громади, згодом увійшов до складу ЦК. Восени 1917 здобув визнання як представник білоруських політ. орг-цій в Особливій нараді Тимч. уряду та Держ. нараді. Один з речників ідеї білоруської автономії. Був комісаром юстиції і внутр. справ Вел. білоруської ради. Делегат I Білоруського конгресу. Один із провідних діячів Білоруської партії соц.-федералістів. У лютому 1918 очолив перший білоруський уряд – Нар. Секретаріат, одночасно в. о. керівника зовнішньополіт. відомства. **Я. В.** – один із основних ініціаторів проголошення Білоруської Нар. Республіки. Під час укр.-білоруських переговорів весною 1918 домагався визнання білоруської держави. Пізніше був призначений мін-ром білоруських справ Литви, виступав за створення білоруської нац. автономії у її складі. Автор брошури «Белорусский вопрос к моменту Версальской мирной конференции. Ист.-полит. очерк», опубліковану в Ковно (Каунасі) 1919.

У 1923 емігрував до США, де брав активну участь у діяльності білоруських орг-цій. Заснував першу білоруську газету в Півн. Америці – «Beloruskaia Tribuna». Деякий час очолював Білорусько-американську нац. асоціацію.

Літ.: Гімжаўскас Э.. Беларускі фактор пры фармаванні літоўскай дзяржавы ў 1915–1923 гг. Смаленск, 2015; *Міхалюк Д.* Беларуская Народная Рэспубліка 1918–1920 гг.: ля вытокаў беларускай дзяржаўнасц. Смаленск, 2015; *Gomółka K.* Między Polską a Rosją: Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922. Warszawa, 1994.

Геннадій Корольов

ВЕРИГА Василь Іванович (03.01.1922, с. Колодрібці, Тернопільська обл. – 30.12.2008, Торонто, Канада) – укр. історик, журналіст і канадійський гром. діяч. Дійсний чл. НТШ і Укр. вільної Академії Наук.

Вчився у школі Колодрібці, продовжив студії у Заліщанській та у 1938-1942 – у Коломийській гімназії. Під час II Світової війни (1943 -1945) належав до лав дивізії СС «Галичина», куди записався добровільно. Після до 1948 перебував у таборах для військовополонених в Італії та Великобританії. Від 1951 проживав у Канаді. Кілька років працював на пошті та фабриках. У 1961 зумів закінчити бакалаврат біб-ної справи Торонтського ун-ту; у 1968 – іст. ф-т та здобув ступінь магістра в Ун-ті Оттави. З 1961 працював біб-ром у Торонтському ун-ті. Брав участь у Міжнар. конгресах славістів (Варшава, 1973; Загреб, 1978).

1987 вийшов на пенсію, в 1990 захистив докторат в Укр. Вільному Ун-ті. Брав активну участь у діяльності укр. еміґрантських об'єднань у Канаді. Редагував та дописував до декількох україномовних газет та часописів. На поч. 1990-х обраний віце-президентом Світового конгресу вільних українців.

Досліджував події Укр. рев-ції 1917-1921. Написав кілька знакових праць, таких як: «Визвольні змагання в Україні, 1914–1923 рр. У 2 т. Жовква. 1998-1999», «Галицька Соціалістична совецька Республіка (1920р.Нью–Йорк. –Торонто, 1986», «Нариси з історії України: кінець XVШ – початок XX ст.». Його візія Укр. рев-ції 1917-1921 відображала діаспорну історіографічну концепцію «визвольних змагань». Автор показував рев. події у широкому іст. контексті та включенням західноукр. фактора. Дійшов до висновку, що поразка Укр. рев-ції передовсім була детермінована зовнішньополіт. чинниками, які зіграли вирішальну роль в ігноруванні укр. державності.

Літ.: *Ковальчук О.* Верига Василь Іванович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін. Ін-т історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2003. Т. 1. С. 484; *Литвин М.* Верига Василь Іванович // Українські історики XX століття: Біобібліографічний довідник. К.-Львів, 2003. Вип. 2. Ч. 1. С. 50-51.

Геннідій Корольов

ВІТОВСЬКИЙ Дмитро Дмитрович [псевд.: Гнат Буряк] **(**08.11.1887, с. Медуха (суч. Галицький р-н, Івано-Франківська обл.) – 04.08.1919, Польща) – військ. і держ. діяч ЗУНР, військ. мін-р ЗУНР, поет.

Здобув освіту в польській гімназії м. Станиславова. Долучився до таємного укр. гуртка самоосвіти, потайки опанував іст. козаччини та укр. літ-ру Згодом навчався на правнич. ф-ті Львівського ун-ту. Був одним із провідників укр. молоді у б-бі за укр. ун-т. Вступив до Укр. радикальної партії, орг-вував серед молоді мережу військ.-спортивних орг-цій «Січ» та читальні «Просвіти». У 1908 мобілізований на рік до австрійської армії, отримавши звання хорунжого. Продовжив навчання в ун-ті. За політ. діяльність 01.07.1910 відрахований з ун-ту та позбавлений звання хорунжого. 02.1911 відбувся суд. процес проти 101 укр. студента, 70 студентів, у тому числі **Д. В.** засуджено на місяць тюрми. Після звільнення закінчив навчання у Краківському ун-ті, став юристом, працював адвокатом у Станіславі.

З 08.1914 **Д. В.** став одним із засновників Легіону УСС. Організатор одного з куренів УСС. Завжди знаходився серед стрільців та виступав з патріотичними промовами. З його ініціативи частина укр. воїнів відмовилися від австрійської присяги та прийняла укр. 07.09.1914 – командир 1-го куреня Легіону УСС, сотні пів куреня С. Шухевича. Легіон відзначилася у боях на горах Кобила (10.1914), Маківка (05.1915). 28.06.1915 курінь УСС **Д. В.** здобув у боях Галич і підняв на міській ратуші синьо-жовтий прапор, за що згодом отримав догану від австрійського командування.

Восени 1915 поранений та переведений в резерв. У 1916–1917 комісар УСС на Волині, орг-вав на Ковельщині укр. нар. школи. Активно займається допомогою укр. біженцям, допомагає у підготовці нового поповнення УСС. Після Берестейського миру Легіон УСС (разом із групою Вільгельма Габсбурґа-Вишиваного) у складі австро-німецьких військ перейшли Збруч та воював проти більшовиків. У період Української Держави – комендант Жмеринки. **Д. В**. користувався вел. симпатіями місц. населення, допомагав їм

через штаб корпусу генерала М. Гофмана, який перебував у місті. Восени курінь УСС був передислокований до Буковини.

30.10.1918 очолив Укр. військ. ком-т (комісаріат) і взяв командування львівськими укр. частинами. Наполягав на військ. захопленні влади. Ввечері 31.10. провів останню нараду зі старшинами у Нар. домі Львова, де обговорили питання стосовно повстання. У разі невдалого перебігу подій **Д. В.** дав наказ відступати до Красного. 01.11.1918 у Львові та повітах Сх. Галичини відбулося збройне повстання. Вже о 7 ранку **Д. В.** доповів К.. Левицькому, що влада у Львові перейшла до рук українців. 05.11. його звільнили від командування військами у Львові. 09.11.1918 очолив Держ. Секретаріат військ. справ ЗУНР. 13.11. підписав наказ про створення 12 військ. округів на тер. Сх. Галичини й Буковини, розпочав формування Галицької армії.

Підтримував ідею об'єднання УНР та ЗУНР. 02.01.1919 виступив на сесії УНРади у Станіславові за об'єднання УНР і ЗУНР. На його думку, спільними справами можуть бути: армія, фінанси, валюта, пошта і телеграф. Автономними повинні залишатись шкільництво, релігійні справи, адміністрація та судівництво аж до введення укр. з-нів. Брав участь в урочистостях з нагоди ухвалення Акту злуки УНР і ЗУНР 22.01.1919 у Києві.

На прохання діячів Закарпаття **Д. В.** направив військо і повідомив про це УНРаду, за що був розкритикований Л. Цегельським. 12.02.1919 **Д. В.** подав у відставку з посади держсекретаря.

Входив до складу укр. делегації на Паризькій мирній конф. Рішуче стояв на позиції держ. самостійності та єдності всіх укр. земель. Після поч. наступу армії Ю. Галлера написав листа В. Вільсону у якому рішуче заявив, що укр. народ ніколи не погодиться з польською окупацією. 21.05.1919 разом з М. Лозинським надіслав ультиматум Ж. Клемансо стосовно ЗУНР. Того ж дня делегацію запросили на засідання Верх. Ради, де разом з В. Панейком висловив рішучий протест у зв'язку з розгортанням польської агресії. 27.05.

разом з М. Лозинським виголосив протест полякам, які, не виконавши умов перемир'я, розпочали наступ проти УГА.

Загинув у авіакатастрофі під Рацібором (суч. Польща), повертаючись до України із Бреслау (суч. м. Вроцлав) на літаку ВПС УНР Zeppelin-Staaken RXIVa «R-71». У повітрі стався вибух; усі пасажири й екіпаж загинули. Похований на цвинтарі гугенотів у м. Берлін. 2003 прах **Д. В.** перепоховали на Личаківському кладовищі.

Належав до засновників Стрілецького фонду й органу УСС «Шляхи». (Львів, 1915–1918). Його новела «Звіт» опублікована у літ.-мистецькому збірнику «Тим, що впали» (Львів, 1917).

Літ.: Бойко І. Дмитро Вітовський – видатний український державний та громадський діяч, державний секретар військових справ Західно-Української Народної Республіки // Видатні випускники юридичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка та їхня роль в історії українського державотворення. Львів, 2023. Вип. 3. С. 28-35; *Головацький І.* Дмитро Вітовський – організатор Листопадового Чину. Львів, 2005; *Заклинський М.* Дмитро Вітовський. Львів, 1936; Західно-Українська Народна Республіка, 1918-1923: Ілюстрована історія. Львів, Івано-Франківськ, 2008; *Литвин М.* Вітовський Дмитро // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1. Івано-Франківськ, 2018. С. 271-272; *Литвин М., Науменко К.* Військова еліта Галичини. Львів, 2004; *Тимченко Р.* Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). К., 2013.

Роман Тимченко

ВОЛІН (Ейхенба́ум) Все́волод Миха́йлович (11(23).08.1882, Тихвин, Новгородська губ. – 18.09.1945, Париж) – рев. діяч, учасник махн. руху, анархо-синдикаліст, політ. емігрант, публіцист.

Народився в сім'ї земських лікарів, дістав добру домашню освіту, закінчивши гімназію у Воронежі, вільно володів французькою і німецькою мовами, вступив до С.-Петербурзького ун-ту на юрид. ф-т. Під впливом рев. ідей залишив ун-т, захопився агітаційно-пропагандистською діяльністю в середовищі столичного пролетаріату, поділяв есерівські погляди. 1904 познайомився з священиком Георгієм Гапоном, 09.01.1905 брав участь у ході («кривавій неділі»), яка поклала початок революції 1905-1907. Брав активну

участь у рев. подіях, був одним з орг-рів Петроградського совєта роб. депутатів, як учасник повстання в Кронштадті 25.10.1905, був ув'язнений у Петропавлівській фортеці. 1907 засуджений вдруге до заслання на Сибір, здійснив втечу до Франції. У Парижі зав'язав стосунки з анархістами, захопився анарх. теорією, в результаті чого залишив партію есерів.

Перед І Світовою війною **В. В.** став активним чл. Ком-ту за міжнар. дії проти війни. З початком Світової війни змушений під тиском французької влади, яка погрожувала інтернуванням, переїхати до США. У Нью-Йорку на поч. 1916, вступил до Союзу рос. робітників США і Канади, орг-ції з анархо-синдикалістською ідеологією. В США мав успіх як публіцист і оратор. Друкувався в тижневику «Голос труда», виступал з лекціями, був учасником багатьох політ. дискусій в промислових американських центрах.

Після падіння самодержавства влітку 1917 повернувся в Росію разом з чл. редакції «Голос труда». Редакція відновила видання газети, яка стала досить популярною. **В. В.** очолив редколегію газети і став її активним автором. Відстоював ідеї розвитку рев. ініціатив знизу шляхом саморганізації мас. Був противником ідей захвату влади, якому протипоставляв безпосередній перехід землі і засобів виробництва в руки трудящих. Написані 1919 статті були перевидані окремим зб. «Рев-ция и анархизм». Поряд з редакцією «Голоса труда» був створений Союз анархо-синдикалістської пропаганди. **В. В.** вважався видатним оратором.

Після захоплення влади більшовиками став їх активним опонентом. Передбачив, що як тільки більш. влада зміцниться, вона почне централізовано керувати життям країни і народу і перетворить «совєти» в знаряддя центр уряду, в результаті виникне «авторитарный полит. и государственный аппарат, который будет железным кулаком давить всякую оппозицию». **В. В.** прозорливо передбачав, що популярне гасло «вся власть Советам» перетвориться у гасло вся влада партійним вождям. Жорсткої критики **В. В.** зазнав Брестський мирний договір 03.03.1918, який більшовики підписали з країнами Четверного союзу. У анархістів несприйняття договору

викликали не лише його принизливі поступки, а й ідейна зрада всесвітньої революції.

В кінці 1918 переїхав до Харкова, де став одним з орг-рів анарх. конфедерації «Набат», був її секретарем. На цей час відбулася його ідейна еволюція від анархо-синдикалізму до синтетичного єдиного анархізму, який мав би дозволити об'єднання в одній орг-ції різних анарх. течій, залишаючи їм права автономної діяльності. Чл. конфедерації, яка окрім Харкова мала осередки в ін. містах України (Полтаві, Миргороді, Єлисаветграді, Кременчузі, Одесі, Києві, Вовчанську, Севастополі, Симферополі) намагалися вести агітаційно-пропагандистську роботу, видавати і розповсюджувати анарх. літ-ру. В др. пол. літа 1919 **В. В.** потрапив до махновців і став одним з гол. ідеологів махн. руху. 05.08.1919 Н. Махно видав наказ про відновлення/ створення Рев. повст. армії України (махновців), **В. В.** був співавтором цього наказу. В ньому насамперед повідомлялося: «Завданням нашої рев. армії і кожного повстанця, який до неї вступив, є чесна б-ба за повне визволення трудящих України від усякого поневолення. Тому кожен повстанець зобов'язаний пам'ятати і стежити за тим, що серед нас не може бути місця особам, які прагнуть за спиною рев. повстанства до особистої наживи, до розбою або пограбування мирного єврейського населення». 01.09.1919 на зборах командного складу армії **В. В.** був обраний до Реввійськради армії, а також керівником у культ.-освіт. відділу армії, де працював разом з П. Аршиновим та А. Бароном. Культ.-освіт. відділ був розгалуженою структурою, складався з кількох секцій: преси, пропаганди, театральної,шкільної.

В. В. був одним з розробників теорії вільного рад. ладу, підготував проект «Декларації Рев. повст. армії України (махновців)». 28.10. орг-вав і провів у Олександрівську (суч. Запоріжжя) з'їзд представників селян і робітників, на якому виступив з гол. доповіддю від Реввійськради РПАУ (м). На з'їзді було оприлюднено підготовлений **В. В.** проект «Декларації», в якому викладалося анарх. бачення розвитку рев. подій, відзначалася їх принципова різниця в

Україні і в Росії. Якщо в Росії влада спромоглася створити міцний держ. апарат, за допомогою якого залізною рукою придушує будь-які прояви нар. незадоволення, то в Україні справа розвивається зовсім інакше: «Від кінця літа вся Україна кипить сел. повстаннями і широким повст. рухом проти ком. партії, яка не виправдала довіри мас. Насувається третя рев-ція, яка нині вже почалася, в яку Україна нині вже вступила … Україна стоїть на порозі справжньої сел. та роб. рев-ції. Такий основний сенс подій, що відбуваються. Ми, повстанці - махновці, лише діти цієї рев-ції, її слуги і захисники». Значна частина декларації була присвячена визначенню істинного вільного рад. ладу, в основу якого клалось уявлення про широке низове самоврядування.

09.01.1920 Всеукрревком оголосив махновців поза з-ном, а військ. командування «красних» почало переслідування окр. махн. підрозділів. Це привело до дезорг-ції повст. армії, її штаб повернувся до Гуляй Поля, але культ.-освіт. відділ перестав функціонувати. Хворого тифом **В. В.** арештували чекісти. За свідченням П. Авріша він мав бути розстріляний за наказом Л. Троцького, якого неодноразово критикував, але в результаті якогось заступництва був відправлений до Москви, де перебував у різних в'язницях до осені 1920, до моменту чергової угоди махновців з сов. владою. Однією з її умов зі сторони повстанців було звільнення з тюрем ув'язнених анархістів і свобода їх політ. діяльності. **В. В.** знову потрапив до Харкова, де відновив видання «Набату». Однак, союз більшовиків з махновцями був короткотривалим - як тільки вони допомогли «красним» військам розбити «білу армію» П. Врангеля, одразу ж розпочалася підготовлена чекістами операція по знищенню махновців. Першими були арещтовані їх представники у Харкові. **В. В.** черговий раз був ув'язнений, лише в січні 1922 більш. влада його звільнила з умовою еміграції з Росії.

Першим осідком **В. В.** став Берлін, де він провів два роки. Разом з П. Аршиновим започаткував і видав 7 випусків «Анархического вестника», переклав німецькою мовою «Историю махн. движения» П. Аршинова. 1924 на запрошення відомого французького анархіста Себастьяна Фора **В. В.**

переїхав до Парижа для роботи над вел. проектом енциклопедії анархізму. У Парижі він займався не лише публіцистичною діяльністю, але був активним учасником анарх. емігрантського життя. 1926 розійшовся в поглядах з П. Аршиновим і Н. Махном, порвав з ними стосунки. Причиною цього стала публікація П. Аршиновим «Організаційної платформи», в якій йшлося про створення централізованої Заг. спілки анархістів. **В. В.** був проти всілякої централізації, яка на його думку вбивала основні анарх. принцип низової ініціативи. Лише в 30-х **В. В.** відновив стосунки з Н. Махном, а після його смерті взяв на себе працю по ред-ню його спогадів, до яких також написав передмову та коментарі. **В. В.** був послідовним критиком сталінського режиму, визначав більшовизм як красний фашизм, порівнював Сталіна з Гітлером і Муссоліні.

Через скрутне мат. становища в др. пол. 30-х **В. В.** довелося залишити Париж і переїхати в провінціальний Нім за 600 км від столиці. Тут була написана французькою мовою «Невідома революція» (La Revolution Inconnue, 1917-1921), видана у Франції 1947 вже після смерті автора. Це було анарх. прочитання рев. подій в Росії і в Україні. Для **В. В.** був цікавим соціальний рев. вибух, гол. діючою особою якого був народ, а не окремі політ. діячі. Роботу над рукописом **В. В.** завершив у Марселі 1940. Як єврею йому було доволі складно виживати під німецькою окупацією, життя ускладнювалося жахливою бідністю і туберкульозом, від якого помер невдовзі по завершенню II Світової війни.

Тв.: Волин В. Революция и анархизм. Сб. ст. Б.м., 1919; Предисл. *В.М. Волина* к кн.*: Махно Н.И.* Воспоминания /. 1929-1937; *Волин В.* О вольном городе // Н. Махно и махновское движение. Из истории повстанческого движения в Екатеринославской губернии. Сб. док. и мат. Днепропетровск, 1993. С. 22-23; *Волин В.* Красный фашизм. [Електронний ресурс]: https://aitrus.info/node/925.

Дж.: Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине 1918 – 1921. Док. и мат. М., 2006. С. 280.

Літ.: Анархисты. Документы и материалы. В 2-х т Т. 2: 1917–1935. М., 1999; *Дамье Вадим.* Портреты революционеров: Всеволод Волин. [Електронний ресурс]: https://www.aitrus.info/node/4395; *Paul Avrich* The Russian anarchists. Princeton University Press, 1967; *Wolin W.* La Revolution Inconnue, 1917-1921. France, 1947.

Владислав Верстюк

ГАҐЕН Марк фон (21.07.1954 – 15.09.2019, Фінікс, США) – знаний американський історик, доктор філософії, проф. рос., укр. та євразійської історії. Один із найбільших дослідників рев. подій та націотворення в Центр.-Сх. Європі (1914-1923). Належав до кола американських україністів. **М. фон Г.** входив до ред. рад авторитетних акад. журналів «Ab Imperio», «Kritika», «Slavic Review» та ін. У 2002-2005 гол. Міжнар. асоціації україністів.

Навчався в Джорджтаунському ун-ті та Ун-ті Індіана-Блумінгтон. Захистив докт. дисертацію в Стенфордському ун-ті. Тема його дослідження стосувалася ролі солдатів у пролетарській диктатурі 1917-1930. Викладав у декількох ун-тах світу, таких як Єльський, Вільний ун-т Берліна, Вища школа соціальних наук у Парижі, Укр. вільний ун-т у Мюнхені тощо. У 1989-2001 працював дир. Ін-ту Гаррімана Колумбійського ун-ту (м. Нью-Йорк, США). Останнє десятиліття працював проф. Ун-ту Аризона.

Став відомий завдяки незалежній та виваженій оцінці репортажів кореспондента «New York Times» Уолтера Дюранті про Рад. Союз, особливо у період Голодомору 1923-1933. У 1995 опублікував статтю «Does Ukraine Have a History?» на сторінках «Slavic Review» (№ 3), в якій стверджував, що укр. історія практично відсутня в американській науці, а тому потребує нової історіографічної легітимації. Розглядав Укр. рев-цію 1917-1921 як самодостатнє явище в історії Центр.-Сх. Європи на поч. XX ст. Пропонував ревізію поглядів на рев-цію, засновану на подоланні внутр. постколоніального бачення.

Автор досліджень: «Soldiers in the Proletarian Dictatorship: The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917-1930» (Cornell, 1990), «War in a European Borderlands. Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine 1914–1918» (Seattle, 2007).

Тв.: Mark von Hagen. Does Ukraine Have a History? // Slavic Review, Vol. 54, No. 3 (Autumn, 1995), pp. 658—673. *Марк фон Ґаген.* Складний Західний фронт та формування

Української держави: забутий мир, забута війна та народження нації // Україна дипломатична. 2020. № 2; *Марк фон Гаґен*: «Про себе я кажу: «Я став свідомим україністом». [Електронний ресурс]: https://uamoderna.com/jittepis-istory/mark-von-gagen
Літ.: Ясь О.В. Хаген Марк фон // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін.; К., 2013. Т. 10. С. 341; Україна та її революції (1914-23): нові історії та інтерпретації. Спеціальний випуск на пошану Марка фон Гагена // Україна модерна. 2020. Чис. 29.

Геннадій Корольов

ГОРБАЧЕВСЬКИЙ Антін Якович (27.01.1856, с. Зарубенці (суч. Тернопільська обл.) – 25.04.1944) – адвокат, гром. та політ. діяч.

Народився в родині греко-католицького парафіяльного священника Якова та його дружини Гонорати. Навчався в нар. школі м. Збараж, у 1-й Тернопільській класичній гімназії, яку закінчив 1874. Брав участь в учнівській таємничій орг-ції «Громада». Після вступу на правнич. ф-т Львівського ун-ту, розпочав гром. діяльність. Зокрема входив до народовського руху, а також був чл. гуртка студ. молоді «Дружній лихвар».

1880 **А. Г.** увійшов до складу видавців газети «Діло». Пройшов стажування на здобуття звання доктора права, яке отримав 1884. 1881-1882 – на гром. засадах керував біб-кою «Просвіти» в м. Львів. 1883-1884 після смерті В. Барвінського очолював редакцію газети «Діло». 1884 - переїхав до Перемишля, в якому відкрив адв. канцелярію. Був серед засновників та чл. гром.-політ. орг-ції «Народна рада». 1885 – увійшов до числа засновників УНДП, чл. її Нар. Ком-ту в м. Львів, був гол. повіт. Нар. Ком-ту в м. Чортків. У 1889 разом з адвокатами К. Левицьким та Є. Олесницьким став співзасновником видання «Часопись правнича». Незмінний чл. редколегії видання. Написав статтю «Дещо про новий з-н громадський для 30 вел. міст галицьких і його становище в системі крайового законодавства громадського», де висвітлював питання крайового та місц. самоврядування. Спільно з К. Левицьким, О. Огоновським та Є. Олесницьким уклав «Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних» (1893). Чл. дир-ції першого в Галичині укр. страхового тов-ва «Дністер» (1892).

1893 відкрив адв. канцелярію у Чорткові. **А. Г.** провадив діловодство своєї канцелярії укр. мовою й відстоював права укр. мови в судах та в держ. органах. 1897 захищав селян, яких австро-угорська влада звинуватила в порушенні гром. спокою під час виборів до парламенту. 1908-1909 був адвокатом М. Січинського, який застрелив цісарського намісника Галичини А. Потоцького на суд. процесі в м. Відень. Тоді більшість укр. діячів засудили цей вчинок. З 1912 – чл. Найвищого держ. трибуналу Австрії у м. Відень (згідно з австрійської конституції мав право судити міністрів).

1907 укр. громада чортківського краю висунула **А. Г.** кандидатом на виборах до австрійського парламенту, але за пропозицією львівського комітету УНДП, поступився місцем О. Колессі. З ініціативи **А. Г.** у Чорткові було організовано культ.-просвітнє тов-во «Укр. бесіда». Очолював кредитову спілку «Надія», Укр. педагогічне тов-во. 1911 став одним з фундаторів й меценатів приват. укр. гімназії у Чорткові, а також польської гімназії ім. Ю. Словацького. Автор багатьох публікацій з правової тематики. Його праці друкувались в юрид. вісниках Інсбруку та Відня. 1910 кер-во Львівського ун-ту декілька разів запрошувало **А. Г.** читати лекції з цивільного права для студентів юрид. ф-ту. Співорганізатор Тов-ва укр. правників у м. Львів (1909). 1913 – посол Галицького сейму.

На поч. І Світової війни виїхав до Відня. 1914–1915 співпрацює з Гол. укр. радою. 1916 повернувся до Галичини, працював адвокатом у Теребовлі. Учасник Нац. Зборів у Львові (18-19.10.1918), на яких було обрано УНРаду. У часи ЗУНР призначений повіт. комісаром Дрогобицького пов., орг-вав набір добровольців до Галицької армії. Після відступу укр. військ зі Львова та переїзду до Тернополя обраний чл.постійної законодавчої комісії УНРади. На сесії УНРади у Станіславові (030-4.01.1919) пропонував прийняти Ухвалу УНРади про злуку УНР і ЗУНР без обговорень. Обраний до Виділу УНРади. Брав участь у сесіях УНРади 03-04.1919. та 04.1919. Очолив новостворену Укр. нар.-трудову партію, редагував її видання, газету «Свобода». Очолював партію до 05.1923.

06.1919, після зайняття Дрогобича польською армією, не залишив місто. 07.1919 разом з урядом ЗУНР виїхав до Кам’янця-Подільського. 09.1919 чл. спільної делегації УНР та ЗУНР у Варшаві щодо укладання польсько-укр. угоди. Вийшов з її складу. 04.12.1919 разом з ін. послами від ЗУНР звернувся із заявою до уряду Польщі, у якій засудив підписану Декларацію й наголосив, що УНР і ЗУНР це дві окремі держави, а злука мала декларативне значення.

1921 повернувся до Чорткова, працює адвокатом, захищає українців в політ. процесах за польського панування. Очолював філію Тов-ва допомоги укр. інвалідам, працював у кооп-вах «Укр. книгарня» та «Повіт. союз кооп-вів». З 1923 належав до Союзу укр. адвокатів у м. Львів. 22.01.1922 взяв участь в Міжпарт. раді Галичини. Учасники визнали Є. Петрушевича єдиним репрезентантом Сх. Галичини, хоча й засуджували численні помилки уряду ЗУНР

07.1925 один з засновників УНДО До 09.1939 – член УНДО та його НК. 1927–1939 – сенатор польського сейму від УНДО, чл. Укр. парламентського клубу, з 1935 його голова.

Автор низки статей з правн. студій. В журналі «Життя і право» опублікував статті «Справа судів присяжних» (1937), «За вдержанням судів присяжних» (1938).

18.09.1939 разом з донькою Лідією і зятем Іваном-Романом Носиком викликаний на допит до НКВС. 01.1940 проведений обшук в будинку, майно конфіскували, **А. Г.** зламав руку в двох місцях. Через день разом з родиною втікає до Львова. Впродовж двох місяців переховувався у львівських знайомих, щоразу отримуючи звістки, що його розшукує НКВС. 03.1940 переїхав до Кракова. Під час наступу німецької армії на СРСР 1941 повернувся до Чорткова, де відновив роботу адв. канцелярії, диктував доньці спомини, які не збереглися. З наближенням фронту 03.1944 виїхав з міста, дорогою застудився і помер. Похований у м. Сянок (нині м. Санок, Польща).

Літ.: Гонський І. Іван Горбачевський у спогадах і листуваннях (нарис). Тернопіль, 2004; *Горбачевська-Носикова Л.* Д-р Антін Горбачевський, організатор Чортківщини // Історико-мемуарний збірник Чортківської округи. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1974; *Левенець Л., Мельничук Б.* Горбачевський Антін Якович // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. Т. 1. Тернопіль, 2004. С. 392-393; *Павлишин О.* Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року) // Україна Модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3; *Патер І.* Горбачевський Антін Якович // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1. Івано-Франківськ, 2018. С. 393-395; *Степаненко* О. Він переконував аргументами, захищав – без меча Гельсінська Ініціатива – XXI. [Електронний ресурс]: http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1436044794 (20.03.2023).

Роман Тимченко

ГОРНИКЕВИЧ Теофіл (14.02.1891, с. Гузіїв, Долинський р-н, Івано-Франківська обл. – 02.11.1969, Відень, Австрія) – укр. греко-католицький священнослужитель, польовий капелан УГА, історик.

Закінчив Акад. гімназію у Львові, вивчав богослов'я у Львівському ун-ті. У серпні 1918 висвячений на священика греко-католицької церкви. Під час ЗУНР польовий капелан у військ. шпиталях у Бережанах (до травня 1919). 1920-1923 викладав біологію та психологію в Таємному укр. ун-ті. З 1927 викладав в академічній гімназії, одночасно був парафіяльним священиком при православній церкві в Сихові (суч. м. Львів). У 1940 переїхав до Відня. З 1947 по 1956 викладав релігію в сер. школах Відня.

У період після II Світової війни **Т. Г.** провів вел. роботу з упорядкування укр. архівів у Відні та публікації джерельних мат-лів з цих архівів, що стосувалися України періоду 1917-1921. Після розпуску екзильного уряду ЗУНР (1923) митрополит А. Шептицький прийняв рішення про передачу арх. мат-лів православній церкві св. Варвари з метою захисту їх від знищення. Там була розміщена й спадщина В. Липинського. У 1942 митрополит А. Шептицький вирішив передати їх до Австрійського держ. архіву. У 1950-1960-х **Т. Г.** провів вел. роботу з упорядкування та опису спадщини В. Липинського (результатом якої став каталог 1962). У 1962-1966, за дорученням греко-католицького митрополита, пізніше - кардинала Йосифа Сліпого, **Т. Г.** орг-вав «Закордонний архів ЗУНР». У 1966 він порушив

питання про перевезення зібраних матеріалів з Відня до Риму, до Укр. католицького ун-ту, який тоді організовувався. 1968 цей архів був таємно вивезений з Австрії разом з колекцією В. Липинського. При вищезгаданому ун-ті в Римі було орг-вано архів, який очолив **Т. Г.** Фотокопії архіву В. Липинського були передані до Філадельфії (США), де створено Східноєвроп. наук. ін-т.

Т. Г. упорядкував чотиритомне видання джерел з історії України, віднайдених ним у віденських архівах, які охоплюють 1914-1922 (нім. «Ereignisse in der Ukraine 1914-1922: Deren Bedeutung und Historische», Hintergründe, Philadelphia, 1966-1969). Автор статті «Поділ в Україні 1914–1922 років у світлі іст. документів» («Bohoslovia», Rome, 1984, № 48).

Літ.: *Железняк М.Г.* Горникевич Теофіл // Енциклопедія сучасної України. Київ, 2006. Т. 6. С. 274; *Палієнко М.* Теофіл Горникевич та українські архівні колекції у Відні. К.: Темпора, 2012.

Геннадій Корольов, Віктор Венглевич

ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКИЙ Митрофан (02(14).06.1867, Річиця, Мінська губ. — 30.09.1934, Москва) – білоруський історик, етнограф та фольклорознавець, гром.-політ. діяч.

Народився в сім’ї працівника повіт. поліцейського управління. Частину дитинства провів у м. Пловдив (Царство Болгарія). Пізніше повернувся до Рос. імперії. 1889-1894 студент іст.-філол. ф-ту Київського ун-ту св. Володимира, де на формування його наук. поглядів мали вплив В. Іконников та В. Антонович. Деякий час працював у арх. установах Москви та місц. ун-ті. 1901-1919 обіймав посаду проф. Київського ун-ту. Деякі дослідники уважають, що **М. Д.-З.** створив в ун-ті наук. школу, до якої зараховують відомих істориків Д. Дорошенка, О. Оглоблина. Активно співробітничав з різноманітними білоруськими періодичними виданнями.

Під час рев-ції чл. делегації БНР до Києва (квітень-травень 1918). Виступав за проведення демаркації кордону між БНР і УНР на підставі етнографічного критерію, критикував владу УНР за «імперіалістичні

тенденції» у ставленні до Білорусі та небажання офіц. визнати незалежність БНР. 1918 підтримував ідею створення федерації з Литвою. На замовлення влади БНР упорядкував меморіал «Асновы беларускай дзяржаўнасці», що був надрукований у Гродно та Вільнюсі в 1919 білоруською, рос., німецькою та французькою мовами.

Після 1921 викладав в ун-ті Харкова, згодом працював проректором Азербайджанського ун-ту в Баку. 1925-1926 – проф. історії Білоруського держ. ун-ту в Мінську. Зазнавав репресій з боку більш. влади. Низка його творів була визнана «шкідливими», звинувачувався в «неонародництві». Останні роки життя мешкав у Москві.

Автор близько 150 наук. праць, присвячених історії давньої Русі, середньовічної Московської держави, Рос. імперії, білоруських та литовських земель.

Тв.: Государственное хозяйство великого княжества Литовского при Ягеллонах. Киев, 1901 (Магистерская диссертация); Спорные вопросы в истории Литовско-Русского сейма. СПб., 1901; Из истории общественных течений в России. Сб. статей. Москва, 1906; Политический строй Древней Руси. Вече и князь. Москва, 1906; Исследования и статьи. Т. 1: Этнография и социология, обычное право, статистика, белорусская письменность. Киев, 1909; та ін.

Літ.: Денисенко Г.Г. Довнар-Запольский Митрофан Вікторович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін. Ін-т історії України НАН України. Т. 2. Київ, 2004. С. 427.

Геннадій Корольов

ДОМБСЬКИЙ Ян (10.04.1880, с. Кукезів (суч. Львівська обл.) – 05.06.1931, Варшава, Польща) **–** польський держ. діяч, дипломат і журналіст. Відомий як керівник польської делегації на переговорах про перемир'я під час польсько-більш. війни у Мінську та Ризі (1920-1921), який 18.03.1921 підписав Ризький мирний договір. Короткий час був керівником Мін-ва закорд. справ Польщі (24.05.1921 – 11.06.1921).

Народився у заможній сел. родині. Після закінчення гімназії, вступив на юрид. ф-т ун-ту у Львові, згодом перевівся на хімічний ф-т, який закінчив в 1906. 1905 вступив до Польської сел. партії, співпрацював з кількома

польськомовними газетами - «Kurier Lwowski» та «Gazeta Lwowska». Активний діяч польського сел. руху в Галичині. 1912 секретар Польської нар. партії – Об'єднання незалежних народників (Zjednoczenie Niezawisłych Ludowców). Під час І Світової війни став чл. Гол. нац. ком-ту в Кракові, доєднався до незалежницького руху. Брав участь у бойових діях як офіцер полку Польських Легіонів.

Після відновлення незалежності Польщі, у 1919-1931 обрався послом Сейму. У травні 1920 призначений заступ. мін-ра закорд. справ, згодом призначений керівником польської делегації на переговорах з більшовиками. Підписання Ризького мирного договору вважається його вагомим дип. успіхом. Тоді ж Польща офіц. визнала рад. Україну як суб'єкт міжнар. права. Загалом займав досить скептичну позицію щодо України та укр. нац.-визв. руху. 1928-1931 віце-маршалок Сейму Польщі.

Написав спогади про перебіг перемовин та укладення Ризького мирного договору 1921.

Помер після трагічних подій пов'язаних з його побиттям.

Тв.: Dąbski J. Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy. Warszawa, 1931.
Літ.: Batowski H. Między dwoma wojnami 1919-1939. Zarys historii dyplomatycznej. Kraków, 1988; *Borzecki J.* The Soviet-Polish Peace of 1921 and the Creation of Interwar Europe. New Haven, London, 2008; *Komarnicki T.* Rebirth of the Polish Republic. A Study in the Diplomatic History of Europe 1914-1921. Melbourne-London-Toronto, 1957; *Kumaniecki J.* Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza – rokowania – traktat – komisje mieszane. Warszawa, 1985.

Геннадій Корольов

ДОРОШЕНКО Дмитро Іванович [псевд.: М. Жученко, М. Забаревський та ін.] (07.04.(26.03).1882, Вільно (суч. Вільнюс, Литва) – 19.03.1951, Мюнхен, Німеччина) – укр. гром. і держ. діяч, вчений-історик, публіцист.

Народився у сім'ї військ. ветеринара. Нащадок відомого козацько-шляхетського роду з Чернігівщини. Батько відіграв визначальну роль у формуванні його нац. свідомості. Ця «закваска», як згадував **Д. Д.**, «була така сильна, що я в гімназії стояв проти всіх «ідейних соблазнів» радикалізма і

соціалізма і залишився укр. націоналістом, розуміється в сфері мови, літ-ри й історії, чим усім я захопився вже у 10–12 років і далі так, як мої товариші захоплювались К. Марксом або Н. Михайловським». Чималий вплив на формування його нац. свідомості справили також брати батька Василь Дорошенко, відомий в той час письменник та Петро Якович Дорошенко, за часів гетьманування П. Скоропадського мін-р мистецтв і нац. культури.

Закінчивши 1901 віленську гімназію, **Д. Д.** вступив на іст.-філол. відділ Варшавського ун-ту. Далі студії продовжував у Петербурзькому (1902–1904) та Київському ун-тах (1907–1909), де не на мить не припиняв участі у діяльності укр. орг-цій різного роду. У Петербурзі, 1903 очолював укр. студ. громаду і водночас тісно співпрацював з представниками «Старої Громади», до якої належали Д. Мордовець, П. Стебницький, О. Лотоцький, родина Русових. Брав активну участь в орг-ції нац.-культ. заходів (відкриття пам’ятника І. Котляревському у Полтаві (1903), ювілейного свята М. Лисенка в Петербурзі (1904) та ін.).

Входив до новостворених укр. політ. сил: Рев. укр. партії та Укр. соціал-дем. партії у Галичині. За участь у студ. демонстраціях у Петербурзі був виключений з ун-ту і на деякий час став слухачем Укр. ун-тських курсів у Львові (1904). У 1905 на Полтавщині **Д. Д.** нав’язав знайомство з М. Міхновським та його однодумцями по Укр. нар. партії, які стояли на платформі держ. самостійності України. У Німеччині, де мав можливість студіювати мову, налагодив контакти з відомими галицькими діячами і став співробітничати в закорд. укр. виданні «Ruthenische Revue» («Ukrainische Rundschau»). Повернувшись 1905 до Києва, приєднався до Укр. радикальної партії, брав участь у її виданнях «Громадська думка» та «Нова громада», згодом «Раді». Публікував свої статті у часописах «Рідний край» та «Хлібороб». У 1906 після заснування Укр. парламентського клубу у І Держ. думі, **Д. Д.** запрошують на посаду секретаря ред-ції часопису, який видавала укр. фракція – «Громада» (його ред. був М. Славинський). **Д. Д.** наголошував,

що «не захоплювався ніколи доктринами» і мав нахил «до живого діла» – в «Раді», «Просвіті», Тов-ві укр. поступовців.

Історією **Д. Д.** захопився ще за часів навчання у гімназії і з 1897 його статті почали з'являтися спочатку в галицькій, а потім рос. та укр. пресі. Його проф. зростання було відзначено призначенням секретарем ред-ції наук. місячника «Україна», який видавався укр. мовою під ред-цією М. Грушевського, та низкою наук. розвідок у «Літ.-наук. віснику». Новий етап життя і діяльності **Д. Д.** розпочався у Катеринославі, де після закінчення 1909 Київського ун-ту викладав історію у місц. комерційній школі. Спільно з відомими укр. вченими Д. Яворницьким, А. Синявським, В. Бідновим, Я. Новицьким та ін. співробітничав у Катеринославській ученій арх. комісії, редагував її «Летопись», часопис «Дніпрові хвилі» (1910–1913) та ін. установах. Разом із дружиною, відомою драм. артисткою Н. Дорошенко (дівоче прізвище Васильченко) доклав чималих зусиль для поширення просвітницького руху на Катеринославщині. Багато подорожував по Україні, обсервуючи іст. пам'ятки (зокрема Волині), про які згодом напише у праці «По рідному краю» (1911).

Повернувшись 1913 до Києва, **Д. Д.** викладав історію в комерційних школах і одночасно працював біб-рем Іст. музею та секретарем Укр. наук. тов-ва. Під час I Світової війни 1915 його обрали уповноваженим Всерос. союзу міст на Півд.-Зах. фронті та зав. відділу допомоги населенню Галичини й Буковини. В цей час **Д. Д.** разом із дружиною спільно з Русовими, Вілінськими, Старицькими та ін. відомими укр. родинами опікувалося полоненими галичанами та інтернованими, що вивозилися рос. окупаційною владою з Галичини через Київ далі на Схід, подекуди й до Сибіру. Допомагали не лише фін. та необхідними речами, але й орг-вали різного роду благодійні акції. Це був час закладення фундаменту укр. нац. відродження і в цьому процесі **Д. Д.** відігравав одну з провідних ролей.

Після Лютневої революції 1917 **Д. Д.** було обрано тов. гол. УЦР і призначено заст. губ. комісара Київщини (віце-губ-ром). Не маючи

можливості поєднувати обидві посади, він відмовився від обов’язків тов. гол. УЦР. 22.04.1917 Тимч. уряд призначив його крайовим комісаром Галичини та Буковини з правами ген.-губернатора. На засіданні Ком-ту УЦР 22.07.1917 виступив із ґрунтовною доповіддю, у якій розкрив жахливі наслідки рос. окупації на західноукр. землях та накреслив нагальні заходи, яких мав вжити укр. парламент, аби поліпшити становище укр. населення в Галичині та Буковині. Після відступу 02.08.1917 рос. військ та евакуації рос. адм-ції з Галичини повернувся до Києва, де 13.08.1917 йому доручено сформувати новий склад Ген. Секретаріату, виконавчого органу УЦР. Проте принципові й тактичні розходження із гол. Центр. Ради М. Грушевським змусили його відмовитись від головування в уряді. На думку **Д. Д.**, Ген. Секретаріат мав скористатися хоча і обмеженими правами, які надавав йому кабінет О. Керенського, і встановити правову владу для автономії з метою її подальшої розбудови, спрямовувати всі зусилля на практичну діяльність, уникаючи відвертої конфронтації з Тимч. урядом. Його точка зору не була адекватно сприйнята кер-вом УЦР і наприкінці серпня **Д. Д.** був призначений на посаду губ. комісара Чернігівщини. З переїздом до Чернігова, за словами **Д. Д.**, «більше на службі в «укр. рев-ції» він не був.

Гетьманський переворот 29.04.1918 **Д. Д.** зустрів у Галичині, де у березні–квітні 1918 займався ліквідацією колиш. уряд. інституцій. Він не приховував свого захоплення подією, що відбулася в Києві, припускаючи можливість пристосування традиційно нац. форми укр. державності – Гетьманщини, до реалій тодішнього моменту і тогочасної іст. ситуації. «Для мене, історика, що присвятив стільки часу і думок студіюванню цієї Гетьманщини з усіма її темними і ясними сторонами в минулому, реставрація гетьманського ладу здавалась якимсь сном, мрією», – писав він. Через деякий час його було запрошено на посаду мін-ра закорд. справ. Проти його призначення на цю посаду виступало німецьке військ. командування, яке підозрювало **Д. Д.** у австрофільстві та було занепокоєне його широкими галицькими зв’язками з огляду на посаду губ. комісара Тимч. уряду. У 1917

П. Скоропадський писав у своїх «Споминах», що генерал В. Ґренер особисто просив його не призначати мін-ром закорд. справ **Д. Д.** На новій посаді йому довелося розбудовувати держ. апарат кер-ва закорд. політикою гетьманського уряду та налагоджувати дип. службу. Слід зазначити, що формування зовнішньополіт. курсу Укр. Держави відбувалося в складних умовах, пов'язаних з продовженням І Світової війни, протистоянням двох воєнно-політ. блоків країн Почвірного союзу та Антанти. Уряд був змушений рахуватися з присутністю німецьких та австро-угорських військ, які запросила в Україну УЦР в умовах більш. окупації. Це обумовлювало залежність внутр. і зовніш. політики Укр. Держави від Німеччини та Австро-Угорщини. Україна покладала свої надії на Німеччину, яка могла протидіяти загрозам з боку РСФРР і бажала використати її для швидкого замирення і зміцнення укр. кордонів. Проте політика німецького уряду щодо Укр. Держави не була чітко визначеною. Як зазначав **Д. Д.**, вона «хиталася між так сказать укр. й рос. орієнтацією». Це у значній мірі заважало переговорному процесу з РСФРР і впливало на визначення кордонів з останньою. І якщо у Берліні мали лише «бажання скільки можна використовувати Україну для біжучого моменту, для потреб війни, що рішала для Німеччини грізне питання «бути чи не бути», то політ. кола Австро-Угорщини робили все, аби не допустити посилення німецьких впливів в Україні. Влітку 1918 гетьманський уряд зробив спробу відновити дип. стосунки з країнами Антанти, не зважаючи на рішучий протест Центральних держав. Це яскраво засвідчує намагання формувати незалежну зовніш.-політ. орієнтацію України, попри її тісний зв'язок з країнами Почвірного союзу. У зв'язку з цим **Д. Д.** писав, що гол. завданням укр. політики, в напрямку якого він намагався працювати, було «визволення з-під опіки наших союзників, німців та австро-угорців». В той же час, використовуючи «поміч Німеччини (як найсильнішої з держав, що підписали Берестейський договір), доки це нам буде потрібно, старатись

якомога швидше стати на власні ноги й тоді вийти з-під опіки Німеччини... і визволитися від присутності на укр. тер-рії австро-угорських військ».

Надзвичайно складним виявився переговорний процес з австро-угорськими політ. чинниками щодо реалізації цією країною таємного договору про поділ Галичини та розв'язання проблеми Холмщини і Підляшшя, тер. яких за Берестейським договором відійшли до України. Під контролем мін-ра закорд. справ проходили переговори делегацій Укр. Держави і більш. Росії. **Д. Д.** доводилося докладати чималих зусиль та енергії для розв'язання різного роду конфліктів, які виникали через агресивні дії сусідньої країни: порушення кордонів, арешти громадян, пограбування транспорту червоноармійськими прикордонними загонами тощо.

У сер. жовтня **Д. Д.** виїхав у відрядження до Берліну, аби закріпити успіх укр. делегації на чолі з гетьманом П. Скоропадським під час зустрічі з кайзером Вільгельмом. 25.10.1918 **Д. Д.** зустрівся у Відні з укр. послом В. Липинським. В цей час вже були наявними ознаки неминучого розпаду Австро-Угорської імперії і виникала нагальна необхідність у створенні укр. амбасад в Австрії, Угорщині і Чехії. **Д. Д.** виписав офіц. доручення на ім'я В. Липинського, який мав продовжити свою дип. місію в Австрії. До Будапешту для орг-ції дип. представництва відряджався радник укр. посольства у Відні І. Токаржевський-Карашевич, до Праги – В. Полетика. Одночасно В. Липинський отримав від **Д. Д.** доручення надавати мат. підтримку дип. представникам новоутвореного галицького укр. уряду.

Після відновлення УНР **Д. Д.** повертається до викладацької праці. 22.01.1919 його призначено проф. укр. історії Кам'янець-Подільського ун-ту на кафедрі історії України. Поза студіями та наук. роботою він продовжує брати участь у різного роду держ. акціях та місіях. Але вже влітку 1919 вирішує відійти від співпраці з республіканським проводом. Навесні 1920 разом з В. Липинським та колом однодумців створюють у Відні Укр. союз

хліборобів-державників – укр. монархічну позапарт. орг-цію і входить до складу його законодорадчого органу – Ради Присяжних.

В еміграції **Д. Д.** розвинув активну наук.-організаційну та акад. працю. Протягом 1921–1951 обирався проф. Укр. вільного ун-ту у Відні, Празі, Мюнхені. Тривалий час викладав у Карловому ун-ті в Празі (1926–1936), Варшавському ун-ті (1936–1939). У 1926–1931 очолював Укр. наук. ін-т в Берліні, який було засновано з ініціативи гетьмана П. Скоропадського. Наступ рад. військ навесні 1945 в Чехословаччині та Німеччині змусив **Д. Д.** перебратися до Зах. Німеччини, де він очолив Відділ культури й освіти при Центр. ком-ті Укр. еміграції в Авґсбурзі. Спільно з укр. вченими, що виїхали з Києва до Німеччини, та науковцями з Праги та Галичини зорг-вав Укр. вільну академію наук (УВАН) і став її першим президентом. У 1947 вирушив до Канади для наук. праці в Колегії св. Андрея. Навесні 1951 повернувся до Мюнхена, де невдовзі помер.

Наукову діяльність **Д. Д.** визначає понад тис. наук. праць з історії України, історії культури і церкви, зокрема «Нарис історії України», «Огляд укр. історіографії», «Православна церква в минулому і суч. житті укр. народу». Окр. дослідження присвячені М. Костомарову, П. Кулішу, В. Антоновичу та ін. Залишив низку спогадів про діячів укр. нац.-визв. руху, а також «Мої спогади про давнє-минуле. 1901–1914» та «Мої спогади про недавнє-минуле. 1914–1920».

Пр.: Дещо про закордонну політику Української Держави // Хліборобська Україна. Зб. II–IV. Відень, 1920. С. 49–64; Єлизавета Іванівна з Скоропадських Милорадович // Хліборобська Україна. Кн. V. Відень, 1925. С. 284–288; Замітки до історії 1918 року на Україні //Там само. Зб. V–VI. Відень, 1921. С. 75–104; Мої спомини про давнє-минуле. К.: Темпора, 2007; Мої спомини про недавнє-минуле. К.: Темпора, 2007; Нарис історії України. Ч. 1–2. 1932–1933; Історія України. 1917–1923: у 2-х т. Т. 1–2. К.: Темпора, 2002; Огляд української історіографії. Прага, 1923; Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. Берлін, 1940; *Забаревський М. (Дорошенко Д.)*. Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу // В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. К.: Темпора, 2010. С. 382–430 та ін.

Літ.: Білецький Л. Дмитро Дорошенко. Вінніпег, 1949; *Бурім Д.В., Вєдєнєєв Д.В.* Маловідомі сторінки діяльності Дмитра Дорошенка за кордоном // Розбудова держави. 1997. Березень, № 3. С. 49–52; *Верстюк В.*, *Осташко Т.* Діячі Української Центральної

ради: Бографічний довідник. К., 1998; *Винар Л.* Дмитро Дорошенко, 1882–1951. Мюнхен–Нью-Йорк–Торонто, 1983; *Коровицький І.* Дмитро Дорошенко // Вячеслав Липинський. Архів. – Т. 6. Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського. Філадельфія, 1973. С. XV–XLIV; *Лупандін О.* Дмитро Дорошенко – міністр закордонних справ Української Держави 1918 р. // Український історичний журнал. 1998. № 2. С. 115–127; *Наріжний* С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Прага, 1942; *Пінчук Ю., Гриневич Л.* Дмитро Дорошенко та його твір «Огляд української історіографії» // Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. К., 1996. С. IX–XXX; *Полонська-Василенко Н.* Дмитро Дорошенко // Український літопис Аугсбург, 1953. Ч.1. С. 81–89; *Скоропадський П.* Спомини: кінець 1917 року - грудень 1918 року. К.: Темпора, 2019; *Ульяновська С., Ульяновський В.* Автори «Української культури» (Дмитро Дорошенко) // Українська культура: лекції за ред. Дмитра Антоновича. К.: Либідь, 1993. С. 527–553 та ін.

Тетяна Осташко.

ДОРОШЕНКО Петро Якович (17(29).10.1857 (за ін. дан. 22.11.1858), хут. Дорошенковий, Глухівський пов., Чернігівська губ. (суч. с. Дорошенкове, Шосткинський р-н, Сумська обл.) –13.07.1919) – укр. гром., земський і держ. діяч, краєзнавець, лікар за фахом. Дядько Д.Дорошенка.

Народився на хут. Дорошенковому, який був родовим гніздом гетьманів України Михайла та Петра Дорошенків. Нащадок старовинного козацько-старшинського роду Дорошенків (Климченки-Дорошенки). Освіту здобув у Новгород-Сіверській гімназії (1875) та мед. ф-ті Київському ун-ту (1881). 20 років працював земським лікарем у Глухові на Чернігівщині. **П. Д.** одночасно захопився історією, особливо історію рідного краю, яку ретельно вивчав. Його ст. брат, Василь, написав і видав в 1863 роман «На Україні» й поширював по селах книжки для народу, т. зв. «метелики» П. Куліша. У Глухові **П. Д.** обирають земським гласним спочатку повіт., а потім і губ. чернігівського земства. Був оборонцем багатьох справ культ.-просвітнього характеру: обстоював створення нових шк. закладів та біб-к, друку укр. етнографічних та іст. мат-лів у земських виданнях тощо. Завдяки його зусиллям Чернігівське земство виділило кошти на утримання нац. укр. музею Василя Тарновського. **П. Д.** був обраний гол. земської музейної комісії, якій підпорядковувався музей. У Глухові виступив з ініціативою створення місц. музею старовини з цінною біб-кою українознавства, основою якого стала

колекція укр. мистецтва ніжинського повіт. судді, історика та мецената М. Шугурова (суч. Глухівський міський краєзнавчий музей). **П. Д.** приділяв значну увагу збиранню пам'яток укр. старовини та їх дослідженню. Особливо його цікавила історія Гетьманщини та генеалогія козацько-старшинських родів. Йому вдалося віднайти для своєї колекції безліч цінних манускриптів, автографів, старих документів: універсали всіх гетьманів України, починаючи від Б. Хмельницького з їх власноручними підписами; вел. кількість автографів Т. Шевченка, П. Куліша, М. Максимовича, М. Костомарова та ін. визначних українських діячів. На підставі арх. документів з колекції **П. Д.** здійснювали дослідження відомі укр. вчені О. Лазаревський, Ф. Уманець, М. Василенко та ін. Поряд з цим підтримував видання журналу «Киевская старина», співробітничав із Чернігівською губ. вченою арх. комісією, входив й до ст. Київської громади. Плідною була співпраця **П. Д.** з відомим істориком, архівістом і генеалогом – В. Модзалевським, якому він допомагав у пошуку джерел та літ-ри для написання «Малороссийского родословника».

У 1880-х почав лікувати М. Скоропадського – ст. брата майбутнього Гетьмана України. Згодом дружня приязнь була підкріплена тісною співпрацею над сімейним архівом Скоропадських. Брав активну участь у земському житті Чернігівщини, пропагуючи серед укр. дворянства ідею піклування про дух. культуру рідного народу. З 1906 дир. «Дворянського пансіону» – інтернату для бідних дворянських дітей, що вчились по чернігівських сер. школах. Від 1917 дир. 1-ї укр. гімназії в Чернігові, створеної його зусиллями. Після приходу до влади Гетьман запропонував **П. Д.** пост прем'єр-міністра, вважаючи його кандидатуру такою, яка могла об'єднати різні кола укр. політикуму, у т. ч. і з соц. табору. Але **П. Д.** відхилив цю пропозицію: він не почував у собі вже досить сил і здоров'я для такої відповідальної праці. У червні 1918 очолив Гол. управління в справах мистецтва й нац. культури Укр. Держави. Це управління, залишаючись у відомстві Мін-ва освіти і мистецтва, було цілком автономне й мало свій

окремий бюджет. Як довірена особа Гетьмана **П. Д.**, згідно з «Тимч. з-ном про верх. управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави Ясновельможного Пана Гетьмана всієї України» від 03.08.1918 призначався верх. правителем.

За сприяння **П. Д.** в Україні 1918 створено Укр. держ. Кам'янець-Подільський ун-т, Укр. держ. ун-т у Києві, Укр. оперу, Нац. музей на базі Київського худ.-промислового і наук. музею, Нац. архіву та Археографічної комісії на основі попередніх напрацювань Київської комісії давніх актів та ін. За його ініціативою проводилася робота зі збереження пам'яток мистецтва й старовини, комплектування Нац. архіву. 16.07.1918, за поданням **П. Д.**, уряд своєю постановою асигнував кошти на завершення розкопок Зарубського монастиря біля Трахтемирова та на купівлю предметів старовини для Нац. музею, а також на негайні потреби по реставрації Андріївської церкви та Софійського собору, які постраждали під час більш. окупації столиці України у січні–лютому 1918. За його поданням, 02.08.1918 гетьманський уряд затвердив з-н «Про утворення фонду Нац. біб-ки Укр. Держави» (суч. Нац. біб-ка України ім. В.І. Вернадського). Документ передбачав, що при новоствореній біб-ці буде відкрито «найповнішим чином розроблений відділ "Ucrainica"». Біб-ка стала книгозбірнею всіх «пам'яток дух. життя укр. народу і України (рукописних і друк.)», в т. ч. виданих поза Україною. Держава фінансувала буд-во біб-к Київського та Харківського ун-тів, проведення Всеукр. з'їзду бібліотекарів тощо. 23.08. урядом була прийнята постанова «Про заснування в м. Києві Держ. драм. театру»; 30.08. у Києві відкрито Держ. драм. школу, яка мала готувати режисерів та акторів; засновано Кобзарську школу; 15.11. – один з перших держ. муз. колективів – Держ. симфонічний оркестр ім. М. Лисенка та Перша капела бандуристів та ін. За ініціативи **П. Д.** гетьманський уряд прийняв рішення і виділив кошти для Укр. нац. хору під кер. О. Кошиця. Держава розпочала проєкт спорудження пам'ятника Т. Шевченку у Києві. Створення і подальша діяльність усіх означених установ супроводжувалася держ. фінансуванням. Це дало потужний стимул

для розвитку науки, освіти і культури, поновлювало нац. життя конкретними досягненнями.

02.02.1919 **П. Д.** разом з Директорією виїхав з Києва до Одеси. В липні 1919 заарештований більшовиками. За вироком ВУЧК, 13.06.1919 був розстріляний. Автор некрологу в журналі «Україна» писав, що причиною загибелі **П. Д.** стало його «славне іст. ім'я, яке він носив». Під час тортур більш. нелюди «знущались над ним як над гетьманом Дорошенком».

Літ.: Андрєєв В.М. Рід Дорошенків у громадсько-політичному та культурному житті України (XVII - початок XX ст.) // Український історичний журнал. 2015. № 1. С. 51–54; *Гоголь Н.* Дві іпостасі Петра Яковича Дорошенка: земський лікар та дослідник історичної спадщини козацько-старшинських родів України // Глухів музичний: земля Березовського і Бортнянського: зб. наук. ст. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 лют. 2016 р. / Глухів. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка. Глухів: Еллада, 2017. С. 28–31; *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле. Ч. 3. Львів, 1923; *Його ж.* Пам'яті П.Я. Дорошенка // Стара Україна. Кн. 7-8. Львів, 1924; *Його ж.* Історія України. 1917-1923 рр. Т. 2. К., 2002; *Забаревський М.* Пам'яті П.Я. Дорошенка // Хліборобська Україна. Зб. 1. Відень, 1920; *Звагельський В.Б.* Дорошенко Петро Якович // Сумщина в іменах: енцикл. довід. / Сум. держ. ун-т; голов. ред. В.Б. Звагельський. 2-ге вид., перероб. та доп. Суми, 2004. С. 131; *Коваль О.М.* Дорошенко Петро Якович // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І.М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. Т. 8. С. 342; *Курас Г.* Життя і смерть Петра Дорошенка // Київська старовина. 1993. № 4. С. 48–55; *Осташко Т.С.* Дорошенко Петро Якович // Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій та ін.; Ін-т історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2004. Т. 2. С. 457; *Руденко А.С.* П.Я. Дорошенко як дослідник та популяризатор історичної спадщини козацько-старшинських родів // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2012. Вип. 33. С. 302–306; *Хаценко О.О.* Земська діяльність П. Я. Дорошенка // Сіверщина в історії України: зб. наук. пр. К.: Глухів, 2014. Вип. 7. С. 201–204.

Тетяна Осташко.

ДУХОВНИЙ Бенціон Ізраїльович (Іхіл-Міхл Духовний) (1886, с. Рівна, Могилівський пов., Подільська губ. – 09.12.1937, Москва) - єврейський та укр. гром.-політ. діяч.

Не здобув вищої освіти. Був один із знаних членів Бунду. У 1917 обраний чл. УЦР від нац. меншин. 1919 комісар фін. більш. псевдодержавного утворення Бессарабської республіки. Після встановлення більш. режиму працював зав. губ. відділу фін-сів у Одесі. Після рев-ції

мешкав у Москві та короткий час отримував персональну пенсію від більш. уряду. Належав до більш. партії. Жертва сталінських репресій. 09.12.1937 засуджений Воєнною колегією Верх. суду СССР до розстрілу. Похований на кладовищі поблизу с. Комунарка у Московській обл. (Росія). 1956 р. реабілітований сов. владою.

Дж.: Вестник Одесского Губфинотдела. Еженедельный Орган Финансового Отдела Исполкома Одесского Сов. раб. деп. № 5. 24 июня. 1919.

Геннадій Корольов

ЗАГАЙКЕВИЧ Володимир Вікторович (19.10.1876, Тернопіль – 07.06.1949, Міттенвальд, Німеччина) – адвокат, політик, меценат, ред-тор, публіцист, заст. гол. Перемишльської нац. ради.

Народився в родині доктора філософії Віктора Загайкевича, проф. Першої тернопільської гімназії. Навчався в цісарсько-королівській гімназії Тернополя, брав активну участь у гром.-політ. житті краю. Вищу освіту здобував на правн. ф-тах Львівського, Віденського та Берлінського ун-тів. Брав активну участь в студ. русі й тов-вах «Академічне братство» (Львів), «Січ» (Відень). 1906 став доктором права і розпочав адв. практику. Працював в адв. канцелярії відомого львівського правника С. Федака. 1907 відкрив адв. канцелярію в Перемишлі. 1908 захищав у суді М. Січинського, звинуваченого у вбивстві намісника Галичини графа А. Потоцького. Став чл. фін.-госп. і культ. керівних органів більшості укр. тов-в Перемишля, зокрема «Віри», «Народного дому», «Народного Базару», «Руської щадниці» та ін., 1909–1914 очолював філію «Просвіти» у Перемишлі, входив до повіт. Нар. Ком-ту Укр. нац.-дем. партії (УНДП), співпрацював із провідними гром.-політ. діячами – Г. Цеглинським, Т. Кормошем, А. Алиськевичем та О. Яремою.

Брав участь у нар. протестах після вбивства студента А. Коцка (1910), закликав до створення нар. школи з укр. мовою викладання (10.07.1910). 1911 став помічн. посла до віденського парламенту Г. Цеглинського, який

раптово помер і **В. З.** став послом Держ. Ради (1912–1918). 24.05.1914 був орг-ром урочистостей з нагоди столітнього ювілею Т. Шевченка.

З поч. І Світової війни працював в аудиторській адм-ції в Угорщині. 1915–1916 аудитор при «Süd-Armee-Oberkommando» (Команді Півд. Армії) у Стрию. Врятував від смерті багатьох українців, насамперед селян, безпідставно звинувачених у зрадництві Австрії. 1917, зважаючи на депутатський мандат, звільнений від служби. Виступав у Держ. Раді з доповідями про знущання угорських гонведів над мирним населенням Галичини в ході війни.

З 10.1918 член УНРади. Очолював Перемишську повітову раду. 29.10.1918 взяв участь у переговорах з ген. С. Пухальським про передачу влади українцям у Перемишльському пов. 01.11.1918 **В. З.** учасник й за відсутності Т. Кормоша гол. двосторонньої укр.-польської комісії щодо підписання угоди про збереження спокою у місті. 03–04.11.1918 був серед орг-рів переобрання українцями влади в м. Перемишль. Призначений повіт. комісаром. Виступав за налагодження тіснішої співпраці із Польською Радою Народовою, але більшість чл. УНРади були проти. 11.11.1918 після захоплення польськими військами Перемишля заарештований і переправлений до 45-го піхотного полку у Зясянні. Помешкання **В. З.** розграбовано та знищено. 13.11.1918 перевезений до Кракова, де йому повідомили, що без згоди військ. комісара він не має право покидати місто. **В. З.** важко хворів. 11-12.1918 разом з ін. діячами перемишльської УНРади проживав у краківському готелі «Центральний», очікуючи остаточний вердикт. Згідно з рішенням суду 27.12.1918 інтернований у табір в м. Домб’є. Після відвідування табору американськими, англійськими й швейцарськими місіями Червоного Хреста упродовж літа 11.1919 звільнений та повернувся до Перемишля.

На поч. 1920-х підтримував тісні стосунки з еміграційним урядом ЗУНР Є. Петрушевича, критикував керівництво УСДП за відхід від єдиної нац.-політ. лінії б-би. 1919–1929 очолював ред-цію часопису «Укр. Голос»,

відновив діяльність «Просвіти». Критикував Варшавський договір С. Петлюри та Ю. Пілсудського. 1923 після прийняття рішення Ради послів держав Антанти щодо сх. кордонів Польщі, виступав з підтримкою Є. Петрушевича і пропонував залишити емігрантський уряд.

Займається адв. діяльністю: захищав чл. УВО та ОУН у суді під час політ. процесів, брав участь у Львівському процесі (1936). З виникненням УНДО став чл. ЦК (1925). Гол. на II Нар. з'їзді УНДО (19-20.11.1926). Учасник довірочної наради мужів довір'я УНДО (18.02.1927), віча в справі з-нопроєкту про гром. самоуправу та про зміну виборчого з-ну до сейму і сенату (10.04.1927). 1928-1935 посол сейму Польщі (обрано від УНДО по виборчому окрузі Перемишль, Добромиль, Сянок), 1928–1930 віце-маршалок, гол. Укр. сеймового клубу. 1931 разом з тов-ми підготував проекти з-нів у справі арештованих укр. послів, укр. гімназій у Дрогобичі, Рогатині, Тернополі. Брав участь в низці повіт. з'їздів, де обговорювалися сусп.-політ. та культ.- освіт. проблеми краю. 1935–1939 належав до опозиційної групи УНДО, представники якої не підтримували нормалізаційної політики проводу партії.

1936 відійшов від активного політ. життя. З поч. II Світової війни 21.09.1939 переїхав до Кракова. Працював в Укр. Центр. Ком-ті, апеляційному суді на посаді віце-президента. Влітку 1944 **В. З.** переїхав до Відня, на поч. 1945 – у с. Бльонгофен біля Мюнхена (Німеччина), 09.1945 – до табору в Карльсферді, а згодом – Егескасарне в Міттенвальді, який був під опікою американських військ. Численні хвороби, ампутація ноги значно підірвали здоров'я. Похований у м. Міттенвальд.

Літ.: Гуцал П., Соляр І. Загайкевич Володимир Вікторович //Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2. Івано-Франківськ, 2019. С. 16-17; *Комариця М.* Загайкевич Володимир // Українська журналістика в іменах. Вип. 10. Львів, 2003. С. 163– 166; *Півень А.* Володимир Загайкевич в національно-визвольних змаганнях українців // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Держава та армія». Львів, 2011. № 693. С. 119–123; *Його ж.* Державотворча праця Володимира Загайкевича // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету

ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2011. Вип. 1. С. 110–115; *Фіцуляк М.* Листопадові дні 1918 року в Перемишлі // Новітня доба. 2018. Вип. 6. С. 163-176.

Роман Тимченко

ЗЕЛІНСЬКИЙ Віктор Петрович (13.12.1864, с. Петраківці, Катеринославська губ. – 14.12.1940, Сопот, Польща) – військовий діяч, дипломат, ген.-полковник Армії УНР.

Народився у родині підпоруника. інж. військ рос. армії. Закінчив Псковський кадетський корпус (1882), 2-ге військ. Костянтинівське училище (1885), Михайлівське арт. училище (1911). Командував батареєю 3-ї Сх.-Сибірської арт. бригади у рос.-японській війні 1904−1905, був поранений; за бойові заслуги отримав позачергові звання підполковника і полк.; нагороджений Георгієвською зброєю, орденом Святого Георгія IV ступеня, всіма орденами Святого Володимира всіх ступеней з мечами та биндою. З 17.06.1911 ген.-майор, нач. 6-ї Сибірської стрілецької арт. бригади; з листопада 1914 – в. о. нач. 6-ї Сибірської стрілецької дивізії. 24.11.1914 у бою під м. Березини потрапив у німецький полон, перебував у таборах Ганноверіш-Мюнден та Бішофсверд. Нав’язав контакти з СВУ, 1917 очолив раду офіцерів-українців, що перебували у таборах військовополонених у Німеччині. 08.02 − 29.03 1918 нач. 1-ї Укр. козацької дивізії (синьожупанників), сформованої з військовополонених українців у німецьких таборах. Після роззброєння дивізії 27.04.1918 німецьким командуванням обійняв посаду гол. ліквідаційної комісії вказаної дивізії. 31.10.18 - нач. артилерії 6-го Полтавського корпусу Армії Укр. Держави. 01.01.1919 – нач. тилу та постачання Лівобережного фронту Дієвої армії УНР, 11.02.1919 – інспектор артилерії 8-го Катеринославського Коша Дієвої Армії УНР, 18.03.1919 – отаман 8-го Коша, 13.04.1919 – гол. військ. місії Півд.-Сх. фронту Дієвої армії УНР до Румунії. 15.08.1919 приділений до Військ. мін-ва УНР, у листопаді 1919 призначений гол. комісії з орг-ції армії при цьому мін-ві. 08.02.1920 обійняв посаду гол. військ. секції при Дип. місії УНР у Польщі, був інспектором укр. військ. формувань у Польщі. У липні – жовтні 1920

очолив Укр. дип. місію у Варшаві, що розмістилася у «Готелі Польському». За участю **В. З.** проходили переговори щодо повернення з Італії укр. полонених, придбання польським Генштабом уніформи, зброї та амуніції для союзного укр. війська, переговори з представниками ген. П. Врангеля щодо укладання військ. угоди для б-би проти більш. окупантів в Україні. У листопаді 1920 призначений нач. військ. секції ліквідаційної комісії Укр. дип. місії у Варшаві. Після ухвал Ризького миру 20.10.1920 був змушений покинути Польщу. Студіював у Німеччині військ.-іст. матеріали, присвячені І Світовій війні.

Тв.: Синьожупанники. Берлін, 1938.
Літ.: *Колянчук О.* Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20−30-х рр. XX ст. у Польщі. Львів, 2003; *Литвин М., Науменко К.* Збройні сили України першої половини XX ст. Генерали і адмірали. Харків, 2007; *Руккас А.* «Разом з польським військом»: Армія УНР 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин, 2013; *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917−1921). Київ, 2011. Кн. 1-2; *Тютюнник Ю.* З поляками проти Вкраїни. Харків, 1924.

Микола Литвин

ЗІЛЬБЕЛЬФАРБ Моше (Моїсей) Ісакович [псевд. М. Базін] (1876, Рівне – 19.03.1934, Варшава, Польща) – єврейський гром. і політ. діяч, мін-р єврейських справ УНР, один із творців системи нац.-персональної автономії.

Здобув традиційну єврейську освіту, 1898 закінчив гімназію у Житомирі, вступив на юрид. ф-т Київського ун-ту св. Володимира. Вивчав також медицину в Берлінському ун-ті. 1904 отримав ступінь доктора права в Бернському ун-ті, його дисертація була присвячена історії єврейської общинної автономії в Рос. імперії.

27 липня став заст. ген. секретаря міжнац. справ С. Єфремова. У серпні 1917 **М. З.** обраний чл. Центр. Ради від Об'єднаної єврейської соц. роб. партії. Розробив проект з-ну, який гарантував євреям та ін. національностям нац.-персональну автономію, що передбачала створення Нац. Ради та кадастру чл. У листопаді 1917 чл. Крайового Ком-ту з охорони рев-ції. З січня 1918 мін-р єврейських справ УНР.

У серпні 1918 арештований гетьманськими органами, пізніше працював у Єврейському нар. ун-ті у Києві. 1921 виїхав до Варшави, де 1924 заснував Тов-во поширення проф. та сільськогосп. праці серед євреїв, співпрацював з місц. єврейськими орг-ціями.

Написав книгу «Єврейське мін-во і єврейська нац. автономія в Україні» (1918/1919), в якій описав свою участь у становленні нац.-персональних автономій в УНР.

Тв.: Moses Silberfarb, The Jewish Ministry and Jewich National Autonomy in Ukraine. New York, 1993.
*Літ.: Abramson H.*A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920, Harvard University Press, 1999; *Kuzmany B.* Vom Umgang mit nationaler Vielfalt: Eine Geschichte der nicht-territorialen Autonomie in Europa. Berlin, Boston De Gruyter, 2024.

Геннадій Корольов

ЗМІЄНКО Всеволод Юхимович (16.10.1884, Одеса − 30.10.1938) – військ. діяч, ген.-хорунжий Армії УНР.

Закінчив Перше Київське Костянтинівське військ. училище (1907), офіцерську арт. школу (1912), Імп. Миколаївську військ. академію у Петербурзі (1913). Служив в 59-у Люблінському піх. полку (м. Одеса). У роки І Світової війни командир батальйону, молодший ад’ютант штабу 60-ї піх. дивізії, ст. ад’ютант штабу 39-го арм. корпусу Півд.-Зах. фронту, нач. штабу 83-ї піх. дивізії. Підполковник.

В укр. армії з кін. 1917 – нач. штабу Одеської гайдамацької дивізії військ УЦР (грудень 1917 − лютий 1918), помічник Одеського губ. коменданта у військ. справах (березень 1918), гол. демобілізаційної комісії УНР на Херсонщині, Катеринославщині, Таврії (березень, 1918). За доби Укр. Держави – в. о. нач. штабу 3-го Херсонського корпусу. В Армії УНР – нач. штабу Півд.-Сх. групи ген.-хорунжого О. Грекова (воювала на Одещині), нач.штабу 1-ї стрілецької дивізії Окр. корпусу Січових стрільців (липень–листопад 1919), нач. штабу 6-ї Січової стрілецької дивізії (лютий–листопад 1920), що брала участь у травневому київському поході, 09.05. – в урочистому параді на Хрещатику; 08.06.1920 **В. З.** разом із дивізією

відступив на захід. Його дивізія (17.08.1920 – 293 старшини, 479 підстаршин, 1620 козаків), відзначилася спільно з 31-м польським полком 29–31.08.1920 в боях проти Першої кінармії С. Будьонного під Замостям. За вказану успішну оборону 05.10.1920 одержав звання ген.-хорунжого. У сер. вересня разом з дивізією повернувся на укр. держ. тер., у жовтні 1920 брав участь у мобілізаційних заходах на тер. Проскурівського пов. Після листопадових 1920 боїв проти рад. війська його дивізія зазнала чималих втрат і він 21.11. переправився за Збруч, де з побратимами був інтернований у таборах Польщі, зокрема в Олександрові Куявському (поряд із **В. З.** у квітні 1921 перебували 1452 вояки 6-ї стрілецької дивізії), Щипйорні. Був співорганізатором (1920) і гол. (1935 – 1938) Укр. військ.-іст. тов-ва, чл. редколегії його часопису «Табор». Від 1927 – нач. 2-го розвідувального відділу Ген. штабу військ. мін-ва УНР в екзилі. Від 1928 –гол. гром. суду Укр. Центр. Ком-ту у Польщі, чл. Тов-ва допомоги укр. емігрантам, делегат 2-го з'їзду укр. політ. емігрантів (1928). Похований на укр. дільниці цвинтаря «Воля» у Варшаві поруч із побратимом ген.-хорунжим М. Безручком.

Літ.: Змієнко-Сенишин Г. Пересаджені квіти України. Монреаль, Київ, 2001; Золоті ворота. Історія Січових стрільців. Київ, 1992; *Колянчук О.* Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20−30-х рр.. XX ст. у Польщі. Львів, 2003; *Литвин М., Науменко К.* Збройні сили України першої половини XX ст. Генерали і адмірали. Харків, 2007; *Руккас А.* «Разом з польським військом»: Армія УНР 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин, 2013; *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917−1921). Київ, 2011. Кн. 1−2.

Микола Литвин

ЗУБРИЦЬКИЙ Михайло (22.10.1856, с. Кіндратів, Турківський пов. – 08.04.1919, с. Береги Долішні, Ліський пов.) – греко-католицький священик, укр. вчений-етнограф та історик, громадсько-політичний діяч. Батько Володимира Зубрицького – офіцера Галицької Армії.

Народився у сел. родині. Навчався у Дрогобицькій гімназії (1871–1879), у Перемиській та Львівській Богословських семінаріях та на Богословському ф-ті Львівського ун-ту. Служив у австрійському війську

(1876–1877). Висвячений 1883. Сотрудник (1883–1889), парох (1889–1914) с. Мшанець Старосамбірського пов., парох і декан парафії с. Береги Долішні Ліського пов. (1914–1919). Зібрав вел. колекцію етнографічних, іст. та ін. мат-лів, які, в сукупності, становлять мікроісторію регіону, де він народився і мешкав більшу частину свого життя. Публікував зібрані мат-ли у Записках НТШ та ін. укр. часописах Галичини. Був приятелем І. Франка, провадив переписку з О. Барвінським, В. Гнатюком, М. Грушевським, Ф. Вовком. Діяч народовецького руху Галичини, балотувався до галицького Крайового Сойму (1894, 1898). Діяч Укр. нац.-дем. партії, чл. Ширшого Нар. Ком-ту. 07.09.1914 австрійська влада за фальшивим доносом арештувала священика й етапувала його в концтабір Талергоф. По дорозі йому вдалося вивільнитися з-під арешту й він дістався Словенії, де пробув до весни 1916. Гол. філії Тов-ва «Сільський Господар» в Устріках Долішніх. Співорг-тор встановлення укр. влади на поч. листопада 1918 у м. Ліско, де увійшов до складу Укр. Повіт. Ради. Навесні 1919 польська влада арештувала священика й утримувала у в'язниці Перемишля. Внаслідок підірваного здоров'я, помер і похований у с. Береги Долішні.

Тв.: Зубрицький М. Автобіографія // Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали: Львів, 2013. Т. 1: Наукові праці. С. 53–101.
Літ.: *Дем'ян Г.* Національно-державницьке спрямування діяльності Михайла Зубрицького (тематико-бібліографічний огляд публікацій) // Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали: у 3 т. / Редкол. Франк Сисин (гол.) та ін. Львів: Літопис, 2016. Т. 2: Матеріали до біографії. С. 396–417; *Сисин Ф.* Отець Михайло Зубрицький: Нестор українського села // Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали. Т. 1. С. 15–41.

Франк Сисин

КІСТЯКОВСЬКИЙ Богдан (Федір) Олександрович (16.11.1868 - 29.04.1920, Єкатеринодар) – правознавець, філософ, соціолог, один з фундаторів Укр. академії наук.

Походив з родини відомого вченого-криміналіста та історика права О. Кістяковського. Навчався в Київському, Харківському, Дерптському ун-тах, але був відрахований за участь в студ. русі. Захоплювався ідеями

М. Драгоманова. Пізніше здійснив видання його політ. творів. Освіту здобував в європ. ун-тах. У Берліні отримав ступінь доктора філософії. Займався викладацькою діяльністю в навч. закладах Москви і Ярославля, входив до редколегій популярних видань, опублікував ґрунтовні праці з методології соціальних наук та теорії права. В 1917 в Харківському ун-ті отримав наук. ст. доктора держ. права. Був обраний ординарним проф. права ун-ту св. Володимира.

За часів УЦР разом з ін. відомими укр. правниками був призначений чл. Ген. суду УНР, працював проф. новоутвореного Укр. нар. ун-ту, а після перетворення його наказом гетьмана П. Скоропадського в держ. – деканом юрид. ф-ту. **Б. К.** зробив значний внесок у законотворчу практику Укр. Держави. Входив до комісії, яка під гол. мін-ра юстиції М. Чубинського здійснила розробку з-нопроекту про громадянство в Укр. Державі. Цим актом скасовувався відповідний з-н УЦР (березень 1918). Всі рос. піддані, які перебували в Україні на час видання нового з-ну, визнавалися громадянами Укр. Держави. Небажаючі мали протягом місяця подати відповідну заяву в управління місц. старости «для запису в особливий алфавіт підданих і громадян чужих держав». Подвійне громадянство не допускалося. До з-ну додавалося «заприсяжне обіцяння» вступаючих до укр. громадянства.

Б. К. входив до комісії з підготовки з-нопроекту про створення Держ. сенату і був затверджений сенатором Ген. адміністраційного суду. Восени 1918 уряд прийняв постанову про створення представницького органу – Укр. сейму. Для підготовки з-нопроекту про вибори до нього була створена комісія на чолі з президентом Держ. сенату М. Василенком. **Б. К.** ввійшов до її складу і готував статті з-нопроекту про списки виборців, процедуру їх оскарження. Посилаючись на досвід Англії і Франції, він обстоював доцільність створення в Україні двопалатного парламенту. Робота комісії залишилася незавершеною.

На пропозицію В. Вернадського **Б. К.** було включено до комісії яка готувала з-нодавчу базу для створення Укр. академії наук. В листопаді 1918

П. Скоропадський з-н підписав, були затверджені перші дійсні чл., академію очолив В. Вернадський. В січні 1919 **Б. К.** обраний позаштатним, в березні - дійсним чл. ВУАН по кафедрі соціології.

Восени 1919 Київ зайняли Збройні сили Півд. Росії, виникла загроза існуванню академії наук. Разом з В. Вернадським поїхав до ставки А. Денікіна у справах захисту академії, захворів і після перенесеної операції помер, похований в Єкатеринодарі.

Дж.: Василенко М. Вибрані твори: у 3-х т. Т. 1. Київ, 2016; *Вернадский В.* Дневники 1917-1921. Киев, 1994; Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Док. і мат. У 2-х т. Т. 1. Київ, 2015; *Стемповський С.* Уривок з спогадів»// Праці Українського Наукового Інституту Т.УІІІ. Варшава.1932.
Літ.: Депенчук П. Богдан Кістяківський. Київ, 1995; *Максимов С.Б.* Кістяковський – видатний український філософ права // Вісник Академії правових наук. 1997. № 1; *Тимошенко В.* Кістяковський Богдан Олександрович// Юридична енциклопедія: у 6-ти т. Т. 3. Київ, 2001; *Усенко І.* Кістяковський Богдан Олександрович // Енциклопедія історії України: у 10-ти т. Т. 3. Київ, 2007.

Руслан Пиріг

КНОЛЛЬ Роман (27.10.1888, Київ – 06.03.1946, Катовіце, Польща) – польський держ. діяч, дипломат, публіцист.

Закінчив юрид. ф-т Київського ун-ту св. Володимира. У березні 1917 став чл. Польського вик. ком-ту в Русі. Влітку став одним із лідерів Польського дем. центру. Прихильник укр.-польської співпраці. Брав участь у створені та діяльності віце-секретарства (пізніше мін-ва) польських справ, де очолював заг. канцелярію, в. о. заст. віце-секретаря М. Міцкевича.

Після прийняття III Універсалу **Р. К.** полишив посаду і виїхав до Петрограду, де долучився до діяльності представництва Регенційної Ради. Знаний як автор «Нотаток з укр. питання» (грудень 1917), в яких уперше ужив поняття «Укр. рев-ція», підкреслював самодостатність цього явища, наголошував на постійній загрозі зі сторони рос. імперіалізму для укр. та польської державності, підкреслював важливість політ. співпраці укр. та польського народів. Загалом це була позиція т. зв. табору пілсудчиків на укр.

питання. 1919 працював аналітиком зі сх. справ в Мін-ві закорд. справ Польщі.

Учасник польсько-більш. війни. Під час мирних переговорів з більш. Росією в м. Рига був ген. секретарем польської делегації. З 16.12.1922 по 30.12.1923 очолював польську місію в у Москві в ранзі тимч. повіреного у справах. Долучився до визнання Польщею створення СРСР. Після працював на дип. службі, був послом Польщі до кількох державах (Німеччині, Туреччині). Належав до прометеївського руху. У кін. 1930 полишив дип. службу. Під час II Світової війни очолював відділ закорд. справ уряд. делегації у справах Польщі.

Тв.: *Роман Кноль.* Записки про українське питання // Праці Комісії для дослідження польсько -українських взаємин 1917–1921 рр. К.202 С. 259- 275.
Літ.: Бруський Я.Я., Гнатюк О., Коженьовський М. «Українська революція стала явищем окремим від революції російської». Меморіал Романа Кноля від 1(14) грудня 1917 р. // Праці Комісії для дослідження польсько-українських взаємин 1917–1921 рр. К. 2022. С. 256- 259. *Bartoszewicz H.* Roman Knoll – polityk i dyplomata. Warszawa, 2018; *Bruski J., Korzeniowski M.* „Notatki w sprawie ukraińskiej" Romana Knolla z grudnia 1917 r. // Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej. LVII (2). 2022. S. 163-191; *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie, 1917-1918. Warszawa, 1948.

Геннадій Корольов

КОВАЛЕВСЬКИЙ Олександр Олександрович (1888, Харківщина - 1940) – політ., кооп. діяч.

Навчався у політехн. ін-ті та військ. інж. школі в Петрограді. Чл. петербурзької Укр. громади, ред-вав часопис «Укр. студент». Учасник студ. страйків. Брав участь у І Світовій війні. Один із засновників Укр.ої нар.-респ. партії (УНРП). У квітні 1919 підтримав заколот В. Оскілка. Перебував у польському таборі Домб'є (1919), згодом у Ланцуті. Чл. Ради Республіки, очолював управління преси і інформації в уряді УНР. У березні 1921 увійшов до складу Вищої військ. ради (ВВР) Генштабу. Емігрував на тер. Польщі. Жив у Кременці, працював у кооп-ві. Згодом оселився у Луцьку. Заст. гол. уповноваженого Укр. центр. ком-ту (УЦК) по реєстрації укр. емігрантів у Волинському воєводстві. Діяч Луцької «Просвіти», очолював муз.-драм.

секцію, заст. гол. тов-ва (1927). Кооператор, працював у відділі кооп. банку, з кін. 1924 очолив правління Укр. кооп. банку у Луцьку (Українбанк), сприяв відкриттю його філій, утворенню молочарень. Викладав на кооп. курсах. читав предмет «Книгознавство враз з практичними вправами». Обраний до Ради РСУК-у від півн.-зах. земель (1930). Симпатизував УНДО, співпрацював з газетою «Діло» (др. пол. 20-х), згодом перейшов на проурядову платформу. Брав участь у передвиборчій парламентарній діяльності. У грудні 1927 увійшов до бюра проурядового Укр. нар. ком-ту на Волині, що виник у Ковелі напередодні парламентських виборів. Напередодні виборів 1930 затримувався польською владою, але був звільнений. У 30-х зайняв проурядову позицію. З квітня 1931 церковний староста Чеснохресної церкви у Луцьку. Чл. проурядової партії «Волинське українське об'єднання» (ВУО) (1931-1939). Входив до Гол. управи ВУО. У жовтні 1931 обраний лавником магістрату Луцька.

Чл. Волинського гром. ком-ту допомоги голодуючим (ВГКДГ) в рад. Україні, секретарював на зборах щодо утворення ком-ту, входив до складу його Управи. Учасник Шевченківських днів, річниць Базару, Крут та ін. Заст. гол. Управи Волинського укр. театрального тов-ва (ВУТТ), що опікувалось Волинським укр. театром.

Гол. ред. пресового органу ВУО, газети «Волинське слово» (1937–1939). Автор передовиць, які переважно підписував ініціалами «О. К.». на внутрішньополіт. теми («Несамовиті церковні тіні», «Нацполітика в Річипосполитій», «Програма є конечністю», «Декілька полемічних уваг», «На укр. відтинку Речіпосполитої», «Найближчі завдання громадянства на Волині», «Православна церква на переломі», «Необхідність зміни шк. політики»), міжнар. тематику («Мир чи війна»), літ-ну творчість («На літ.-гром. теми»), обмірковував події Укр- рев-ції («Двадцятиліття трагічної помилки», «Третій Універсал») та ін. У 1939. арештований органами НКВС. Страчений без суду у 1940 згідно з секретною постановою політбюро ВКП(б) від 05.03.1940. (укр. катинський список, № 1345. 43/2–94).

Дж.: Вісті УЦК. 1924. Ч. 3. Листопад. С. 4; ГДА СБУ, м. Київ, ф. 5, спр. 926, арк. 49.
Літ.: Давидюк Р. Олександр Ковалевський. З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині. Рівне: ПП ДМ, 2014. С. 59-74; *Колянчук О.* Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. С. 38; *Любовець О.* Українські партії революційної доби 1917-1920 років: Нариси історії та програмні документи. Київ: Парламентське видавництво, 2012. С. 497; *Піскун В.* Політичний вибір української еміграції (20-і роки XX ст.). Київ–Нью-Йорк: МП Леся, 2006. С. 131, 136.

Руслана Давидюк

КОНОВАЛЕЦЬ Євген Михайлович [псевд.: Блавацький, Віра, Валентин, Вірленко, Вірський, Дід, Дідько, Дядько, Йозеф Новак, Новак, Мудрий, Святослав] (14.06.1891, с. Зашків (біля Львова) − 23.05.1938, Роттердам, Нідерланди) – укр. гром.-політ. і військ. діяч, полк. Армії УНР.

Народився у сім'ї педагогів Михайла Коновальця і Марії Вегжиновської, мав братів Мирона і Степана. Навчався в укр. школі у рідному селі (1897−1899), Акад. гімназії у Львові (1901−1909), правн. ф-ті Львів.ун-ту (1909−1914); свідоцтво про його закінчення отримав 1921. Учасник 1-го (1909) і 2-го Всеукр. студ. з'їздів. Як активіст «Просвіти» і чл. Гол. ради Укр. студ. союзу (1912) і діяч Укр. нац.-дем. партії (1913), чл. її Тіснішого нар. ком-ту боровся за відкриття укр.ун-ту у Львові. У період І Світової війни служив на посаді рядового, кадет-аспіранта, командира роти 19-го полку 9-го корпусу Крайової оборони Львова, під час боїв на г. Маківка (1915) потрапив у полон і був етапований до рос. табору військовополонених до Чорного Яру під Царицином, 1916 – Царицина, де проводив проукр. виховну роботу. Після вибуху Укр. рев-ції влітку 1917 покинув табір і прибув до Києва де вступив до Укр. центр. галицько-буковинського к-ту допомоги жертвам війни при УЦР. Разом із І. Чмолою відкрив при ньому військ. секцію; за дорученням ком-ту орг-вав волонтерські заходи в окупованому Росією Збаразькому пов. на Тернопільщині. Разом із І. Чмолою, Р. Дашкевичем сформував Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців, який охороняв будівлю УЦР. Як командир цього куреня у січні−лютому 1918 брав участь у придушенні більш. повстання у Києві. У березні 1918 разом із

Запорізьким корпусом Армії УНР, Гайдамацьким кошем Слобідської України С. Петлюри і частинами австр.-нім. армії звільнив Київ від більш. окупантів.

У травні–червні 1918 очолював у Києві Гол. раду галицьких, буковинських та угорських українців. Після гетьманського перевороту полк Січових стрільців роззброєно і розформовано. У серпні–вересні 1918 з дозволу гетьмана П. Скоропадського сформував у Білій Церкві Окр. загін січових стрільців, який 16.11.1918 взяв участь у протигетьманському повстанні, розгромі гетьманських частин під Мотовилівкою. Є. Петрушевич пропонував **Є. К.** та його січовикам повернутися в Галичину і стати на захист ЗУНР, однак **Є. К.** йому відмовив, вважаючи, що шлях до вільного Львова лежить через вільний Київ, який теж потребував захисту. У грудні 1918 − січні 1919 був комендантом Києва (мешкав у готелі «Континенталь»). Відмовився ввійти до складу Директорії УНР; командував 1-ою дивізією Січових стрільців, Осадним корпусом, Корпусом Січових стрільців, Групою Січових стрільців у бойових операціях проти рос. більш. і білогвардійських військ, прагнув не допустити мародерства окупантів, будь-які прояви антисемітизму (1918−1919).

Після рішень уряду і командування Дієвої армії УНР 06.12.1919 про розпуск регулярного війська і перехід до партизанської боротьби проти рос. окупантів Стрілецька рада розформувала Групу Січових стрільців, частина якої разом з **Є. К.** були змушені податися до польського табору інтернованих у Луцьку, де перебувала до березня 1920.

Після ухвали міжпартійної Всеукр. нац. ради (січень 1921) **Є. К.** включився у розбудову нелегального УВО, зокрема у Львові, прикриваючись легальною працею у філії т-ва «Просвіта». Мешкав у буд. проф. етнографії В. Шухевича, де потоваришував із його внуком-гімназистом Р. Шухевичем, згодом Гол. командиром УПА.

За тер. поступки Варшаві не схвалював союз Петлюри – Пілсудського 1920, вважав безперспективним Другий Зимовий похід 1921. У листопаді

1921 вдруге обраний до кер. органу УНТП – Тіснішого ком-ту. На засіданні Нар. ком-ту УНТП 23.11.1921 виступив із доповіддю в якій проаналізував становище на Вел. Україні; інформацію частково почерпнув від ген. Ю. Тютюнника після невдачі Другого зимового походу. 30.12.1921 у виступі на з'їзді довірених осіб УНТП обґрунтував необхідність переходу від парламентсько-конституційних до «конспіраційних» форм б-би проти окупантів.

У жовтні 1922 емігрував до Гданська, певний час проживав у Чехословаччині, Німеччині, США, Канаді, Швейцарії, Італії. Крім паспорта УНР мав литовський паспорт. Обраний гол. Проводу ОУН на конгресі у Відні (03.02.1929). Загинув від рук агента НКВС СРСР П. Судоплатова в Роттердамі, похований 28.05.1938 на міському цвинтарі Кросвейк.

День загибелі **Є. К.** ОУН визнала Святом Героїв, які полягли за Україну. У рідному селі **Є. К.** (1991) та у Івано-Франківську (2012) йому вставлено пам'ятники, створено музей, філію Львівського Іст. музею. Іменем йому названо чимало вулиць міст і сіл України.

Тв.: Причинки до історії Української революції. Прага, 1928; «Я б'ю у дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки…». Невідомі документи Організації Українських націоналістів. Рік 1930. Київ, 2003.

Літ.: Євген Коновалець та його доба. Мюнхен, 1974; *Зайцев О.* Український інтегральний націоналізм 1920−1930-х років: Нариси інтелектуальної історії. К., 2013; *Ковальчук М.* На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917−1920 рр. К., 2010; *Кутько Я.* Пекельна машина в Роттердамі. Ч. 1−3. Нью-Йорк, 1952−1953; *Мартинець В.* Українське підпілля від УВО до ОУН: Спогади й мат. до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег,1949; *Мірчук П.* Євген Коновалець. Торонто, 1958; *Литвин М., Науменко К.* Збройні сили України XX ст. Генерали і адмірали. Львів; Харків, 2007; *Посівнич М.* Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929−1939 рр. Львів, 2010; *Хома І.* Євген Коновалець. Харків, 2016; *Його ж.* Історія військового формування Січових Стрільців (1917−1919). Львів, 2016; *Wysocki R.* Organizacja Ukrainskich Nacjonalistow w Polsce w latach 1929−1939. Geneza. Struktura. Program. Ideologia. Lublin, 2003.

Микола Литвин

КУРИЛЕНКО Василь Васильович (1891, с. Новоспасівка – 08.07.1921) - активний учасник повстанського руху, заст. командуючого Рев. повст. армії України (махновців), анархіст-комуніст.

Народився в бідній сел. родині. В ранньому дитинстві втратив батька і був єдиним годувальником у сім'ї. За професією швець. Зміг отримати лише початкову освіту. 1910 долучився до новоспасівської групи анархістів-комуністів. Учасник I Світової війни. У 1917 обирався гол. полк. ком-ту. Наприкін. 1917 - на поч. 1918 гол. Катеринославського губвійськбюро. Влітку 1918 орг-вав з односельчан один із перших повст. загонів у Півн. Таврії. З кін. того ж року приєднався до махн. руху, чл. оперативного штабу повстанців-махновців, нач. бойової дільниці Царекостянтинівки. Командир 8-го полку 3-ї Задніпровської бригади (комбриг Н. Махно). За штурм Маріуполя, взяття Бердянська нагороджений орденом Червоного Прапора. Начальник 1-ї Задніпровської дивізії П. Дибенко телеграфував зі звільненого 27.03. Маріуполя Совнаркому УССР: «... У боях відзначилися 8-й і 9-й полки, арт. дивізіон, розбивши вщент противника, захопивши багату військ. здобич. Стійкість і мужність полків була невимовна. Під час наступу полки обстрілювалися з боку противника і французької ескадри з 60 гармат. Незважаючи на згубний вогонь противника, полки йшли без пострілу до зіткнення з противником, після чого під командою доблесного командира 8-го полку, який неодноразово відзначався в боях, т. Куриленка кинулися в атаку. Укріплення противника були взяті штурмом. Під час штурму ми втратили 18 убитих, 172 поранених. Противник перекинутий був у море. Ці славні полки без відпочинку знову перейшли в наступ. Прошу нагородження 8-го і 9-го полків, арт. дивізіону особливими Червоними прапорами і командира 8-го полку т. Куриленка орденом Червоного Прапора».

Влітку 1919 після безпідставних звинувачень красними махновців у зраді, відмови Н. Махна від командування дивізією частини **В. К.** були включені до складу 14 армії красних, а сам **В. К.** перебував на високих командних посадах у військах Півд. і Польського фронтів. З серпня 1919 в

дивізії «чевоного козацтва» У лютому 1920, перебуваючи у відпустці у зв'язку з пораненням, вдруге приєднався до махновщини в силу незгоди з політикою і практикою, яку проводила совєтська влада і командування красної армії. 29.05.1920 відбулася реорг-ція повст. армії, був обраний новий склад Реввійськради, яка стала називатися Радою рев. повстанців України, **В. К.** очолив її адм.-орг. відділ, командир 2-ї кавалерійської групи РПАУ. 29.08. під час бою разом з Н. Махном повів бійців в атаку і був важко поранений в ноги. Як це відбулося оповідає щоденник оперативного відділу штабу повст. армії: «В 2 години ранку красні -234–й батальйон ВОХРа, 177-й батальйон ВОХРа, Московська і Петроградська ЧК повели на нас наступ із зах. сторони. Наша кавалерія на чолі батька Махна і Куриленка пішла в атаку на гармати, з яких дві гармати взяли. Було порубано противника до 100 осіб, взято 5 кулеметів і багато набоїв. В цьому бою був важко поранений тов. командарм – Батько Махно і т. Куриленко – в ногу. Ворог в паніці тікав від наших позицій…».

Якийсь час перебував на лікуванні. Загалом мав шість поранень. Характеризувався як сміливий і вмілий кавалерист, і гарний тактик. Восени 1920 входив до складу переговірної місії повстанців, був одним із підписантів військ.-політ. угоди з урядом УСРР. В останній період існування РПАУ був командиром самостійного повст. загону, потім помічник командувача армії і командиром кавалерійської групи РПАУ. Загинув у бою.

Літ.: Аршинов П. История махновского движениях (1918 – 1921). Берлин, 1923. 258с.; *Белаш В.Ф., Белаш А.В.* Дороги Нестора Махно. Историческое повествование . Харьков, *Верстюк В.Ф* .Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні (1918-1921). К. 1993; *Волин В.* Неизвестная революция. М. 2005. *Махно Н.* Русская революция на Украине (от марта 1917 – по апрель 1918). Париж, 1929. 214 с.; *Його ж.* Под ударами контрреволюции (апрель – июнь 1918). Париж, 1936. 162 с.; *Його ж.* Украинская революция (июнь – декабрь 1918). Париж, 1937; *Чоп В. Лиман І.* «Вольный Бердянск»: місто в період анархістського соціального експерименту (1918 -1921 роки). Запоріжжя. 2007.

Владислав Верстюк

ЛУЦКЕВИЧ Антон (17(29).01.1874, Шяуляй, Ковенська губ. (суч. Литва) – 23.04.1942, Аткарськ, Саратовська обл., СРСР) – білоруський політ. та держ. діяч, публіцист, редактор. Четвертий прем'єр-міністр Білоруської Нар. Республіки.

Після закінчення гімназії у Мінську, навчався на фізико-матем. ф-ті Петербурзького ун-ту, з часом перевівся на юрид. ф-т Дерптського ун-ту. Працював ред. кількох білоруськомовних газет, таких як «Наша доля», «Наша ніва».

Після розколу Білоруської рев. партії в листопаді 1903 разом з братом Іваном (1881–1919) створив Білоруську рев. громаду, яку в січні 1904 було перейменовано на Білоруську соц. громаду. На міжпарт. з'їздах у 1905–1906 виступав з ідеєю відбудови Вел. князівства Литовського як спільної федерації.

Після 1917 став кер. Віленської Білоруської Ради і був включений до складу Ради Білоруської Нар. Республіки. Досить скептично ставився до розвитку білорусько-укр. відносин. У вересні 1918 став гол. Нар. секретаріату й мін-ром закорд. справ (від жовтня того року). **А. Л.** був прихильником федерації з Литвою. Учасник та кер. білоруської делегації на перемовинах з УНР восени 1918. Виступав за відродження Литовсько-білоруської держави, пропонував різноманітні концепції перебудови Сх. Європи, в якій Білорусь мала отримати статус незалежної держави. У 1919 надіслав меморандум до Паризької мирної конф., в якому пропонував федеративну перебудову Сх. Європи.

З 1921 очолював Білоруський нац. ком-т у Вільнюсі. У міжвоєнній Польщі працював дир. Білоруського музею в Вільнюсі, відійшовши від активної політ. діяльності. Кілька разів заарештовувався польською владою. У вересні 1939 вітав рад. інкорпорацію білоруських земель Польщі. Згодом був арештований НКВС, засуджений до 8 років ув'язнення. Помер під час переправлення до табору.

Тв.: Мэмарыял аб стаўленьні баларусаў да магчымае фэдэрацыі на Ўсхоздзе Эўропы, складзены Антонам Луцкевічам у Парыжы, 1919 // Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі. Т. 1, Кн. 1. С. 356–358; *Kalinowski Wiesław.* Kwestja Wschodnia a Białoruś. Warszawa: Drukarnia Literacka, 1920.

Літ.: *Міхалюк Д.* Беларуская Народная Рэспубіка ў 1918–1920 гг. Ля вытакоў беларускай дзяржаўносці. Смаленск, 2015; *Міхалюк Д., Рудлінг П.* Ад Вялікага Княства Літоўскага да Беларускай Народнай Рэспублікі ідэя беларускай дзяржаўнасці падчас нямецкай акупацыі беларускіх земляў у 1915–1919 гадах // Журнал беларускіх даследаванняў. 2014. Частка 7. Нумар 2. С. 7–42; *Gomółka Krystyna.* Między Polską a Rosją: Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922. Warszawa, 1994.

Геннадій Корольов

МАРІТЧАК Олександер Михайлович (18.09.1887, м. Стрий – 01.10.1981, м. Детройт, штат Мічиґан, США) – адвокат, фахівець з міжнар. права, гром.-політ. і держ. діяч.

Закінчив гімназію в м. Ясло (суч. Польща). Навчався на юр. ф-тах Львівського ун-ту (1905–1909), та ун-ту м. Ґрац (1907–1908); філософ. ф-ті Віденського ун-ту (1921–1923). Д-р права (Львівський ун-т, 1911). У роки І Світової війни служив у австрійській армії (Моравська Острава, 1915–1918).

Дійсний член НТШ (1918). Адвокат у м. Рудки (1918–1919), у Львові (1923–1939). Співорг-тор встановлення укр. влади у Рудківському пов. (04.11.1918). Держ. комісар повіту Рудки (листопад 1918 – травень 1919). Депутат УНРади від пов. Рудки. Чл. з-нодавчої комісії. В УНРаді виступав з домаганнями обов’язкової служби в Галицькій Армії поза фронтом місц. поляків та євреїв; домагався заборони впровадження вільної торгівлі в ЗУНР, задля безперебійного постачання Галицької Армії. Учасник Надзвич. з’їзду УНДП у Станиславові (28–29.03.1919), який перейменував партію на Українську народно-трудову (УНТП). Чл. Ширшого Нар. Ком-ту УНТП (1919–1924).

Напр. травня 1919 виїхав з через Румунію до Відня. Чл. Закорд. Групи УНРади у Відні (1919–1923). Шеф канцелярії екзильного уряду Є. Петрушевича (1921). Політ. референт зв’язку зі Сх. Галичиною (28.09.1921), кур’єр до Ужгороду. Радник військ.-санітарної місії при посольстві УНР у Відні (1920–1921). Чл. Всеукр. Нац. Ради у Відні

(23.12.1920–19.04.1921). Чл., секр. Гол. Ради Зах.-укр. Т-ва Ліги Націй (Відень, 1922–1923). Учасник міжнар. конгресів у справах національностей (Ліон, Женева, Рим, Стокгольм,). Почесний чл. Міжнар. Ун-тської федерації для Ліги Націй (Рим, 1925).

Чл. Виділу Союзу Укр.Адвокатів (1924–1928, 1930–1933). Оборонець на політ. процесах влаштованих польською владою проти членів УВО та ОУН (С. Біляка, В. Біласа, Є. Зиблікевича, М. Лемика та ін.). Зазнав арешту (1930). Як чл. ЦК, чл. Президії УНДО (1925–1939) опікувався міжнар. справами. Належав до радянофільської групи УНДО.

Проф. міжнар. права Укр. (таємного) Ун-ту у Львові (1923–1925). Проф., зав. кафедри міжнар. права Львівського ун-ту. (02.12.1939–25.06.1941). Чл. Укр. Держ. Правління, проголошеної у Львові 30.06.1941 Укр. Держави. Очолив Львівську обл. управу Держ. Управління. Заст. мін-ра зовнішніх справ (05.07.1941–07.1941). Відмовився від пропозиції обійняти посаду радника в адм-ції Дистрикту «Галичина».

Навесні 1944 емігрував до Німеччини, захищав інтереси українців в таборах (ДП) переміщених осіб м. Авґсбурґ. Проф. Укр. Високої Ек. Школи у Мюнхені (1946–1949). Восени 1949 переїхав до США. Мешкав у м. Детройт, штат Мічіґан. Член Орг-ції Укр. визв. фронту. Очільник місц. тов-ва «Самопоміч». Ред. часопису «Детройтські Вісті».

Тв.: Міжнароднє положеннє галицької справи. (Політичний огляд за останні роки) // Український Скиталець. Відень, 1923. 15 січня. Ч. 2. С. 15–19; Охорона меншостей (З нагоди VII Конґресу Міжнародньої Унії Товариств Ліги Націй у Відні 23–28 червня 1923) // Діло. Львів, 1923. 15 червня. Ч. 57. С. 2–3; Орґанізація адміністраційної влади в рудецькім повіті в листопаді 1918 р. // Альманах «Нового Часу» («Калєндар для всіх») на рік 1938. Львів, 1937. С. 136–137; Румуни в Коломиї в місяці травні 1919 р. // Календар для всіх. Альманах «Нового Часу» на рік 1939. Львів, [Б. д.]. С. 109–111; Вклад повіту Рудки в будову нашої державности (Уривок із споминів) // Альманах «Гомону України» на рік 1968 у 50-річчя проголошення державної самостійности України 1918–1968. Торонто, 1968. С. 118–122; Акт 30-го червня 1941 року. У тридцяту річницю // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1972. Джерзі Сити – Ню-Йорк, 1972. С. 179–182.
Літ.: *Бедрій А.* Українська Держава відновлена актом 30 червня 1941 року. Нью-Йорк, Лондон, Мюнхен, Торонто. 1981. С. 20–21; *Вітенко М., Соляр І.* Марітчак Олександер Михайлович // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Енциклопедія. Т. 2.

Івано-Франківськ, 2019. С. 519–520; *Кордуба М*. Щоденник 1918–1925. Львів, 2021. Серія «Україна. Європа: 1921–1939». С. 595; Нова адвокатська канцелярія у Львові // Діло. 1923. 2 жовтня. Ч. 145. С. 3; *Павлишин О.* Організація цивільної влади ЗУНР в повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року) // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3: За 1997–1998 рр. С. 190; *Його ж.* Українська Національна Рада ЗУНР–ЗОУНР: реконструкція особового складу (жовтень 1918 р.–червень 1919 р.) // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісій НТШ в Україні / Під ред. Я. Грицака, Я. Дашкевича, О. Купчинського, І. Скочиляса. Львів, 1999. Вип. 2. 1995–1997. С. 234–252; Сл. п. проф. д-р Олександер Марітчак // Визвольний Шлях. Лондон, 1981. Кн. 12. С. 1528; *Соляр І.* Українське Національно-Демократичне Об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). Львів, 1995. С. 55; *M. W*. Rudki pod okupacyą ruską. 1./XI. 1918. 15./V. 1919. Rudki, 1920. S. 4; IV. Сесія Укр. Національної Ради // Нове Життя. Станиславів, 1919. 2 цвітня. С. 1.

Олег Павлишин

ОЛЕСНИЦЬКИЙ Ярослав Іванович (25.02.1875, м. Галич, Рогатинський пов. (суч. Івано-Франківська обл.), – 15.10. (за ін. д. 07.10.). 1933, м. Золочів, Тернопільське воєводство (суч. Львівська обл.)) – адвокат, гром.-політ. діяч, дипломат.

Небіж Є. Олесницького. Під час правничих студій – діяльний учасник студ. руху. Після завершення навчання провадив адвокатську канцелярію в м. Дрогобич (суч. Львівська обл.), займався гром. діяльністю. Доктор права. Належав до УНДП. З поч. І Світової війни мобілізований до австро-угорської армії, однак через проблеми зі здоров'ям працював у військ. адм. органах. Активний учасник нац.-визв. змагань. Від 18.10.1918 – чл. УНРади. З листопада 1918 радник, перший віце-секретар Держ.о секретаріату закорд. справ ЗУНР. Належав до складу уряд. делеґації *ЗУНР* на урочистому проголошенні в Києві 22.01.1919 Акту злуки. З огляду на присутність на урочистостях іноземю дипломатів перекладав текст Акту Злуки та офіц. промови французькою мовою. 28.01.1919 призначений першим радником дип. місії УНР у Вел. Британії, яка прибула до Лондона в травні того самого року. Брав участь у Нараді послів і голів дип. місій УНР 6–14.08.1919 в Карлсбаді (Карлові Вари, Чехословаччина). У вересні 1919 – січні 1920 р. – тимч. повірений у справах дип. місії УНР у Вел. Британії, згодом її гол.

Звертався з дип. нотами до мін-ра закорд. справ Вел. Британії. У ноті від 31.05.1920 виступив із запереченням протесту Х. Раковського як «укр. комісара закорд. справ» проти допомоги Польській Республіці з боку Антанти, назвавши такі заяви узурпацією «права виступлення і говорення іменем укр. Уряду і укр. влади». Звернув увагу уряду Вел. Британії, що єдиним правосильним урядом України є уряд, який очолює С. Петлюра та в якому мін-ром закорд. справ є А. Лівицький. Друга нота (31.05.1920) - протест щодо сов. торг. місії Л. Красіна, яка одноосібно розпоряджалася румунським депозитом у золоті, оплачуючи ним товари для сов. Росії, при цьому ігноруючи відповідальність за румунський депозит укр. уряду, як правонаступника частини боргів і зобов'язань Рос. імперії. Нота від 10.06.1920 присвячена першій річниці дозволу укр. дип. місії розпочати роботу у Вел. Британії. У ній констатувалося, що місія змогла надавати англійському уряду та британській пресі, політикам, торг. колам детальну і правдиву інф-цію про ситуацію в Україні, завдяки чому вдалося змінити багато фальшивих уявлень про укр. справу публічному просторі та правлячих колах Вел. Британії. Висловлювалося застереження проти укладення будь-якого договору, який би стосувався України, поза участю України та її уряду. Нотіа від 16.11.1920 містила прохання негайної мат. допомоги Україні, яка вела тривалу б-бу з більш-ми за незалежність. У документі наголошувалося, що «повне панування сов. влади в Україні без сумніву спричинить напад більш-ків на прикордонні держави, а падіння цих держав, у свою чергу не може не привести до падіння Польщі, і т. ч. подолання більш-ми останньої перешкоди на шляху до Центр. і Зах. європ. цивілізації».

13.04.1920 спільно з А. Марґоліним подав клопотання про членство УНР у новостворюваній Лізі Націй.

1921 після завершення роботи місії повернувся до Львова. У 1921–1922 – викладач Львівського (таємного) укр. ун-ту. Займався адвокатською практикою, зокрема, виступав оборонцем на процесі 23.10.–18.11.1922 у справі замаху на Ю. Пілсудського (25.05.1921) - на лаві підсудних

перебували 12 чл. УВО на чолі з С. Федаком. Оперуючи арґументом, що Галичина – особлива в міжнар. відношенні тер., **Я. О.** посприяв успішному представленню проблеми Галичини в світ. медіа. До 14.03.1923, коли Рада Антанти вирішила передати Сх. Галичину Польщі, разом із групою укр. правників шукав підтримки на міжнар. арені, аби не допустити такого сценарію. У травні 1923 у Львові – співініціатор створення проф. адвокатської орг-ції «Союз укр. адвокатів». Від 1923 (за ін. д. –1924) проживав у Золочеві, де займався адвокатською практикою, та активну участь у гром.-політ. житті. 1930 обраний депутатом польського парламенту від Укр. нац.-дем. об'єднання, засуджував репресії польської влади щодо укр. населення Зах. України, 1931 від імені Укр. парламентської репрезентації в сеймі звернувся до Ліги Націй із рішучим протестом проти політики пацифікації. Тоді ж домігся збереження й упорядкування поховань вояків УГА на цвинтарі у Золочеві, прах яких польська влада прагнула перенести до спільної могили. Тривалий час належав до кер-ва Львівської адвокатської палати, чл. Адвокатської іспитової комісії. Автор численних статей на правничу і сусп.-політ. тематику в галицькій пресі.

Дж.: Альманах Станиславівської землі: зб. мат. до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 2 / ред-упор. М. Климишин; ред. кол. Д. Бойчук та ін. Наук. тов. ім. Т. Шевченка. Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен: Центр. Ком-т Станиславівщини, 1985. С. 239; Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919 – 1921) / Упоряд.: В. Кавунник. Київ: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2016. С. 455-462; Довідник з історії України: у 3-х т. Т. 2 / ред. І. Підкови, Р. Шуста. К.: Генеза, 1995.С. 180.

Літ.: Андрухів І.О. Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. / *Андрухів І.О., Арсенич П.І.* Івано-Франківськ, 1996. С. 19; *Головченко В.І.* Олесницький Ярослав // Енциклопедія історії України: Т. 7. / Редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін. НАН України. Ін-т історії України. К.: Наукова думка, 2010. С. 581; Денник Начальної команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк: Червона Калина, 1974. С. 155; Дрогобиччина – земля Івана Франка / ред. кол.: Лука Луців (гол.) та ін. Наук. товариство ім. Шевченка // Український Архів. Т. XXV. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто: Комісія регіональних дослідів і публікацій, 1973. С. 9, 198; Золочівщина: її минуле і сучасне / Канадське наук. тов. ім. Шевченка / укл. і ред. В. Болюбаш. Нью-Йорк, Торонто, Канберра: Гомін України, 1982. С. 483, 604; *Лазарович М.В.* Активні діячі ЗУНР на Тернопільщині // «Ї»: незалежний культурологічний часопис. 2010. Ч. 63.

С. 88–89; Олесницький Ярослав // Українці в Сполученому Королівстві: інтернет-енциклопедія 2009. 1 груд. [Електронний ресурс]: http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/olesnytskyi-u.htm

Галина Басара-Тиліщак, Микола Лазарович

ПИЛИПЧУК Пилип Каленикович (1890, Волинь. – 1940, Холм, Польща) – гром.-політ. і держа. діяч, дипломат.

Закінчив Ін-т шляхів сполучення в Петербурзі. 1912-1917 активний діяч укр. громади Петрограду: входив до Інформаційного бюро студ. громад, чл. Гол. укр. студ. ради, у якій в. о. скарбника. Лютневу рев-цію 1917 зустрів у Петрограді, згодом перебрався до Києва. Доцент теоретичної механіки у Київському політехн. ін-ті (1917-1918)..Чл.УПСР (1917), з липня входив до ЦК УПСР, один з орг-рів в січні 1919 Укр. нар.-республіканської партії, чл. її ЦК. У квітні 1919 брав участь в заколоті В. Оскілка.

З травня 1917 нач. Київської округи водних шляхів. В часи Укр. Держави – нач. Київської округи шляхів сполучення. Після перемоги протигетьманського повстання входив до Ради комісарів, що в. о. уряду протягом 15-26.12.1918. За Директорії УНР – керуючий мін-вом шляхів в урядах В. Чехівського та С. Остапенка (грудень 1918 – квітень 1919). У серпні 1919 перебував у Варшаві на чолі надзвичайної дип. місії, яка вела переговори з прем'єром І. Падеревським та Ю. Пілсудським. Тов. мін-ра шляхів в уряді І. Мазепи (березень-травень 1920), кер. мін-вом шляхів в уряді В. Прокоповича (травень-жовтень 1920). Чл. Конституційної комісії (вересень 1920). Разом з уряд. структурами УНР в кін. 1920 виїхав до Польщі. Заст. гол. Ради Республіки, прем'єр-міністр та мін-р фін. уряду УНР в екзилі (1921-1922).

Залишився в еміграції, проф. Укр. (таємної) політехніки у Львові (1922-1925). З 1927 жив у Луцьку, працював на посаді міськ. архітектора у Луціькому магістраті. Згодом працював як приват. архітектор, автор більше сотні проектів будинків у Луцьку. Був засновником і гол. Тов-ва ім. Л. Українки. Помер і похований у Холмі (Польща).

Дж.: Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Док. і мат. У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд.: В. Верстюк (кер.) та ін. К. 2006. *Лотоцький О.* Сторінки минулого. Частина друга, Варшава, 1933; *Мазепа І.* В огні і бурі революції. 1917-1921, К., 2003.

Олена Бойко

РОЗВАДОВСЬКИЙ Тадеуш (20.05.1866, с. Середній Бабин, Калущина (суч. Івано-Франківська обл.) − 18.10.1920, Варшава, Польща) – польський військ. діяч, учасник польсько-укр. (1918−1919), польсько-сов. (1920) воєн.

Народився у сім'ї польського землевласника, посла Галицького крайового сейму і Віденського парламенту Т. Розвадовського і М. Руліковської. Освіту здобув у львівській гімназії, кадетській кавалерійській школі у м. Границе (суч. Оломоуцький край, Чехія), техн. військ. академії (1886) і військ. школі Відня (1893). Працював військ. аташе австрійської армії у Бухаресті. У роки I Світової війни служив на офіцерських посадах, відзначився 1915 у битві під м. Горлиці (суч. Польща). Наприкін. війни разом із Ю. Пілсудським брав участь у формуванні нової польської армії, призначався нач. Генштабу (28.10−15.11.1918). Після відродження Польської держави призначений Командувачем польського війська у Сх. Галичині «Схід», штаб якого у грудні 1918 перебрався з Кракова до Львова; сприяв реорг-ції і зміцненню польського гарнізону міста (8,3 тис. вояків), разом із ген. Б. Рої брав участь у формуванні 3, 4, 5-ої дивізїї, переговорах 23−25.02.1919 з військ. місією Антанти ген. Ю. Бартелемі у Львові, яка прагнула схилити керівництво ЗУНР і командування ГА до польсько-укр. перемир'я по демаркаційній лінії Буг − Дністер. **Т. Р.** наполягав залишити за Польщею Львів і Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн.

У березні 1919 очолив польську військ. місію у Парижі, у травні. 1919 брав участь у переговорах з гол. Міжсоюзної місії для укладення перемир'я між Польщею і Україною у Сх. Галичині під головуванням прем'єра Півд.-Африканського Союзу ген. Л. Боти; знову схиляв представників ЗУНР до перемир'я і передачі нафтового басейну до Польщі, однак безуспішно.

Відстоював польські тер. інтереси на міжнар. конф. у Спа у липні 1920. Як нач. Генштабу польської армії розробляв план відсічі Червоній армії у Варшавській битві 1920. 1921−1926 – інспектор кавалерії польської армії.

Помер у Варшаві, похований на Личаківському цвинтарі (цвинтарі Орлят) у Львові. Після руйнації кладовища сов. адм-цією (1971) його останки перенесено до приватного склепу. Після проголошення незалежності України на відновленому польському військ. цвинтарі **Т. Р.** встановлено символічну могилу.

Тв.: Tadeusz Jordan Rozwadowski. Wspomnienia Wielkiej Wojny. Warszawa 2015.
Літ.: Литвин М. Українсько-польська війна 1918−1919 рр. Львів, 1998; *Kryska-Karski T.*, Zurakowski S. Generalowe Polski niepodleglej. Warszawa. 1999; *Patelski M.* Generał broni Tadeusz Jordan Rozwadowski żołnierz i dyplomata, Warszawa 2002.

Микола Литвин

РОМАНОВ Олексій Федорович (17.05.1875 – 27.05.1924, с. Беочин (біля м. Нови Сад.) – міністр юстиції Укр. Держави.

Син Одарки Романової, укр. письменниці, уродженки Чернігівщини. Однак переважний вплив на ідейне формування **О. Р.** мав батько - людина правих, промонархічних поглядів. 1898 закінчив юрид. ф-т Петербурзького ун-ту. Працював у Мін-ві юстиції, займав прокурорські посади. На поч. 1917 – прокурор Віленської суд. палати. У квітні Тимч. урядом призначений чл. Надзвич. слідчої комісії по розслідуванню протиз-них дій колиш. вищих посадових осіб царського уряду (НСК). Входив до її президії. Користувався прихильністю О. Керенського.

Навесні 1918 переїхав до Києва, де мешкала його мати. У травні призначений заст. мін-ра суд. справ. Представляв мін-во у Малій Раді Мін-рів. Брав участь у підготовці з-нопроектів про укр. громадянство, Держ. сенат, суд. палати і апеляційні суди, військ. юстицію та ін. У липні став сенатором заг. зібрання Держ. сенату. У зв’язку з відставкою М. Чубинського **О. Р.** 12.08.1918 призначений мін-ром юстиції. Д. Дорошенко писав про нього: «Це був переконаний «русофіл» і обороняв у

своєму відомстві право рос. мови». Його наступник В. Рейнбот характеризував його як «відданого Росії суд. діяча».

Очоливши Мін-во юстиції, **О. Р.** проводить через уряд низку кадрових призначень. На вакантні посади заст. мін-ра він запропонував колиш. ст. юрисконсульта Мін-ва юстиції Росії О. Оссовського і колиш. обер-прокурора цивільного касаційного департаменту Рос. сенату Я. Затворницького. У серпні були призначені прокурор і гол. департаментів Київської суд. палати, відбувся розподіл щойно обраних сенаторів по ген. судах Держ. сенату.

О. Р. подав на розгляд уряду низку з-нопроектів, які стосувалися фін. та орг. питань функціонування суд. установ, зокрема, Київської, Харківської і Одеської суд. палат, встановлення посад тимч. суд. слідчих у справах спекуляції, призначення мирових суддів, встановлення посадових окладів суддів Одеського комерційного суду та ін.

Напрацювання створеної ще у травні комісії з переведення юрид. термінології та з-нів укр. мовою так й не були розглянуті урядом. Навіть попри небажання мін-ра юстиції впроваджувати в суд. установах держ. мову через відсутність україномовної фахової термінології, був ще один гальмівний чинник – засилля рос. правників, які в умовах війни і рев-ції зосередилися в Україні. Значна частина з них перебувала тут на «з-ній» основі, оскільки відповідно до з-ну Рос. імперії від 19.10.1915 була відряджена з тер. військ. дій та Петрограда до суд. установ укр. губерній. 23.08.1918 **О. Р.** вніс до Ради Мін-рів з-нопроект про виділення 600 тис. крб на утримання чинів, відряджених до суд. установ Укр. Держави. З-нопроект був ухвалений пророс. більшістю кабінету міністрів.

Аналіз поданих **О. Р.** на розгляд уряду проектів з-нів і постанов у серпні -вересні свідчить, що левову частку їх складали кадрові та фін. питання. Кілька знопроектів нормативного характеру були підготовлені за часів М. Чубинського. 20.09.1918 **О. Р.** доповів, що за вказівкою уряду при мін-ві створена окр. комісія для розробки цивільних і карних законів. Мін-ра

влаштовувало використання у суд. практиці дорев. з-нодавства, тому жоден з профільних з-нопроектів на обговорення кабінету мін-рів не подавався.

У жовтні під тиском німецького Оберкомандо і соц. опозиції П. Скоропадський погодився на часткову укр-цію уряду. На посаді мін-ра юстиції він пропонував залишити **О. Р.**, Ф. Лизогуб хотів бачити держ. секретаря С. Завадського, але генконсул Німеччини в Києві Е. Тіль наполіг на кандидатурі від партії соц.-федералістів.

17.10.1918 права група мін-рів, протестуючи проти входження до складу уряду укр. діячів виступила з «запискою 10-ти». Вони наполягали на зміні зовн. політики, пов'язуючи її «з відновлення у Великоросії порушеного порядку і позбавленням її від більшовиків». Серед підписантів декларації був й мін-р юстиції **О. Р.** Проти цього виступили чл. уряду - прихильники нац.-самостійницького курсу. Тієї ж ночі П. Скоропадський розпустив Раду Мін-рів.

19.10.1918 перший уряд Ф. Лизогуба провів останнє засідання, розглянувши близько двох десятків питань. Всі мін-ри спішили домогтися прийняття рішень стосовно нагальних проблем своєї галузі, насамперед фінансування. **О. Р.** жодного питання на це засідання не пропонував. Загалом у жовтні урядом було розглянуто лише три кадрові пропозиції Мінюсту. Наступного дня **О. Р.** залишив мін-во. Обов'язки гол. відомства кілька днів виконував заступник міністра Я. Затворницький.

24.10.1918 призначений новий склад Ради Мін-рів. Посаду мін-ра юстиції зайняв чл. УПСФ сенатор А. В'язлов. Друга каденція кабінету Ф. Лизогуба тривала три тижні і закінчилася відставкою. 15.11. почав роботу уряд на чолі з С. Гербелем. Мін-ром юстиції став В. Рейнбот. Наступного дня він вніс на розгляд Ради Мін-рів пропозицію про призначення **О. Р.** своїм заст. Цілком пророс. уряд підтримав це подання.

О. Р. за майже місячне перебування на посаді заст. мін-ра нічим себе на урядовому рівні не проявив. У Малій Раді Мін-рів відомство представляв ін. заст. Я. Затворницький. Прийшовши до влади Директорія УНР створила

Верх. слідчу комісію, яка пред'явила звинувачення у намагання «скасувати укр. державність і прилучити Україну до Московської (Рос.) Держави озброєною силою» всьому складу уряду С. Гербеля і кільком заст. мін-рів. **О. Р.** серед них не було.

Після падіння Гетьманату **О. Р.** виїхав до Криму, займав посаду юрисконсульта денікінського уряду. 1920 емігрував до Сербії. У Парижі в опублікував спогади «Император Николай II и его правительство (по мат-лам Чрезычайной следственной комиссии)».

Дж.: Гетман П.П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год. Сб. док. Москва, 2014; Енциклопедія історії України. Т. 9. Київ, 2012; Українська Держава (квітень-грудень 1918 року). Док. і мат. Т. I. Київ, 2015.
Літ.: Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Т. II. Київ, 2002; *Пиріг Р.* Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ, 2018.

Руслан Пиріг

САВІНКОВ Борис Вікторович (31.01.1879, Харків – 7.05.1925, Москва) – рос. політ. діяч, письменник.

Народився у сім'ї прокурора окружного військ. суду. Навчався в гімназії у м. Варшаві, Петербурзькому ун-ті, звідки виключений через участь в антиуряд. виступах. 1898 чл. соціал-дем. груп «Соціаліст», «Роб. прапор», за рев. діяльність 1899 арештований. Після втечі з заслання 1903 вступив у партію рос. соціал-революціонерів (есерів), увійшов до її Бойової орг-ції, яку невдовзі очолив. Брав участь у терористичних актах на тер. Росії. У роки I світової війни – закорд. військ. кореспондент рос. газет у Франції.

Після Лютневої рев-ції повернувся до Росії, де у квітні 1917 призначений комісаром Тимч. уряду в 7-й армії, у червні – комісар Півд.-Зах. фронту, у липні – керуючий військ. мін-ва, тов. військ. мін-а О. Керенського, у серпні – військ. губернатор Петрограда, в. о. командувача військ Петроградського військ. округу. Жовтневий більш. переворот 1917 зустрів вороже. Брав участь у формуванні Добровольчої армії, входив до Донської громад. ради. У лютому–березні 1918 орг-тор «Союзу захисту Батьківщини і

Свободи» (Москва), що готувався до повалення більш. влади і встановлення військ. диктатури, продовження війни з Німеччиною.

1919 виїхав із білогвардійською місією до Парижа, де ввійшов до кер-ва Рос. політ. ради, зустрічався з Ю. Пілсудським, У. Черчіллем. Під час рад.-польсько-укр. війни 1920 переїхав до Варшави, створив Рос. політ. ком-т, до якого також ввійшли Д. Філософів, А. Дікгоф-Деренталь, Д. Одинець, В. Портупелов та ін. **Б. С.** провів переговори з гол. Укр. надзвич. дип. місії у Польщі А. Лівицьким щодо узгодження антибільш. б-би спільно з білогвардійською армією П. Врангеля. За участю **Б. С.** і С. Булак-Булаховича у жовтні 1920 формується Рос. нар. добровольча армія (16−18 тис. вояків). До неї ввійшла укр. Сел. бригада отамана Іскри (І. Лохвицького), яка всупереч владі Польщі та УНР провела мобілізацію українців у районі Ковеля, Влодави, Володимира і 14−17.10. захопила м. Овруч.

Після переходу польсько-рад. кордону 16.08.1924 арештований сов. спецслужбами. На суді покаявся. 28.08. засуджений до розстріл, який замінено на десятилітнє ув’язнення. 07.05.1925 покінчив життя самогубством у Луб’янівській в’язниці Москви.

Автор худ. творів та мемуарів: «Спогади терориста» (1909), «Кінь блідий» (1909), «Те, чого не було» (1914), «На шляху до “третьої” Росії» (1920), «Рос. нар. добровольча армія в поході» (1921), «Книга віршів» (1931) та ін.

Дж.: Директорія, Рада народних міністрів Української Народної Республіки 1918−1920. Док. і мат.: у 2-х т., Т. 2. Київ, 2006.
Літ.: Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия. Москва, 1983; *Руккас А*. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність та уніформа). Ніжин, 2013.

Микола Литвин

САЛЬСЬКИЙ Володимир Петрович (04.07.1885, Острог (суч. Рівненська обл.) - 04.10.1940, Варшава, Польща) – ген.-хорунжий ДА УНР, військ. мін-р УНР, гром.-політ. діяч.

З дворянського роду. Батьки змогли забезпечити синові якісну домашню освіту. Згодом склав іспит за шість класів при Острозькій чоловічій гімназії та вступив до піхотного юнкерського училища у Вільно (суч. Вільнюс, Литва), яке закінчив 1906. Служив офіцером 126-го Рильського піх. полку (Острог), звідки перевівся у 132-й Бендерський піх. полк у Києві. 1912 закінчив Миколаївську академію Ген. штабу, отримавши за успіхи малу срібну медаль. По закінченню знову проходив службу у 132-му полку, у розвідувальному відділі штабу Київської військ. округи. Написав й опублікував наук. роботу «Значення місцевості в суч. бою».

На поч. І Світової війни штабс-капітан ст. ад'ютант штабу 70-ї піх. дивізії, яка увійшла до складу 9-ї армії Півн.-Зах. фронту й вела бойові дії на тер. Польщі, Білорусі та Латвії проти австро-угорських і німецьких військ. Відзначився в бою 23.10.1914 поблизу с. Клікава (суч. Пулавський пов., Люблінськк воєводство, Польща), за що був нагороджений Георгіївською зброєю (14.06.1915). З 10.09.1915 – капітан. З 27.05.1916 – в, о. помічника ст. ад'ютанта, згодом в. о. помічн. ст. ад'ютанта оперативного відділу штабу 12-ї армії. З 24.02.1917 перебував на посаді ст. ад'ютанта оперативного відділу ген.-квартирмейстерства штабу 12-ї армії. 02.04.1917 отримав звання підполковника.

З грудня 1917 – нач. штабу 1-ї Сердюцької дивізії військ УНР. Наприкін. 1917 – нач. штабу командування військами Лівобережної України. У січні 1918 – нач. штабу коменданта м. Київ отамана М. Ковенка. Брав участь у боях з більшовиками. З 10.03.1918 працював у комісії з формування укр. армії та військ. освіти. Не поділяв поглядів П. Скоропадського. За часів Гетьманату – 1-й помічник нач. відділу піших шкіл Гол. шк. управи військ. мін-ва, викладав тактику в офіцерській школі. Дотримувався нац. принципу у кадровому питанні, оскільки був переконаний, що лише патріотично орієнтовані зможуть самовіддано працювати на благо незалежної України. Підтримував перехід на навчання.укр. мовою.

Після антигетьманського повстання й приходу до влади Директорії – нач. Гол. шк. управи Військ. мін-ва УНР. У травні1919 (18.05 або 22.05) – командувач Запорізького корпусу ДА УНР. 02.06.1919 корпус почав наступ проти більшовиків і захопив плацдарм на лівому березі р. Збруч, 03.06. – здобув Чорний Острів, 06.06. - Проскурів. 07.06. держ. інспектор М. Гавришко усунув **В. С.** від командування корпусом й призначив П. Болбочана. Останній вимагав здати командування, але **В. С.** відмовився. Брав участь у проскурівській операції, об'єднаному поході укр. армій на на м. Київ. Корпус **В. С.** у складі групи А. Кравса взяв участь у Жмеринській операції та звільненні від більшовиків м. Вінниці та м. Білої Церкви. 30.08.1919 вступив до Києва. У цей час до міста зайшли війська Добрармії. За безпосередньої присутності **В. С.** укр. козак зірвав рос. прапор з будівлі думи і кинув його на підлогу.

З 23.09.1919 – командувач Дієвої армії УНР. **В. С.** брав участь на нараді у Жмеринці (03-04.11.1919), де він звернувся до С. Петлюри щодо покращення забезпечення ДА УНР. Після укладання сепаратної угоди УГА і Добрармії 12.11. газета «Україна» надрукувала замітку **В. С.** «Диктатура нас губить», де звинувачував у сепаратних діях не тільки Начальну Команду УГА, але й Є. Петрушевича, який нібито керував усім цим процесом».

05.11.1919–07.1920 – військ. мін-р УНР. 25.02.1920 підписав «Інструкцію для укр. військ. формувань в Румунії і Польщі». З квітня 1920 працював над створенням корпусу військ. жандармерії. 18.06.1920 виступив на засіданні РНМ із доповіддю, в якій окреслив основні вектори діяльності Мін-ва військ. справ та запропонував новий план орг-ції Армії УНР шляхом поступового доукомплектування повного штату шести стрілецьких дивізій. Звернувся до Гол. отамана з пропозицією створення в Армії УНР понтонних частин. Став ініціатором створення Укр. військ.-іст. тов-ва для ідеологічної пропаганди серед військових, статут якого затвердили в серпні 1920. З 11.09.1920 перебуває у відставці. 05.10.1920 отримав звання ген.-хорунжого.

Згодом інтернований у таборі біля м. Каліш (Польща). З 10.02.1921 – чл. Вищої військ. ради УЦК УНР. З 1924 – військ. мін-р уряду УНР в екзилі. Сконцентрував діяльність підпорядкованого йому відомства в напрямі збереження кадрового потенціалу Армії УНР. В жовтні 1926 видав спеціальний наказ про ведення систематичного обліку командного та солдатського складу військ. частин. Розпочав активну роботу щодо створення укр. військ. емігрантських центрів. Займався працевлаштуванням колиш. військовиків. Всіляко прагнув до створення укр. збройних підрозділів. Разом з О. Удовиченком, Р. Сушком та В. Кедровським став розробником плану орг-ції Укр. легіону.

Брав активну участь та обраний головою І З'їзду укр. еміграції в Польщі, що проходив у Варшаві 15–18.08.1923. Чл. правління заснованого 1924 у Варшаві Тов-ва колиш. вояків армії УНР. Працював у ред-ції часописів «За Державність», «Табор». Ініціатор відновлення тов-ва «Січ» у Галичині. 1926 брав участь у суд. процесі над С. Шварцбардом, убивцею С. Петлюри. Разом з А. Лівицьким та О. Ковальським ініціював проведення траурного засідання з приводу смерті Гол. отамана, яке відбулося 26.06.1926 у Варшаві. Після окупації Польщі військами нацистської Німеччини 1939 декілька разів викликався на допит до гестапо, перебував під домашнім арештом. Похований у Варшаві на українській дільниці цвинтаря «Воля».

Літ.: Завадський В. Генерал Володимир Сальський (Сильветка) // За Державність. 1964. № 10. С. 235–237; *Каменцев Д.* Військово-політична та громадсько-політична діяльність Володимира Сальського (1885-1940): дис. ... к. і. н.: 20.02.22. Львів, 2021; *Литвин М., Науменко К.* Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. Львів; Харків, 2007; *Патриляк І.* Сальський Володимир Петрович // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 3. Івано-Франківськ, 2020. С. 390-391; *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). К., 2007. С. 384–386.

Роман Тимченко

СИМОНІВ Дмитро Львович (1876 - 1938) укр. політ. і держ. діяч. Економіст, фінансист, дир. 1-го департаменту держ. контролю в кабінеті

Ф. Лизогуба, держ. контролер в урядах УНР доби Директорії (грудень 1918 - квітень 1919). Провідний діяч Укр. партії самостійників-соціалістів.

Дж.: Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920: Док. і мат. У 2 т. К., 2006.
Літ.: Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. К., 2003; Україна: Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Рік 1919. К., 2005.

Олена Бойко

СИРОТЕНКО Григорій Тимофійович (1888 - 1925) – політ., військ. та держ. діяч.

Походив з козацької родини на Полтавщині. Закінчив гімназію та Демидівський юрид. ліцей у Ярославлі, де отримав вищу юрид. освіту. Працював у Полтаві адвокатом. З поч. І Світової війни як прапорщик запасу був призваний до війська, воював на Півд.-Зах. фронті. Був підвищений в чині до підпоручика, нагороджений орденом св. Станіслава.

У серпні під час захоплення німцями Новогеоргієвської фортеці неподалік Варшави потрапив у полон. У 1915-1917 перебував у таборі укр. полонених у Раштаті, співробітничав з Союзом визволення України. У 1917 гол. укр. громади в офіцерському таборі Ган-Мюнден, де виступив ініціатором укр-ції табору. У союзі з СВУ займався створенням з полонених вояків-українців у таборах Зальцведель, Раштат та Вецляр двох Укр. синьожупанних дивізій. У січні-квітні 1918 в чині полк. укр. війська здійснював зв'язок між синьожупанниками та німецькою владою. У ніч з 26 на 27.04. 1918 обидві дивізії були розформовані німцями як ненадійні.

Підтримав повстання Директорії проти режиму гетьмана П. Скоропадського. Очолював Військ.-суд. управу Армії УНР у грудні 1918. Обіймав посаду мін-ра юстиції в кабінеті В. Чехівського (грудень 1918 - січень 1919). Тов. мін-ра військ. справ в уряді С. Остапенка (лютий-квітень 1919). Мін-тр військ. справ в уряді Б. Мартоса (09.04.-04.07.1919). У липні-грудні 1919 радник Мін-ва внутр. справ УНР. Належав до лівого крила укр. соціал-демократії (УСДРП (незалежних)).

Після поразки Армії УНР залишився на тер. сов. України, нелегально жив у Нових Санжарах на Полтавщині. Заарештований у жовтні 1920. У травні 1921 проходив як підсудний по справі діячів ЦК УПСР, був звинувачений у нелегальному проживанні на тер. УСРР. Наприкінці 1921 був амністований і звільнений від відбування покарання. Після цього жив у Полтаві, працював у статистичному бюро. За нез'ясованих обставин скінчив життя самогубством.

Дж.: Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920: Док. і мат. У 2 т. К., 2006

Літ.: Вирок Українській революції: «Справа ЦК УПСР»: Науково-документальне видання. К., 2013; *Зелінський В.* Синьожупанники. Берлін. 1938; *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. К., 2003; Нариси історії Української революції 1917-1921 років. У 2-х кн. Кн. 2. К., 2011; Україна: Хроніка XX століття. Довідкове видання. Рік 1919. К., 2005.

Олена Бойко

СІЯК Іван-Августин Михайлович (08.04.1887 с. Ляшки Муровані (біля Львова) − 03.11.1937, урочище Сандормох, Карелія, Росія) – гром.-політ. і військ. діяч, дипломат УСРР, педагог, брат старшин УГА М. Сіяка, О. Сіяка.

Народився у сім'ї вчителя народної шк. Закінчив Львів. акад. гімназію (1906), Львів. (1910) і Віденський (1916) ун-ти; захистив докторат із права (1916). Активіст студ. і січового рухів. 1905 вступив до УСДП, 1907−1919 обирався чл. Гол. Управи партії. На поч. І Світової війни закінчив офіцерські курси, воював у легіоні УСС – командиром техн. сотні (1915−1916); учасник боїв на г. Лисоня під м. Бережани (серпень−вересень 1916), у с. Конюхи на Тернопільщині (червень−липень 1917). Як чл. Хотинської директорії (14.01.–01.02.1919) один з орг-рів Хотинського повстання проти румунської влади. У добу ЗУНР повернувся до Сх. Галичини, вступив до УГА, забезпечував у травні 1919 евакуацію уряду з м. Станиславова до м. Бучач. Разом з ін. галицькими соціал-демократами виступав проти надання диктаторських повноважень Є. Петрушевичу, вимагав його арешту. Вступив із сотнею галичан до Дієвої армії УНР, що воювала в районі м. Жмеринка.

10.11.1919 біля м. Ставище (суч. Київська обл.) потрапив у полон до красної армії. У Москві зустрічався із рос. більшовиками, 05.12.1919 вступив до РКП(б). Виступав на VII Всерос. з'їзді Рад (07.12.1919), IV Всеукр. з'їзді Рад (16−20.05.1920); намагався вберегти від репресій стрільців і старшин ЧУГА. 04.04.1920 Тимч. бюро ЦК КП(б)У кооптований до Галревкому, що став центр. органом виконавчої влади Галицької совєтської республіки, яку Кремль створив як плацдарм для експансії комуністичної рев-ції у Центр.-Сх. Європу. Обирався керуючим справами, кандидатом у чл. ВУЦВК (15.12.1920−15.04.1921). Працював першим секретарем посольства УССР у Польщі (16.04.1921−15.11.1922). Згодом працював заст. гол. Всеукрторгпрому, очолював Харківську губ. колегію правозахисників (1923−1925). Викладав у вищих навч. закладах Харкова і Києва, керував Укр. ін-том лінгвістичної освіти у Києві (29.09.1930−02.02.1933). Заарештований 02.02.1933 у справі УВО за звинуваченням у шпигунстві на користь Польщі й Німеччини. Реабілітований 26.09.1958.

Літ.: Борці за возз'єднання. Біографічний довідник. Львів, 1989; Від Жовтня до Вересня. Ужгород, 1989; *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. Львів, 1995; *Рубльов О.* Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914−1939). Київ, 2004.

Микола Литвин

СІЯК Остап (29.05.1879, с. Ляшки Муровані, Львівський пов. – р. с. невід.) – поштовий службовець, працівник кооп. установ, гром.-політ. діяч, депутат УНРади.

Народився в родині селянина. Брат Сіяка Івана. Навч. у Львівській Акад. гімназії. Почтовий службовець у Бучачі (1904–1914). Засновник читальні т-ва «Просвіта», «Сокіл». Дир. повіт. каси «Праця», гол. філії т-ва «Сільський Господар», дир. повіт. Госп.-Торг. спілки. Діяч Укр. нац.-дем. партії. Учасник Міжпарт. з'їзду у Львові (25.03.1918). Делегат до УНРади від пов. Бучач. Чл. комунікаційної комісії УНРади. Після приходу польської влади відмовився складати присягу на вірність польській державі й втратив

посаду на пошті. Працював у м. Тернопіль в Укр. банку та Подільському Союзі Кооператив. Гол. філії СУПРУГ-а в Тернополі (1938). Діяч УНДО. Арештований совєтськими спецслужбами (1939). Помер на засланні. Донька: Дарія Сіяк (1908–1977) – вчителька, бібліограф, дружина Володимира Кубійовича.

Літ.: *Мельничук Б., Павлишин О.* Сіяк Остап Михайлович // Сіяк Остап; Сіяк Іван // Тернопільський Енциклопедичний Словник. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. Т. 3. С. 268; *Павлишин О.* Сіяк Остап // Історія України: енцикл. довід. / упорядкув. та наук. ред.: І. Підкова, Р. Шуст, І. Гирич; НАН України, Ін-т історії України. Вид. 3-тє, доопр. і доповн. Київ: Генеза, 2008. С. 1078.

Олег Павлишин

СКРИПНИК Микола Олексійович (25(13).01.1872, слобода Ясинувата (суч. Донецька обл.) – 07.07.1933, Харків) – рад. держ. і компарт. діяч.

Народився в сім'ї залізничника. Навчався в Ізюмському реальному училищі, Петербурзькому технологічному ін-ті, звідки був виключений за участь в антиуряд. акціях. З кін. 1890-х включився в соціал-дем. рух, став проф. революціонером, вів підпільну діяльність в багатьох містах Рос. імперії (Петербург, Катеринослав. Царицин, Саратов, Одеса, Рига та ін.), брав участь у виданні і поширені більш. літ-ри, виступав як публіцист, став одним з провідних діячів РСДРП(б). З 1901 по 1914 заарештовувався 15 разів, 7 разів перебував на засланні, засуджений до 34 років ув'язнення і один раз до страти, 6 разів утікав з тюрем.

В кін. травня 1917 **М. С.** повернувся з заслання до Петрограда і за завданням ЦК РСДРП(б) працював в Центр. раді фабзавкомів. На VI з'їзді партії обраний кандидатом в чл. ЦК, введений до ред-ції більш. газети «Пролетарий». Як чл. Військ.-рев. ком-ту при Петроградському сов. роб. і солдатських депутатів брав активну участь в жовтневому перевороті в столиці.

У грудні 1917 після невдалої спроби повалити УЦР в Києві більшовики проголосили на Всеукр. з'їзді совєтів у Харкові створення сов. уряду УНР –

Нар. секретаріату та Всеукр. центр. виконавчого ком-ту (ВУЦВК). **М. С.** був обраний до його складу заочно. ЦК РСДРП(б) направляє його в Україну. На поч. березня 1918 його призначають гол. Нар. секретаріату і нар. секретарем зовн. справ.

М. С. відіграв визначну роль в утворенні Ком. партії (більшовиків) України (КП(б)У). Проблема заснування єдиної всеукр. орг-ції більшовиків реально постала після жовтневого перевороту в Петрограді та утворення Укр. Нар. Республіки. Однак у відповідь на проявлену ініціативу київських партійців ЦК РСДРП(б) висловився проти «окр. партії української, як би вона не називалася, яку б програму не приймала». Навіть, коли у грудні 1917 було проголошено утворено сов. уряд – Нар. секретаріат і довелося визнати сов. Україну як «одиницю, що самовизначалася». ЦК РСДРП(б) ще раз підтвердив старий принцип партійного об'єднання більшовиків України: «на правах районної (місц., обл. по суті) орг-ції». Лише докорінна зміна політ. ситуації після введення на укр. землі німецько-австрійських військ знову актуалізувала питання про всеукр. партоб'єднання. Воно стало предметом розгляду Таганрозької наради у квітні 1918, куди змушені були евакуюватися провідні парт. та сов. працівники з України. Серед них виявилися істотні розходження в поглядах на тактику рев. б-би та форми парт. буд-ва. «Ліві» (кияни) обстоювали необхідність збройного повстання проти окупаційних військ та гетьманського режиму (А. Бубнов, С. Косіор, Я. Гамарник та ін.). «Праві» (катеринославці) виступали з більш поміркованих позицій зміцнення ком. підпілля та використання легальних форм б-би (Е. Квірінг, Я. Епштейн, В. Аверін та ін.). **М. С.** та ін. учасники наради зайняли проміжну позицію (їх назвали «центром»).

При обговоренні питання про партію було внесено два проекти резолюцій. «Праві» (Е. Квірінг) пропонували створити автономну компартію, підпорядковану «спільному ЦК і з'їздам Рос. ком. партії». Проект **М. С.** передбачав утворення самостійної КПУ, «зв'язаної з РКП через міжнар. комісію (III Інтернаціонал)». Цей проект був підтриманий «лівими» і набрав

більшість голосів. Партія стала називатися Ком. партією (більшовиків) України.

Рішення Таганрозької наради про утворення самостійної КП(б)У не відповідало установкам ЦК РКП(б) щодо принципів парт. буд-ва в нац. районах. Тому ЦК РКП(б) й особисто В. Ленін вжили заходів, щоб ця постанова наради не була підтримана установчим з'їздом більшовиків України, що проходив у Москві (липень 1918). **М. С.** виступив із звітом орг. бюро і доповіддю про принципи утворення КП(б)У. Однак після гострої полеміки з'їзд ухвалив: утворити автономну в місц. питаннях КП(б)У, яка входить у РКП(б) і «підпорядковується у питаннях програмних заг. з'їздам Рос. ком. партії і в питаннях загальнополіт. — ЦК РКП». За це рішення проголосувало 33 делегати, проти – 5, утрималися - 16. З'їзд обрав ЦК КП(б)У, який очолив Г. Пятаков. **М. С.** обрали кандидатом в чл. ЦК.

З 1919 діяльність **М. С.** тісно пов’язана з Україною. В уряді УСРР займав посади нар. комісара контролю, внутр. справ, юстиції – генпрокурора, з березня 1927 по лютий 1933 – нарком освіти. Гол. дітищем **М. С.** стало послідовне впровадження укр-ції у всі сфери нац.-культ. життя республіки – освіту, науку, пресу, книговидання, театр, кіно, правопис. Величезний авторитет наркома сприяв поширенню процесів укр-ції на етнічно укр. тер. РСФРР. Займався забезпеченням культ. розвитку нац. меншин.

Непохитно вірячи в перемогу світової пролетарської рев-ції, **М. С.** був активним діячем міжнар. ком. руху, учасником конгресів Комінтерну, входив до його виконкому. Опікувався розвитком ком. орг-цій Сх. Галичини, Півн. Буковини і Закарпатського краю.

М. С. був визначним сов. теоретиком нац. питання, автором сотень публікацій з іст. рев. руху, більш. партії, держ. і нац.–культ. буд-ва. Очолював всеукр. істпарт, асоціацію марксистсько-ленінських ін-тів, гол. ред-цію «УРЕ», кафедру нац. питання при ВУАН. Послідовно виступав проти великорос. шовінізму і укр. націоналізму.

В кін. 1920-х із зміцненням тоталітарної системи в СРСР ідейні погляди і держ. діяльність **М. С.** входять в непримиренні протиріччя з політикою сталінського політбюро ЦК ВКП(б), яке в українізації вбачало тенденцію до усамостійнення України. Укр-ція згортається і визнається несумісною з соц-мом. У лютому 1933 політбюро ЦК КП(б)У ухвалює рішення про звільнення **М. С.** з посади наркома освіти і гол. Держплану УСРР. Його звинувачують в «нац.-ухильництві», вимагають визнання помилок. Упродовж червня примушують до публічного каяття. Не дочекавшись, 07.07. виключають із складу політбюро ЦК КП(б)У. Цього ж дня **М. С.** залишив засідання і вчинив акт самогубства. Так трагічно завершився життєвий шлях людини, яка намагалася фанатичну віру в ком. ідеали поєднати з щирою турботою про нац. розвиток українського народу, його культуру, мову, самобутність.

Дж.: Протоколи першого з'їзду Комуністичної парті (більшовиків) України. Київ, 1988; *Скрипник М.* Вибрані твори. Київ, 1991; Уряди України у XX ст.: науково-документальне видання. Київ. 2001.
Літ.: Енциклопедія історії України в 10-т . Т. 9. Київ, 2012; *Кошелівець І.* Микола Скрипник. Мюнхен, 1972; Круглий стіл «М. Скрипник в національній та історичній пам'яті» // Гілея. 2012. № 61; *Мей Дж., Панчук М.* Український національний комунізм: трагічні ілюзії. Київ, 1997; *Пиріг Р., Шаповал Ю.* Микола Скрипник: хроніка загибелі // Політика і час. 1991. № 4; *Солдатенко В.Ф.* Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника. Київ, 2002.

Руслан Пиріг

СТАХОВСЬКИЙ Микола Ананійович (22.05.1879, с. Стетківці, Волинська губ. (суч. Чуднівський р-н, Житомирськ обл.) - 07.12.1948, Прага, Чехія) **–** гром.-політ. діяч, дипломат, лікар, просвітник.

Народився у сім'ї священика. 1904 закінчив мед. ф-т Варшавського ун-ту. Працював лікарем. Чл. Тов-ва укр. поступовців. Брав участь у орг-них ним гром.-політ. заходах, приятелював з багатьма очільниками укр. культ.-політ. руху. Під час рев-ції 1905–1907 аби уникнути арешту за «антидерж. пропаганду» змушений емігрувати до Парижу. Упродовж 1909–1914

працював лікарем у Вінниці. Під час I Світової війни **М. С.** служив лікарем у Проскурівському лазареті Червоного Хреста.

Після Лютневої революції за ініціативи **М. С.** у Проскурові створено місц. Укр. громаду, гол.якої його обрали. З березня 1917 гол. Проскурівської земської управи. Улітку 1917 призначений Подільським губ. комісаром, але у дуже складних сусп.-політ. умовах на посаді пробув недовго. У кін. січня 1919 отримав призначення гол. дип. місії УНР у Вел. Британії. Найбільш важливим її завданням було сприяння визнанню УНР британським урядом, поширення інф-ції про Україну через бюлетень місії, щотижневик «Юкрейн», який виходив з липня 1919 по лютий 1920. На дип. роботі великого успіху **М. С.** не досяг, адже місія не мала офіц. визнання уряду Вел. Британії. У вересні 1919 подав у відставку з посади гол. дип. місії УНР. Полишивши посаду зайнявся приват. лікарською справою і гром. діяльністю. Надалі працював лікарем в Парижі (1920–1922), Берліні (1922–1923), Берегове на Закарпатті (1924–1939), де був одним із провідних орг-рів укр. культ. життя. 1939–1945. працював у м. Румбурк (суч. Чехія). Похований на Ольшанському цвинтарі у м. Празі.

Літ.: Логінов О.В. Вінниця у 1917 році. Революція у провінційному місті.. Вінниця : Держ. картогр. ф-ка, 2009. С. 26, 30, 105, 110, 112; *Трембіцький А.А.* Микола Стаховський (1879-1948) – перший голова Проскурівської повітової земської управи (березень-травень 1917) // Матеріали Всеукраїнської науково- краєзнавчої конференції «Хмельниччина в контексті історії України». Хмельницький, 2012. С. 375-382.; *Трембіцький А.М.* Подолянин Іван Розгін про національну революцію 1917-1921 рр. на Поділлі. // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Іст. науки. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 5. С. 455, 456, 462; *Його ж.* Проскурівщина 1917 року у спогадах Наталії Дорошенко-Савченко на сторінках часопису «Свобода» (Нью-Йорк). // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Іст. науки. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 4. С. 167, 169, 171, 172; *Трембіцький А.А.,Трембіцький А.М.* Громадсько-просвітницька професійна діяльність Миколи Стаховського (1879-1948). Наукові записки : зб. наук. пр. Сер. Історія / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2013. Вип. 1. С. 114–123.

Віталій Лозовий

СТЕПАНІВ Олена Іванівна (07.12.1892, с. Вишнівчик (суч. Золочівський р-н, Львівська обл.) − 11.07.1963) – військовичка, гром. діячка, педагог,

науковець; сестра сотника УГА А.-Р. Степаніва, дружина ген-хор. Армії УНР Р. Дашкевича, мати історика Я. Дашкевича.

Народилася у сім'ї греко-католицького священика. Здобула освіту у приват. дівочій школі Укр. педагогічного тов-ва ім. Шевченка (1902−1908), семінарії Сестер Василіанок, семінарії Укр. педагогічного тов-ва ім. св. Софії (1908−1912; викладачі І. Боберський, В. Пачовський та ін.). Вступила до «Пласту» (1911). У залі львівської «Повітової січі» (1912) була на лекції Ю. Пілсудського, який закликав українців і поляків до спільної б-би проти Москви. Під час навчання на філософ. ф-ті Львів. ун-ту (1912−1914) вступила до Укр. студ. союзу, Акад. громади. 14.12.1912 разом із М. Білецькою, К. Малицькою, О. Залізняк обрана чл. виконкому Жіночої громади, яка задекларувала: у разі вибуху нової війни виступити проти Росії. Була учасником антивоєнної студ. демонстрації 15.11.1913 у Львові під будівлями рос. консульства і москвофільського Тов-ва ім. М. Качковського. Підтримала 1913 гром. ініціативу зі збору коштів на «Потреби України», які 1914 передали Бойовій управі на розгортання стрілецького руху і формування легіону УСС. Співорг-тор тов-ва «Січові стрільці ІІ» (25.01.1914), в якому сформовано жіночу чету на чолі зі **О. С.** (до неї також вступили К. Лотоцька, М. Терлецька, С. Навроцька-Ткач, С. Пашкевич, С. Сидорович, М. Гіжовська-Крілик та ін.). На заняттях січовики вчилися стріляти, доглядати поранених, поглиблювали знання з іст. України та світу. Після об'єднання 30.07.1914 двох січових тов-в у Львові ввійшла до спільного ком-ту, який оголосив формування в складі австро-угорської армії 01.08.1914 легіону УСС. Вступила до його першої сотні під командуванням І. Чмоли. Як командир чети навчала новобранців, була провідницею розвідувальних стеж у Карпатах (с. Вишків, Згари, Вигода, Болехів, Моршин, Дашава, Демня, Сколе, Коростів, Дубина, Корчин, Тухолька), відзначилися у рукопашних атаках у боях на г Маківка (29.04.−04.05.1915).

31.05.1915 поблизу с. Лисовичі (суч. Стрийський р-н Львівської обл.) потрапила у полон, який відбула у м. Вольськ Саратовської губ. (суч. РФ)

згодом м. Ташкенті (суч. Узбекистан), де діяло 9 таборів для військовополонених. Навесні 1917 дізналася про рев. події в Росії та на Наддніпрянщині, вступила до Укр. громади, яка 01.05.1917 стала співорг-ром укр. демонстрації під синьо-жовтими і малиновими (несли кубанці) прапорами і 08.06.1917 Шевченківського концерту. Була співавторкою листа до М. Грушевського (24.04.1917), в якому висловлено підтримку діяльності УЦР. Невдовзі до укр. туркестанців надійшов лист подяки із надією на швидке повернення до Києва всіх укр. полонених, насамперед вчителів, студентів, гімназистів. За сприяння Міжнар. Червоного Хреста у липні 1917 звільнена і через Петроград, Фінляндію, Швецію і Німеччину 03.09.1917 дісталася до Відня, згодом до Кошу УСС у с. Пісочна, неподалік Львова. 28.10. була на освяченні митрополитом А. Шептицьким стрілецького прапору. 16.05.1918 демобілізована з війська.

22.10.1918 виступила на відкритті Кам’янець-Подільського держ. укр. ун-ту, де короткочасно навчалася. За дорученням провідників ЗУНР включена до спеціальної комісії, що брала участь в Києві у переговорах з гетьманом Укр. Держави П. Скоропадським. Під час польсько-укр. війни 1918−1919 вступила до Галицької армії, працювала у штабі групи «Схід», з якої у січні 1919 сформовано 4-у Золочівську бригаду, командир якої С. Шухевич призначив **О. С.** нач. канцелярії бригади. 01.03.1919 присвоєно звання четаря. Після відступу УГА за Збруч у липні 1919 працювала пресовим референтом мін-ва закорд. справ УНР. У листопаді 1919 переїхала до Відня, де 1921 закінчила Укр. вільний ун-т, отримала диплом доктора філософії. 14.07.1920 взяла шлюб з Р. Дашкевичем, дружками на весіллі були Є. Коновалець, К. Трильовський, С. Рудницький.

У міжвоєнні роки викладала історію та географію у львівській гімназії Сестер Василіанок та Укр. таємному ун-ті, працювала у географічній комісії НТШ, кооп. структурах. 1931−1941 − вчитель сер. школи, 1942−1943 – кер. Статистичного бюро Львова, 1944−1945 – в. о. доцента кафедри ек. географії Львів.ун-ту, ст. н. с., зав. сектором ек-ки і промисловості Львівського відділу

Ін-ту ек-ки АН УРСР, 1946−1948 – ст. н. с. відділу ек. географії Ін-ту ек-ки АН УРСР (Київ), 1948−1949 – н. с. Природничого музею АН УРСР (Львів). 29.12.1949 заарештована органами НКВС за звинувачення у антирад. діяльності (у особистій біб-ці виявлено твори М. Грушевського, видання доби Укр. рев-ції). Відбула покарання у мордовських таборах (1950−1956). Після повернення до Львова перебувала на пенсії, продовжувала писати наук. праці. Померла від раку. Похована на Личаківському цвинтарі у Львові. Її ім'ям названо вул. і гімназію у Львові. Міська рада Львова 2015 запровадила «Відзнаку ім. Олени Степанів». На честь **О. С.** неодноразово видавалися поштівки, написано п'єсу, підготовлено низку телепередач і док. фільмів, створено чимало док.-публіцистичних мат-лів у соціальних мережах.

Літ.: Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль, 2016; *Литвин М., Науменко К.* Військова еліта Галичини. Львів, 2004; Олена Степанів – Роман Дашкевич. Спогади і нариси. Львів, 2004.

Микола Литвин

СТРИЖЕВСЬКИЙ Антон Йосипович [псевд.: Ольвія, Вольний ченстоховець, Василь Чміль] (15.09.1885, Ромни, Полтавськ губ. (суч. Сумська обл.) – точний р. с. невідом., після 1941) – гром.-політ. діяч, інженер-залізничник.

Навчався у Другій Київській гімназії. 1902 студент мед. ф-ту, був виключений через участь у страйку. Влаштувався практикантом у київську майстерню телеграфу. Після закінчення Єлизаветградської кавалерійської шк. та вищих трьохрічних залізн. курсів - міський та земський гласним. Для уникнення репресій за участь у страйку залізничників під час рос. рев-ції 1905, записався у санітарний поїзд та виїхав на Далекий Схід. Працював кореспондентом «Вестника Юго-Зап. железной дороги» у Харбіні. Поранений під час розгону вул. демонстрації. 1906 повернувся до Києва. 1906-1912 навчався в Італії, Франції, Бельгії, здобув диплом інженера залізн. буд-ва у Політехн. ін-ті бельгійського м. Льєж. Повернувся до Києва. Відчуваючи переслідування, виїхав у провінцію, до Новоселицького залізн.

відділення у Півн. Бессарабії. У роки І Світової війни обслуговував залізн. лінії Півн. Бессарабії, Буковини, Галичини, займався евакуацією.

Після Лютневої революції працював ревізором-інструктором продовольчоїчастини Півд.-Зах. залізниці (ПЗЗ), входив до складу виконкому від Продовольчого ком-ту. У жовтні 1917 делегований до Одеси на допомогу уповноваженому УЦР полк. В. Поплавку. У грудні 1917 затверджений на посаді комісара ГС ПЗЗ й Одеського вузла. Займався створенням в Одесі укр. залізн. штабу, завданням якого було перевезення війська, продуктів тощо. Виступав на мітингах, агітуючи за укр. владу. Співпрацював з І. Луценком.

На поч. 1918 брав участь у б-бі повст. загонів проти більшовиків на півдні та у центрі України. У квітні 1918 отримав призначення до Одеси, де орг-вав на залізницях укр. бойові загони під виглядом залізн. охорони. У жовтні 1918 забезпечував таємну відправку одеситів на чолі з І. Луценком до Галичини, де виникла Західноукр. Нар. Республіка.

Чл. Одеського осередку Укр. партії соц.-самостійників. Брав участь у відродженні Одеського Укр. клубу та заснуванні Одеської філії Нац. союзу. Координував діяльність повстанців проти П. Скоропадського. Брав участь у переговорах Директорії з французьким командуванням. Урядом Другої УНР призначений нач. управління залізниць Півд. фронту. Очолював укр. торг. місію в Румунії, зміг налагодити відправлення у серпні 1919 до України зброї й спорядження. Після розриву дип. відносин з УНР Румунією, виїхав у розташування укр. армії. У Станіславові арештований поляками, під конвоєм відбув до Рівного, де два тижні провів у в’язниці. Відправлений до Варшави, а звідти знову до Кам’янця-Подільського. У травні 1920 призначений урядовцем для виконання особливих доручень п’ятого рангу при МВС. Інтернований. Очолив Ченстоховську філію Цент. бюра біженців.

У кінці 1922 виїхав з Ченстохови, влаштувався на Віленську залізницю. Працював інж-ром у буд. фірмі м. Пінська (1923). Переїхав у Волинське воєводство, працював на лісових розробках, згодом на бурякових плантаціях у м. Володимирі. Чл.володимирської «Просвіти», симпатизував партії

«Сельсоюз». З 1928 проживав у Костополі, техн. кер-к буд-ва залізниці та ст. поблизу каменоломні Янова Долина. Керував зведенням мосту, електростанції та семикласної школи у Давидгородку. Чл. Гол. управи ВУО. Інспектор профспілкового Волинського союзу (об'єднання) праці. Сприяв відкриттю роб. буд-ку, створенню проф. об'єднань: у Яновій Долині, деревообробного союзу у Костополі, союзу лісників і млинарів, влаштувався у магістрат. З 1936 працював у магазині, обладнав майстерню з ремонту велосипедів та радіо. У вересні 1939 призначений заст. гол. міськ. споживчого тов-ва у Костополі, згодом техн. кер. райпромкомбінату.

25.06.1940. арештований. Постановою Особої наради НКВС СРСР 26.04.1941 ув'язнений на 8 років таборів. 06.09.1941 за Указом Президії Верх. Ради СРСР, амністований як польський громадянин. Виїхав у м. Бальцер АРСР Німців Поволжя. Реабілітований у грудні 1990.

Публікував статті у газ. «Киевская мысль» (1907-1908), міжвоєнний період - газ «Українська трибуна», «Воля», «Українська нива».

Дж.: Державний архів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 1101.
Літ.: Давидюк Р.П. Антон Стрижевський. З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині. Рівне: ПП ДМ, 2014. С. 132-144; *Давидюк Р., Музичко О.* Антон Стрижевський: шлях уенерівця від Одеси до Рівного // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. наук. пр. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 29. С. 41-50; *Музичко О.Є.* Антін Йосипович Стрижевський в національному українському русі на півдні України періоду української революції 1917-1921 років // Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я. Вип. 4. Одеса, 2010. С. 146-151; *Wiszka E.* Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń: MADO, 2004. 752 s.

Руслана Давидюк

ТАБУЇ (Табіус, Tabouis) Жорж (1867 - 1958) – французький ген., комісар Французької Республіки при укр. уряді, кер. військ. місії Франції в Україні.

30.01.1917 прибув до штаб-квартири ген. О. Брусілова у Камянці-Подільському (згодом у Бердичеві) у якості французького представника при штаб-квартирі рос. військ Півд.-Зах. фронту. Напр. серпня 1917, через практичне припинення існування штаб-квартири, виїхав до Києва. У жовтні

здійснив офіц. візит до Укр. Ген. Військ. К-ту (УГВК), мав змістовну бесіду з С. Петлюрою. Зав'язав контакти з кн. Кочубеєм. Відвідав засідання ІІІ Всеукр. військ. з'їзду (02.-12.11.1917). Повернувся до штабу у Бердичеві. Підтримуючи комунікацію із французькою місією ген. Бертельо в Яссах, отримав інструкції «стежити і допомагати еволюції України, а одночасно підтримувати добрі взаємини з цілою «Півд. Росією»…». Знов приїхав до столиці УНР 18.11.1917. У Києві мав зустрічі з полк. Є. Кільчевським, ген. П. Скоропадським, кн. Трубецьким, чл. укр. уряду. Зустріч **Ж. Т.** та О. Шульгина відбулася 06.12.1918 у приміщенні Ген. секретарства міжнар. справ через занепокоєння уряду Франції фактом направлення укр. делегації на мирні переговори у Брест-Литовському.

13.12.1917 французький уряд призначив **Ж. Т.** комісаром Французької Республіки при Ген. Секретаріаті, про що був поінформований офіц. телеграмою з Парижу 15.12.1917. Повідомив про своє призначення ген. секретаря міжнар. справ О. Шульгина. 22.12.1917 відбулося офіц. прийняття представника Французької Республіки при ГС УНР у присутності прем'єр-міністра В. Винниченка, чл. уряду О. Шульгина, О. Зарудного та ін. Мав аудієнцію з гол. Центральної Ради М. Грушевським, під час якої обговорювалися «14 пунктів Вільсона» та питання укр. незалежності.

Одночасно **Ж. Т.** був кер. французької військ. місії в Україні. Заступивши на посаду, провів її реорг-цію та підпорядкував собі віце-консула.

Після вступу укр. делегації до переговорного процесу в Брест-Литовському (суч. м. Брест, Білорусь) звернувся із пропозицією до свого уряду запропонувати Україні чіткий договір, який передбачав встановлення французького контролю у фін., екон., торг., військ. діяльності, а також у галузі закорд. політики. Проте, отримав від уряду Франції доручення висловити протест щодо майбут. сепаратного миру.

Ж. Т. був присутній на урочистостях на Софійській пл. з нагоди проголошення IV Універсалу УЦР, який визнавав УНР суверенною

незалежною державою. 26.01.1918 разом з офіц. представником Великобританії Дж. Багге зустрівся з О. Шульгиним, в ході якої останній намагався з'ясувати умови щодо відстрочки підписання мирної угоди у Брест-Литовському. **Ж. Т.** відповіді не мав. Того ж дня більш. загони М. Муравйова окупували Київ. Діяльність франц. місії в Україні зазнала невдачі.

10.02.1918 через наступ укр. та австро-нім. військ разом зі співробітниками виїхав до Москви, потім Мурманська, звідки німецький корабель з англійською командою доправив його до Англії. **Ж. Т.** із супутниками прибув до Франції на Великдень 1918.

Автор спогадів «Як я став комісаром Французької Республіки на Україні» («Comment je devins Commissaire de la République Française en Ukraine»), виданих Укр. наук. ін-том у Варшаві (1932). Залишив свідчення про становище і події у Бердичеві 1917, враження від проголошення III Універсалу. Описав контакти з чехами, поляками, рос. ген-ми та політ. діячами різного ґатунку на фоні складності і невизначеності внутр. становища у вирі проектів, інтересів та амбіцій різних політ. сил. Його записи просякнуті вел. приязню, симпатією і повагою до українства: «Україна – може помилка, Україна може бути помилкою на майбутнє, може, небажана дитина, але є факт: ця дитина народилась; в заг. безладі і в повному розвалі, здається Україна повинна стати точкою кристалізації, отже, допомагаймо їй!». Спомини закінчуються словами: «Чи правда, що – не судячи наперед про форми і модифікації – Ще не вмерла Україна? Я вірю в це».

Дж.: Табуї, генерал. Як я став комісаром Французької Республіки в Україні. Нотатки і спогади // Пам'ять століть. 2007. № 2.
Літ.: Енциклопедія українознавства. Т. 8. Париж-Нью-Йорк, 1976; *Копиленко О.Л., Копиленко М.Л.* Держава і право України 1917-1920. К.: «Либідь», 1997; *Кудлай О.Б.* Табуї Жорж // Енциклопедія історії України: у 10-и т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Т. 10. К.: Наукова думка, 2013; Нариси з історії дипломатії України. К.: Видавничий дім Альтернативи, 2001; *Рубльов О.С., Реєнт О.П.* Українські визвольні змагання 1917-

1921 рр. К: Альтернативи, 1999; *Федорович В.* Україна і світова політика. Етапи на шляху українського державотворення. Вибрані статті. К.: Видавництво «Ярославів Вал», 2003.

Олександра Кудлай

ТАРНАВСЬКИЙ Мирон Омелянович (29.08.1869, с. Барилові (суч. Львівська обл.) – 29.06.1938, Львів) – ген.- четар і начальний вождь УГА.

Народився у сім'ї греко-католицького священника. Поч. освіту здобув у сільській нар. школі. З дитинства цікавився військ. справою. Навчався в німецькій гімназії м. Броди. Навчався неохоче, батько перевів його до Львівської гімназії, але він втік додому. Після повернення закінчив гімназію у Бродах. Вчився у Львівській старш. школі, а по завершенню був прикріплений до 30-го фельд'єгерського батальйону польових стрільців у Бродах, де він успішно склав іспити й отримав звання лейтенанта (1892). Працював в Краєвій управі Львова, згодом повернувся до військ. служби, здавши необхідні випробовування в 13-му батальйоні польових стрільців й розпочав службу в 18-му ландверному полку Краєвої оборони Перемишля. Відбувши сиґналізаційний курс (1896), отримує наказ про передислокацію до Самбора у званні поруч1899 - присвоєно звання оберлейтенанта. Одружився (1902). Відвідує зібрання місц. інтелігенції в будинку «Бесіди», де знайомиться з відомими політ. діячами - К. Левицьким і С. Сілецьким. 1907 на прохання **М. Т.** перевели до Золочева, де він очолив сотню 35-го Золочівського піх. полку. 1909 здобув звання капітана, почав активно займатися осв. діяльністю в армії – викладав укр. мову для військовослужбовців. Після оголошення часткової мобілізації у Габсбурзькій імперії 1912 переїхав до Бродів.

У роки І Світової війни командир сотні, куреня на Сх. фронті. Його підрозділ відзначився в боях під Красним, Львовом, Перемишлем та Красним Бузьком. 26.10.1914 поранений, весною 1915 повернувся на фронт. Взяв участь у бою за Славське (09.05.1915), у р-ні Золотої Липи з представниками Укр. січових стрільців – Д. Вітовським, В. Дідушком, М. Галущинським. За його проханням призначений у січні 1916 командиром вишколу Легіону УСС

у Розвадові на Львівщині. Тимч. командував 35-им полком, став командувачем Легіону УСС. Знову зустрічався з Д. Вітовським. Радісно сприйняв проголошення III Універсалу УЦР, звернувся до австрійської влади з проханням дозволити влаштувати святкування, однак йому це заборонили й перевели на посаду командира 35 піх. полку.

У лютому 1918 з австрійською армією перейшов через р. Збруч. Невдовзі його призначили референтом укр. справ при штабі дивізії. Серед обов'язків **М. Т.** було запобігання й усування будь-яких непорозумінь, що могли виникнути між місц. населенням й окупаційними військами. Згодом став офіцером штабу 54-ї дивізії в Жмеринці, де спільно з Д. Вітовським займався цивільними справами, зокрема паспортизацією населення та виїздами за кордон. 27.03.1918 **М. Т.** призначили комендантом табору військовополонених у Дарниці. Перебуваючи на цій посаді, формував з полонених окр. загони й відправляв їх до стрілецтва, допомагав Є. Коновальцю у створенні куреня галицько-буковинських стрільців. Отримав звання полк. та призначений командиром піх. полку, який складався з чехів. Коли його полк перевели на італійський фронт, став командиром куреня 16-го Мазурського полку. Після розпаду Габсбурзької імперії **М. Т.** із залишками полку повернувся до місця постою в м. Краків. Отримавши відповідні документи, вирушив до Львова. Заарештований поляками, якийсь час перебував у таборі полонених м. Домб'є (суч. Польща). Зважаючи на хворобу, після Різдвяних свят його відпустили, переїхав до м. Станиславова (суч. Івано-Франківськ).

17.02.1919 в УГА призначений командантом фронтової групи «Схід» біля м. Львів. Брав участь у Вовчухівській операції. 24.02.1919 у складі галицької делегації підписав угоду про тимч. перемир'я з поляками. Очолив 2-й корпус УГА, яким командував у ході боїв з поляками біля Львова. У березні 1919 відмовився атакувати Львів через ризик вел. втрат серед стрільців. Брав участь в Чортківській операції, його корпус проломив

ворожий фронт й розгорнув стрімкий наступ на Львів. Є. Петрушевич присвоїв **Т. М**. звання ген.-четара.

05.07.1919 призначений командувачем УГА. Взяв участь в нараді 15.07.1919 стосовно переходу Галицької армії на територію Наддніпрянщини. 26.07.1919 видав наказ про взяття на облік усіх військовиків-галичан на тер. Наддніпрянщини. При обговоренні майбут. наступальних операцій наполягав на наступі на Одесу. У ході операції об'єднаних армій УНР і ЗУНР на Київ (серпень 1919) командував сер. групою військ, яка здійснювала наступ через Козятин на Житомир. 21.08.1919 заборонив безплатні реквізиції в населення худоби, хліба, збіжжя.

У зв'язку з відступом укр. військ з Києва під натиском білогвардійців, надіслав 02.09.1919 секретний меморандум з вимогою порозуміння з Добрармією. На поч. жовтня 1919 направив В. Сальському пропозицію взаєморозуміння зі з'єднаннями А. Денікіна. Зважаючи на важке становище УГА, 20.10.1919 НКГА звернулася до Є. Петрушевича з проханням вислати делегацію для переговорів з А. Денікіним, однак їй відмовили. 25.10.1919 **М. Т.** і А. Шаманек направили до командування Добрармії делегацію в складі отамана О. Лисняка, сотників О. Левицького й Г. Куріци. Офіційно вони мали висловити протест з приводу жорстокого ставлення білогвардійців до військовополонених та розпочати переговори в справі їх обміну; неофіційно – з'ясувати можливості, за якими Добрармія змогла б укласти перемир'я з укр. військами. На військ. нараді у Вінниці за участю політ. та військ. кер-ків УНР і ЗУНР 28.10.1919 доповів присутнім про важке становище серед стрільців УГА. Цього ж дня повідомив Є. Петрушевича про вислану до ЗСПР делегацію. 02.11.1919 звернувся до Є. Петрушевича з приводу складного становища армії й наполягав на переговорах з Добрармією, аби «оминути» катастрофу. Не поїхав на Державну нараду 04.11.1919 у Жмеринці. 06.11.1919 галицька делегація у Зятківцях зустрілася з ген. Я. Слащовим та підписала сепаратний договір. У відповідь С. Петлюра вимагав розстрілу керівництва УГА, але Є. Петрушевич відмовив. **М. Т.** був

усунутий з посади й заарештований. Військ. суд у Вінниці (13–14.11.1919) його виправдав. З 16.12.1919, під час хвороби О. Микитки, в. о. начального вождя УГА. Напр. 1919, коли виникла можливість об'єднати УГА з Наддніпрянською армією, **М. Т.** дав згоду. Втілити в життя це не вдалося.

На поч. січня 1920 відмовився виконувати наказ Н. Шиллінга про передислокацію військ до Одеси. Натомість дав розпорядження залишатися в Бірзулі. Після підписання Вінницьким ревкомом союзного договору з красною армією про перехід УГА до її складу, 15.01 передав командування О. Микитці. Переховувався в м. Балта (суч. Одеська обл.), згодом з сином переїхав до Києва і жив там до приходу об'єднаних укр.-польських частин. 07.1920 повернувся до Галичини з наміром емігрувати до Чехословаччини. Однак 21.07.1920 арештований поляками в с. Васючині поблизу Рогатина й ув'язнений у таборі Тухоля. Через п'ять місяців **М. Т.** звільнили, після чого він повернувся до сім'ї в м. Золочів.

Центробанк Львова вирішив провести парцеляцію маєтку в с. Черниці (на Брідщині), доручив цю акцію **М. Т.** Він переїхав до Черниць, а його дружина з двома синами, Омеляном та Зиновієм, залишилася в м. Золочеві. 1925 відвідав меморіал воїнів УГА на Янівському цвинтарі у Львові. Підтримував дружні стосунки з митрополитом А. Шептицьким, військ. орг-ми. Співпрацював з Наук. тов-вом ім. Шевченка. 1936 його запросили на відкриття Музею воєнно-іст. пам'яток виступити із вітальним словом.

Помер у шпиталі м. Львів, похований на Янівському меморіальному стрілецькому цвинтарі. В останню дорогу із собору св. Юра ген. супроводжувало близько 20 тис. осіб, польські поліцаї віддавали честь.

Тв.: Тарнавський М. Спогади. Львів, 1992.
Літ.: Байло А.Я. Мирон Тарнавський – військовий діяч // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». 2008. № 634. С. 85–89; *Байло М.* Військово-організаційна діяльність Мирона Тарнавського в роки першої світової війни// Історія України. К., 2008; *Ласовський В.* Генерал Тарнавський. Львів, 1935; *Литвин М., Науменко К.* Збройні сили України першої половини XX ст. Генерали і адмірали. Львів; Харків, 2007; *Литвин М., Паска Б.* Тарнавський Мирон Омелянович // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 4. Івано-Франківськ, 2021. С.18-19; *Лосєв О.* Служба Мирона Тарнавського

в австро-угорській армії // Вісник Київського нац. ун-у ім. Т. Шевченка. Історія. 2014. Вип. 3. С. 17-21; *Панькевич О.* Генерал Мирон Тарнавський. Львів, 2005; *Тимченко Р.* Мирон Тарнавський – командувач Української Галицької армії |// Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: Зб. наук. ст. Вип. 9. К., 2013. С. 250-268.

Роман Тимченко

ТОКАРЖЕВСЬКИЙ-КАРАШЕВИЧ Ян (Іван-Степан-Маріян, польськ.: Jan Stefan Maria de Tokary Tokarzewski-Karaszewicz), [псевд.: І. Остикович] (24.06.1885, с. Чабанівка, Ушицького пов., Поділля – 18.11.1954, Лондон, Великобританія), князь – гром.-політ. діяч, дипломат, вчений–історик.

Народився у польський шлях. родині. Нащадок давнього роду литовського князів на Токарах і Керцові, який був зв'язаний з Україною від XIV ст. Після завершення навчання у 1-й Житомирській гімназії студіював філософію і політ. науки в ун-тах Фрайбурґа, Відня, Мюнхена і Тулузи. У 1910, отримавши ступінь докт. філософії і політ. наук, **Я. Т.-К.** повернувся на батьківщину і до 1918 мешкав у рідній Чабанівці, займаючись госп-вом і гром. справою. Під час I Світової війни працював у допомогових орг-ціях Червоного Хреста.

У 1917 обраний чл. Подільського губ. та Ушицького пов. земств. Від весни 1917, коли Лютнева рев-ція сприяла активізації сусп.-політ. діяльності укр. інтелігенції, **Я. Т.-К.** виявив неабияке зацікавлення нац.-визв. рухом. До певної міри цьому допомогло його близьке з знайомство з родиною О. Лотоцького – відомого гром.-політ. і держ. діяча, письменника і публіциста, який ввів його в коло укр. поступовців. На Всеукр. нац. конгресі у Києві (06–08.04 1917) мав змогу познайомитися з багатьма його відомими учасниками. У своїх споминах **Я. Т.-К.** згадував, що прибув на конгрес «як звичайний глядач, захоплений нац. зривом приспаного так довго українства, не знаючи майже нікого з чільних укр. діячів і манаджерів конгресу». Він згадував, що був «здезорієнтований осоружною… левізною поглядів більшости присутніх, у яких вона сполучалася з відштовхуючою… рос. рутиною». На конгресі приєднався до кількох своїх знайомих, що належали

до кола «правобережних “панів”», які так само як і він були «розгублені перед видовиськом розбурханого “демократичного моря”». Не був заангажований до жодної укр. політ. партії. Влітку 1917 у його київському помешканні відбувалися збори і наради, на яких збиралися гуртки польських і укр. діячів і де «говорилося часом про іст. форми держ. устрою», форми поєднання «роз’єднаних елементів укр. громадянства».

Дип. кар’єрі діяча сприяв В. Липинський, який за Гетьманату П. Скоропадського був призначений очільником Укр. посольства в Австро-Угорщині. Амбасадор насамперед прагнув притягнути до участі в нац. держ. процесі представників шляхетської верстви, залучивши їх до роботи у своєму дип. представництві. Під час роботи в укр. посольстві у Відні **Я. Т.-К.** сприяв нав’язанню двосторонніх контактів із Ватиканом. В. Липинський був уповноважений гетьманом П. Скоропадським провести від імені Укр. Держави обмін ратифікаційними грамотами з усіма країнами, які підписали Берестейський мирний договір. 15.07.1918 провів обмін ратифікаційними грамотами з уповноваженими Болгарії, 24.07. – Німеччини. 22.08.1918 р. під час відрядження укр. посла до Києва радник посольства **Я. Т.-К.** обміняв ратифікаційну грамоту з турецькою стороною.

Після падіння Гетьманату і відновлення УНР **Я. Т.-К.** відряджено до Туреччини. У 1919–1920 - радник, у 1920–1921 – посол УНР у Туреччині. За дорученням уряду УНР здійснив візит до Риму, аби особисто представити папі Бенедикту XV становище укр. духовенства в Галичині (арешт митрополита А. Шептицького, церковні переслідування і т. ін.). У січні 1922 призначений тов. мін-ра закорд. справ, згодом – мін-ром МЗС УНР в екзилі. 03.09.1924 оголосив про свою демісію і виїхав з Тарнова через Прагу до Франції.

Протягом 1924–1936 Т. **Я. Т.-К.** мешкав у Франції. Був чл. ком-ту «Франція – Схід» і ред. бюлетеня «Франція–Україна», ген. секретарем Французького тов-ва українознавства, гол. ради Міжнар. геральдичного ін-ту. У 1936–1948 обіймав посади секретаря ред-ції місячника Мальтійського

ордену. В паризький період життя вчений присвячував чимало часу наук. студіям, збирав іст. та геральдичні док-ти. Зокрема, підготував 1-й том «Діярія Гетьмана Пилипа Орлика» та «Походження і герб гетьмана Мазепи». Був чл. дирекції і гол. ради Міжнар. геральдичного ін-ту. 1936 **Я. Т.-К.** переїхав до Італії, опанував італійську мову, якою писав статті про Україну і публікував їх у різних італійських часописах. Одночасно досліджував іст. док-ти в римських, падуанських та ін. ахівах та біб-ках. Після створення в Німеччині Ін-ту родознавства та знаменознавства, **Я. Т.-К.** було запрошено в управу цієї інституції, співробітничав у журналі «Рід та знамено», який редагував Є. Архипенко.

Його дружина Оксана Токаржевська-Карашевич (у дівоцтві Лотоцька, 1897–1950) була відомою укр. гром. діячкою, активісткою укр. жіночого руху. У французьких та італійських часописах друкувала статті про Україну, орг-вала гром. нац. концерти та виставки, брала участь у міжнар. жіночих конгресах у Відні (1921) та Парижі (1926). В Італії публікувала статті у місц. пресі на укр. тематику.

У серпні 1948 подружжя дістало можливість переїхати до Вел. Британії. В Лондоні **Я. Т.-К.** був обраний чл. Центр. Ком-ту Антибільш. блоку народів і гол. філії цієї орг-ції в Англії. Мешкаючи у Вел. Британії, зблизився з гетьманичем Данилом Скоропадським і активно співробітничав у заснованому 1948 журналі «Визвольний шлях». Часопис репрезентував ОУН та гетьманців.

Серед наук.-популярних дописів **Я. Т.-К.**, підписаних криптонімом «Т. К.», слід відзначити статті про Ярослава Мудрого, іст. церкви, про віче, військо в княжу добу та ін. На жаль, досі поза увагою науковців залишаються його праці, присвячені іст. України-Гетьманщини. На думку дослідників його творчості, твори вченого відзначаються широким іст. тлом та вел. і різноманітним фактографічним мат-лом. Вчений тривалий час збирав док-ти для написання ґрунтовної іст. укр. дипломатії, яка залишилась в рукопису.

Лише невел. уривок з неї був опублікований вже після смерті автора у журналі «Визвольний шлях».

Пр.: Діярій Гетьмана Пилипа Орлика // Праці українського наукового інституту. Варшава, 1936. Т. 17; До історії роду Орликів // Визвольний шлях. Лондон, 1952, кн. 9; *Олександр Лотоцький*: 1870–1939 // Українець – Час. Париж, 1952, № 11–12; Царгородські спомини (1919—1921) // Визвольний шлях. Лондон, 1952, кн. 7; Царгородські спомини // Визвольний шлях. Лондон, 1952. Кн. 7; *Дмитро Дорошенко* (Зустріч, знайомство, приязнь!) // Український літопис. Авгсбург, 1953. Ч. 1; Військо Запорозьке низове: історія і легенда // Визвольний шлях. Лондон, 1952, кн. 11–12; 1953, кн. 1–2; Гетьман Іван Мазепа - князь Священної Римської Імперії // Там само. 1953, кн. 7; Жінки в житті Мазепи // Там само. 1954, кн. 6–8; Бій під Полтавою // Там само. 1954, кн. 9–10; Велика річниця [Кримської війни, 1853—1856] // Там само. 1954, кн. 12; 1955, кн. 1; До джерел наших державних традицій (уривки з недрукованого твору: Історія української дипломатії) // Там само. 1955, кн. 4; Військо Княжої України (військо і військова організація) // Там само. 1955, кн. 7; Суспільний лад Княжої України// Там само. 1955, кн. 9; 1957, кн. 11–12; 1958, кн. 1; 1962, кн. 4–9, 12; Хмельниччина з погляду права // Там само, 1958, кн. 1; Люблінська унія і її наслідки [уривок з рукописної праці «Історія української дипломатії»] // Там само. 1958, кн. 12; Впливи українців у литовській державі // Там само. 1961, кн. 1/2, 4; Конституційна історія України. // Там само. 1961, кн. 5–11; Симон Петлюра у Парижі (1924–1926) // Там само. 1966, кн. 5 та ін.

Літ.: *Білик О.* Ще про князя І. Токаржевського-Карашевича // Свобода. Нью-Джерсі, 20 січня 2006; *Господин А.* Три визначні дипломати. Вінніпеґ, 1989. С. 27–32; *Курас Г.* Дипломат, історик, патріот (Іван Токаржевський-Карашевич) // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Іст. науки. 2007. Вип 9. С. 184–190; *Курас Г.* Князь – з Україною в серці // Свобода. Нью-Джерсі, 23 грудня 2005 р.; *Швидкий В.* Токаржевський-Карашевич Ян // Українські історики ХХ ст. Біобібліографічний довідник. К., 2004. Вип. 2, ч. 2. С. 318–319 та ін.

Тетяна Осташко

ФЕДАК Степан Іванович (09.01.1861, Перемишль (суч. Польща) – 06.01.1937, Львів) – адвокат, гром. діяч, засновник й кер. нац. ек. та гуманітарних орг-цій, держ. секретар харч. справ ЗУНР.

Народився у сім’ї Івана й Анни-Йосифи. Його батько був сином одного із перших укр. адвокатів В. Федака, який працював дяко-учителем у Перемишлі та Яворові. Поч. освіту здобував у гол. школі Яворова. 1869 вступив до гімназії в Перемишлі. Долучився до укр. учнівської громади, зацікавився нац. культурою, літ-рою і співом. Після смерті батька (1971) мати з трьома ін. дітьми переїхала з Яворова до Перемишля, 1874 – Львова. Спочатку вчився у 3-ій львівської гімназії ім. Франца Йосифа, з осені 1874

продовжив навчання в бурсі при Ставропігійському ін-ті, сер. освіту здобував в Акад. гімназії, яку закінчив з відзнакою. Був чл. гуртка, що видавав у гімназії твори укр. письменників під кер. проф. Г. Онишкевича. Продовжив навчання на юрид. ф-ті Львівського ун-ту (1878-1882). 1881 разом з К. Левицьким, А. Чайковським та Є. Олесницьким взявся до орг-ції першого проф. об’єднання укр. юристів «Кружок Правників», отримавши диплом адвоката. Після закінчення навчання розпочав адв. діяльність, У червні 1884 здобув ступінь докт.. 1885 отримав право виступати захисником у кримінальних справах. 1889 разом зі студ. товаришами брав участь у заснуванні укр. правничо-фахового журналу «Часопись правнича». 1899 став співзасновником Укр. нац.-дем. партії, увійшов до її керівного складу (1913). Разом з товаришами 1890 відкрив у Львові власну адв. канцелярію, яка функціонувала до 1910.

1891 приєднався до орг-ції хорового тов-ва «Львівський боян», був його диригентом. Брав участь у заснуванні Союзу укр. співацьких та муз. тов-ств (1903), діяльності «Просвіти», Наук. тов-ва ім. Шевченка, а також ін. укр. наук. та гром. тов-в й орг-цій. Заснував та очолив низку економічних тов-в та орг-цій: «Нар. торгівля» (з 1883), страхове тов-во «Дністер» (з 1892, з 1909 – дир.), «Краєвий союз кредитовий» (1898), «Краєвого союзу ревізійного у Львові» (1904). Засновник кредитного тов-ва «Руська щадниця», компанії «Карпатія», «Зем. банку гіпотетичного». З 1896 чл. Наглядової Ради Краєвого Банку, невдовзі віце-президент. Чл. Апеляційної комісії для заробіткового податку. Разом з дружиною Марією приділяв багато уваги справі опіки над дошк. закладами Львова.

1907 учасник врегулювання конфлікту студентів й адм-ції Львівського ун-ту через заборону складати присягу укр-кою. Брав участь у виборах до львівської міськ. ради (1911). 1912 як дир. «Дністра» здійснив подорож до Петербурга на протипожежний конгрес, відвідав Наддніпрянщину, де зустрівся з С. Петлюрою.

Після окупації Галичини рос. військами у роки І Світової війни разом з ін. з 11 «шанованими особами у місті» підписав 03.09.1914 звернення «До українців м. Львова» із закликом зберігати спокій. Був чл. делегації до призначеного губ-ра Галичини С. Шереметьєва з метою заборони руйнацій укр. інституцій, але прохання було відхилене. 18.02.1915 **С. Ф.** вперше арештували, але відпустили. 20.06. арештований і вивезений до м. Київ. Там надавав консультації Тов-ву опіки й допомоги для українців з Галичини. У серпні 1916, завдяки клопотанням рідних та друзів, адвоката обміняли на полоненого рос. консула. Через Фінляндію, Швецію та Німеччину зміг повернутися до Львова.

У вересні 1917 **С. Ф.** обрано до кер-ва Орг-ції українців Львова. 1917 очолив сеньйорат Ставропігійського ін-ту й проявив себе палким оборонцем укр. мови та культури. В період дир-ва (1917-1927) було відновлено старовинну каплицю та видано пам'ятну книгу про іст. Ставропігійського братства. У січні 1918 його обрано до тимч. ради Львова. У вересні 1918 брав участь в установчих зборах Центр. укр. кооп. ком-ту в Наддніпрянщині. 19.10.1918 очолив Харч. уряд (згодом Держ. секретаріат харч. справ). За сприяння **С. Ф.** встановили відносини з Мін-вом нар. госп-ва УНР, що дало можливість отримувати ек. допомогу з Наддніпрянщини. Залишив одне з засідань УНРади, де обговорювали питання арешту провідних польських діячів у Львові. 01-02.11.1918 брав участь у переговорах з делегатами міськ. ради Львова. Увійшов до спільного польського-укр. ком-ту в компетенцію якого входило налагодження продовольчого забезпечення, а також збереження спокою та безпеки.

Після захоплення Львова польськими військами залишився у місті. В грудні 1918 очолив Укр. Горожанський ком-т (УГК) для опіки й допомоги укр. полоненим, інтернованим й політ. в'язням. Надавав матеріальну й правову допомогу постраждалим від воєнних дій та від свавілля польської цивільної та військ. влади. У лютому 1919 обраний до складу уряду УНР, однак зважаючи на перебування у Львові його місце зайняв М. Кривецький.

У березні 1919 був посередником в переговорах між укр. залізничниками і польською адм-цією міста. 09-10.1919 перебував у Відні, отримав від укр. еміграційної влади 1 млн. крон, призначених виключно на гум. цілі й допомогу інтернованим наддніпрянцям, що опинилися на тер. Галичини. З 1920 **С. Ф**. був залучений до роботи в одній однієї із секцій УГК – Колегії оборонців. У серпні-вересні 1920 разом з В. Щуратом та К. Студинським вів з цього приводу неофіційні перемовини з мін-ром М. Ратаєм щодо відкриття у Львові укр. ун-ту. Напр. серпня 1921 зустрічався з Ю. Пілсудським з питання допомоги інтернованим укр. воїнам, зауваживши складнощі з доступом до інтернованих українців у польських таборах у Вадовичах і Домб'ю під Краковом. Після замаху на Львівського воєводу О. Ґрабовського (25.09.1921), здійсненого сином **С. Ф.** Степаном, арештований**.** Невдовзі, через відсутність доказів звільнений.

1923 відновив діяльність власної адв. канцелярії. Брав учать у засіданнях Тимч. ради Львова. Очолив Союз укр. адвокатів. 25.12.1925 **С. Ф.** обрано почесним чл. тов-ва «Просвіта» й Укр. тов-ва допомоги емігрантам з України. У квітні 1927 увійшов до складу ком-ту засновників Тов-ва охорони воєнних могил, яке опікувалося могилами Укр. Січових Стрільців.

У січні 1928 звільнився з посади дир. тов-ва «Дністер», залишившись в Наглядовій раді. На з'їзді УНДО (грудень 1928) **С. Ф.** обрано чл. парт. суду, в травні 1929 – призначено його гол. Надалі залишався головою Наглядової ради тов-ва «Карпатія» (1928–1937), президентом «Народної торгівлі», також належав до ревізійної комісії у Львівській адв. палаті (1930). Як диригент 1932 був запрошений на концерт з нагоди 40-ліття утворення «Львівського Бояну». У червні 1936 присутній на краєвому з'їзді міськ. споживчих кооп-цій. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Літ.: Баран З. Степан Федак // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. С. 289–306; *Кобрин Н.* Степан Федак: штрихи до портрета на тлі української музичної культури Львова // Наук. зошити іст. ф-ту Львівського ун-ту. 2020. Вип. 21. С. 289–304*; Левицький К.* Д-р Степан Федак (товариський спомин) // Діло. 1937. 13 січ. Ч. 7. С. 2; *Савчук Б.* Федак Степан Іванович // Західно-Українська Народна

Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 4. Івано-Франківськ, 2021, С. 271; *Савчук Б.* Громадська діяльність Степана Федака (1861 - 1937 рр.). Дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2019; *Стасюк О.* «Пам'ятайте що Ви є Українці…». Степан Федак і національна справа // Львів: місто – суспільство – культура // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. Спец. випуск. Львів-Краків, 2012. Т. 8. Ч. 1. С. 115–128; *Тимченко Р.* Соціально-економічна політика ЗУНР (ЗОУНР) // Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр. Київ, 2012. Вип. 8. С. 164–175.

Роман Тимченко

ФРАНКО Петро Іванович (28.06.1890, с. Нагуєвичі (суч. Дрогобицький р-н, Івано-Франківська обл.), – після 06.07.1941) – військ. діяч УНР-ЗУНР, педагог, науковець, наймолодший син І. Франка.

Народився в селі Нагуєвичах малій батьківщині батька. Навчався у сільській нар. школі (1896−1902), Львівській цісарсько-королівській акад. гімназії (1902−1910), Як і старший брат Тарас в юності захопився спортом,1906 вступив до гімназійного Укр. спортивного гуртка, 1910 – укр. гімназійного тов-ва «Сокіл-Батько», учасник його Першого (1911) і Другого (1914) краєвих сокільсько-стрілецьких здвигів у Львові. 1909 із матір'ю і сестрою Ганною відвідав родину матері у Києві, могилу Т. Шевченка у Каневі. 1910−1914 навчався у відділі хімічної технології Львівської політехніки. Студентом працював у страховому тов-ві «Дністер». Викладав фізичну культуру в дівочій учительській семінарії Укр. педагогічного тов-ва у Львові (1911−1914). Учасник змагань літніх і зимових видів спорту (футбол, волейбол, шахи та ін.), працював інструктором із лижного спорту тов-ва «Україна» (1911−1912), гравець футбольної команди «Україна» (1911), футбольний суддя (1911−1914). Спільно з О. Тисовським, І. Чмолою заснував укр. скаутське тов-во «Пласт» (1911) при Укр. акад. гімназії у Львові. За основу пластового маршу взято поезію І. Франка. Співорг-тор Першого (1913) і Другого (1914) пластових з'їздів у Львові, першого пластового табору на Чорногорі неподалік с. Дзимброня (1914) (суч. Верховинський р-н Івано-Франківської обл.). У роки І Світової війни чл. Укр. бойової управи (1914), четар патрульної стежі другої сотні легіону УСС (1915−1916), яка

відзначилася у боях на Тернопільщині. Разом із групою січовиків брав участь у похороні батька (30.05.1916). Після закінчення авіаційної школи під Сараєвом (1917) (суч. Боснія і Герцеговина), де здобув фах повітряного спостерігача, повернувся до легіону (полку) УСС, перебував на австро-російському фронті. У травні 1917 повернувся до Львова, де поновився на навчанні у Львівській політехніці.

Від листопада 1918 старшина Укр. війська ЗУНР, комендант львівських касарень Фердинанда (16−18.11.1918), комендант авіаційного відділу УГА (01.12.1918–26.03.1919), референт авіації при Держ. секретаріаті військ. справ ЗУНР (01.12.1918–10.04.1919). 01.01.1919 отримав звання сотника. Гол. «летунським майданчиком» обрав с. Красне на залізничній трасі Тернопіль–Львів. Співпрацював із Гол. управлінням Повітряного флоту УНР на чолі з В. Павленком. Двічі літав на зустріч із С. Петлюрою до Проскурова, пропагував ідею об’єднання військ.-повітряних сил УНР і ЗУНР. В одному із боїв (04.01.1919) поблизу м. Володимира-Волинського його літак був збитий, з пілотом Ф. Кавутою потрапили до польського полону; зумів швидко втекти з табору Домб’є і повернутися (21.01.1919) до виконання службових обов’язків. Одружений з О. Білевич.

Працював представником дип. місії ЗУНР у справі військовополонених у Бєлграді (Сербія) у квітні–серпні 1919, чл. місії Укр. тов-ва Червоного Хреста на Балканах (вересень 1919 – травень 1920). 04.10.1919 отримав паспорт УНР у Відні, де працював службовцем Ген. торг. агентства УНР (0101.−01.11.1920), проживав у Бадені неподалік столиці. У Відні вступив до Союзу укр. старшин, підготував серію «Пластовий книгозбір» (1921), упорядковував англо-укр. словник, заснував вид-во «Франко Син і Спілка» (1921).

У травні 1922 повернувся до Галичини, викладав у Коломийській держ. чоловічій гімназії з укр. мовою навчання (1922−1930), Коломийській єврейській гімназії. 1923 отримав диплом інженера-хіміка Львівської політехніки. 1931−1936 працював у наук.-дослідному ін-ті прикладної хімії у

Харкові, 1936−1939 – у гімназіях Львова та Яворова. 1939−1941 – декан товарознавчого ф-ту Укр. ін-ту рад. торгівлі у Львові. Напр. червня 1941 вивезений органами НКВС і, ймовірно, розстріляний по дорозі до Києва або в столиці. Його ім’я присвоєно 7-й бригаді тактичної авіації Повітряних сил України (2008). Автор низки спогадів, худ. та наук. праць.

Тв.: Доробок. Т. 1.: Літературні твори. Львів, 2010; Т. 2.: Наукові та науково-популярні твори. Львів, 2017; Летунський Відділ УГА // Літопис Червоної Калини. 1937. Ч. 10.
Літ.: Кучабський Ю., Франко П. Петро Франко (Сторінки життя). Львів, 1999; *Литвин М., Науменко К.* Військова еліта Галичини. Львів, 2004; *Тинченко Я.* Герої українського неба: пілоти визвольної війни 1917−1920 рр. К., 2010; *Сова А., Тимчак Я.* Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу // Вісник НТШ. Ч. 56; *Тихолоз Н.* Петро Франко: Формула долі. (Життєпис на тлі доби). Львів, 2021; *Харук А.* Крила України: Військово-повітряні сили України, 1917−1920 рр. К., 2009; *Янчак Я.* З історії авіації УГА. Львів, 2004.

Микола Литвин

ЦІРІЦ Ґустав-Адольф (15.02.1872, Сатмар (суч. Сату-Мар, Румунія) – не раніше кін. 10.1920, Москва) – військ. діяч, ген.-четар, нач. Штабу Української Галицької Армії.

Народився в в сім'ї угорців. Дитинство провів у Стрию. 1891 закінчив Стрийську гімназію, згодом навчався у Віденській кадетській школі. 1897 – випускник офіцерської піх. школи, отримав звання четаря. З 1900 служив у Ген. штабі австро-угорської армії, у 1903-1906 – проф. Кадетської школи у Львові. Після закінчення в 1909 військ. Академії служив у Галичині. Згодом працював проф. кафедри тактики й стратегії Вищих гарматних курсів у Відні.

З поч. І Світової війни і до березня 1915 (в званні майора) – нач. штабу 43-ї стрілецької дивізії, яка формувалася влітку 1914 у Львівському і Станіславському округах. Брав участь у боях на рос. фронті під Львовом і Чернівцями. З 1915 нач. вишкільного відділу військ. мін-ва, командир 29-ї піх. дивізії.

У березні 1919 на пропозицію В. Курмановича приєднався до УГА. Запропонував Держ. секретаріату військ. справ запросити на вакантні посади ще 35 офіцерів колиш. австро-угорської армії. Упродовж березня 1919 за

сприяння **Г. Ц.** в УГА з'явилися кілька десятків австрійських офіцерів, котрі зайняли ключові командні місця у штабах і фронтових частинах. Був нач. штабу Держ. секретаріату військ. справ, заст. військ. мін-ра ЗУНР. Після переходу УГА р. Збруч у липні 1919 нач. штабу 2-го корпусу. 28.10. брав участь у військ. нараді у Вінниці. Пропонував негайно укласти мирну угоду з Добрармією А. Денікіна. Після укладання сепаратної угоди УГА з Добрармією на ст. Зятківці (06.11.1919) і звільнення з посади А. Шаманека, 07.11.1919 отримав звання ген.-четаря і призначений нач. штабу УГА. 08.11. показав текст угоди з білогвардійцями С. Петлюрі. 09.11.1919 на нараді з представниками Добровольчої армії у Вінниці **Г. Ц.** від імені уряду зробив заяву, що не визнає Зятківського договору, але готовий вести подальші переговори. Призначив суд на чолі з С. Шухевичем для розгляду справи М. Тарнавського та А. Шаманека щодо укладання угоди УГА і Добрармії.

Негативно сприйняв угоду УГА з красною армією. Брав участь у пошуку можливого шляху порятунку армії та стрільців. З цією метою 03.02.1920 видав розпорядження готуватися до переходу на тер. Румунії, 07.02.1920 - з'явився відповідний наказ. 10.02.1920 **Г. Ц**. разом з О. Микиткою спробували самостійно перейти р. Дністер через міст у р-ні Рибниці, але прикордонники їх не пустили, незважаючи на паспорти, видані західноукр. посольством у Відні. Того ж дня заарештовані за рішенням вінницького і балтського ревкомів УГА. 25.02.1920 обидва генерали видані Начальним ревкомом у м. Балта більшовикам і вивезені до м. Москва, де поміщені до Бутирської тюрми. **Г. Ц.** з цього приводу відзначав «Це ганьба для всієї армії, яка видає своїх».

29.10.1920 особливим відділом ВЧК **Г.Ц.** засуджений до розстрілу, вирок здійснено у м. Москва.

Літ.: Ганин А. Финал галицийских генералов. Судьбы генералов Украинской галицийской армии И.-Н. Микитки и Г.-Ф. Цирица // Славянский альманах 2013. М., 2014. С. 529–545; Денник Начальної Команди Української Галицької. Нью-Йорк, 1974; *Єфіменко Г.* Підпорядкування УГА Червоній армії. [Електронний ресурс]: https://www.jnsm.com.ua/h/0212T/ (07.08.2023); *Ковальчук М.* Невідома війна 1919 року:

українсько-білогвардійське збройне протистояння: Наукова монографія. Київ, 2006; *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998; *Стецишин О.* Ландскнехти Галицької армії. Львів, 2012. С. 422–423; *Його ж.* Густав Ціріц // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 4. Івано-Франківськ, 2021, С. 366.

Роман Тимченко

ЧИЖЕВСЬКИЙ Григорій Павлович (1886 – 1936, Кельце, Польща) – держ. і військ. діяч. Походив з дворян Полтавської губернії, син відомого укр. гром.-політ. діяча П. Чижевського.

Закінчив техн. училище та Київський політехнічний інститут (1910). З поч. I Світової війни 1914 був призваний до армії як прапорщик запасу. Воював на фронтах, останнє звання в рос. армії - штабс-капітан, командир гарматної батареї 136-го окр. арт. дивізіону. Був відзначений орденами св. Станіслава (2.3 ст.), св. Анни (2.3 ст.), св. Володимира (4 ст.) та св. Георгія (4 ст.). В липні 1917 потрапив у полон, перебував у таборі Ган-Мюнден. Приєднався до Синьожупанної дивізії, що була сформована з полонених українців. З лютого 1918 у збройних силах УНР, командир 1-го укр. гарматного полку.

Після розформування німцями дивізії обіймав посаду Полтавського губ. комісара УНР, був відданий під суд за спротив гетьманському перевороту. З 27.11.1918 губ. комісар Директорії на Полтавщині. Мін-р внутр. справ в уряді С. Остапенка (лютий-квітень 1919). Повернувся до служби в армії, перебував у резерві старшин штабу Дієвої армії. У 1919-1920 командував арт. частинами Армії УНР: командир гарматного куреня, гарматної бригади. З 10.06.1920 командир 3-ї гарматної бригади Залізної дивізії, полк. Був інтернований разом з укр. армією до Польщі. Взяв участь у Другому зимовому поході як нач. артилерії Укр. повст. армії, був поранений.

На еміграції жив у Польщі.

Дж.: Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920: Док. і мат. У 2-х т. К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006; *Омелянович-Павленко М.* Спогади українського командарма. Київ, 2002.

*Літ: Зелінський В.*Синьожупанники. Берлін, 1938; Другий зимовий похід. Листопадовий рейд. Базар. Київ: Фундація О. Ольжича, 1995; *Несвіцький О.* Полтава у дні революції та в період смути 1917-1922. Полтава, 1995; *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. Кн. 1. К., 2007.

Олена Бойко

ШАМАНЕК Альфред (22.05.1883, Львів – 20.05.1920, суч. Молдова) – полк., нач. Ген. штабу УГА.

Народився у родині етнічних німців. Навчався в кадетській шк. Відня (1901-1903). Офіцер австро-угорської армії. 1902 призначений до Моравського піх. полку № 99 у Знноймо (суч. Чехія), отримав звання лейтенанта. Закінчив кадетську школу у Відні (1903), 1909 **-** підпоручик. 1908-1911 - слухач Терезіанської військ. академії м. Вінер-Нойштадт. Після закінчення призначений до 8-ї гірської бригади у Фочі.

У травні 1914 капітан. Згодом призначений до 7-го корпусу в Темешварі (суч. Румунія). З поч. І Світової війни воював на Сх. фронті в Галичині та Карпатах (1914). Після Горлицької битви (1915) переведений до Каринтії (1915). Згодом нач. штабу східного корпусу, що мав їхати на схід допомагати турецькій армії проти англійців. Хоч корпус не поїхав, **А. Ш.** опинився у складі турецької армії в Сирії (1918). Потрапив у англійський полон. З часом був інтернований до табору в Болгарії, з якого зміг утекти до Австрії.

Вступив до Української Галицької Армії (грудень 1918). З квітня 1919 нач. штабу 2-го корпусу УГА. Один з ініціаторів, розробників плану Чортківського наступу. 05.06.1919 очолив делегацію старшин II корпусу УГА зі зверненням до командувача В. Курмановича щодо затвердження плану операції. Брав участь у здобутті Бучача (11.06.), де прийняв парад на честь перемоги. 13.06.1919 отримав звання полк. У липні-листопаді 1919 очолював штаб НКГА. **А. Ш.** не мав часу до вивчення укр. мови, тому галицькі командири часом проводили свої наради з ним німецькою. 01.08. представив меморандум, де підтримував наступ армій УНР та УГА на Одесу. Брав участь в поході об’єднаних укр. армій на м. Київ (серпень 1919). 28.09. написав доповідну записку Є. Петрушевичу, де повідомляв про складне становище

УГА. 28.10.1919 взяв участь у військ. нараді в Вінниці, на якій інформував про складне становище армії. 06.11.1919 разом з М. Тарнавським дали згоду на підписання договору УГА з Добрармією А. Денікіна. За це був усунутий з посади. 11–13.11.1919 виправданий польовим судом УГА. З 16.11.1919 командант І корпусу УГА. У сер. листопада 1919 Головноначальствуючий військами Новоросійської області, М. Шиллінг наказав зосередити корпус полк. **А. Ш.** в р-ні Козятин-Бердичів проти більш. військ, але той відмовився виконати наказ. 06–27.02.1920 в. о. начального вождя УГА. 05.02.1920 призначений нач. штабу Червоної УГА. До 22.03.1920 командант І бригади Червоних УСС. Таємно покинув ЧУГА. Мав намір з'єднатися з армією УНР, але при переправі через р. Дністер до Румунії був убитий найнятими перевізниками.

Похований у с. Пороги поблизу м. Сороки (суч. Молдова).

Дж.: Альфред Шаманек // До перемоги. 1944. 24 серп. Ч. 31 (32). С. 3.
Літ.: Дєдик О. Чортківська офензива. Ч. І. Львів, 2013; *Ковальчук М.* Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння: Наукова монографія. Київ, 2006; *Литвин М., Щербак Л.* Шаманек Альфред // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4-х т. Тернопіль, 2010. Т. 4. С. 705; *Стецишин О.* Шаманек Альфред // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 4. Івано-Франківськ, 2021, С. 436; *Тимченко Р.* Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). К., 2013. 347 с.; *Шухевич С.* Полковник У.Г.А. Альфред Шаманек // Літопис Червоної калини. 1930. Ч. 6. С. 3–5; Процес ген. Мирона Тарнавського в 1919 *р. /* Упор. Л. Шанковський. Вінніпег, 1976; Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914. Wien. 1914.

Роман Тимченко

ШАПОВАЛ Олександр Андрійович (1888, хут. Писарщина (Максимівка), Пирятинськ пов., Полтавська губ. – 1972, Чикаго, США) – військ.діяч, ген.-хорунжий Армії УНР.

Народився в сел. сім'ї. Учасник І Світової війни, полк. 1917 – командир 1-го укр. полку ім. Б. Хмельницького, навесні 1918 – тимч. губ. комендант Харкова, командир 4-го Запорізького ім. Б. Хмельницького полку в Запорізькій дивізії. Належав до УПСС. Чл. військ. секції Укр. Нац. Союзу,

брав участь в протигетьманському повстанні. За Директорії УНР – командир Правобер. фронту Армії УНР у б-бі проти більшовиків. В лютому–березні 1919 мін-р військ. справ в уряді С. Остапенка, командир Холмсько-Галицького фронту, з вересня – нач. закорд. відділу Гол. управління Генштабу Армії УНР, ген.-хорунжий Армії УНР.

Після поразки нац.-визв. змагань виїхав до Чехословаччини, де став одним із засновників та активних діячів «Групи гетьманців у Празі». На еміграції – зав. бібл. відділом Укр. високого педагогічного ін-ту в Празі. З 1930 мешкав у США. **О. Ш.** був одним із лідерів укр. монархічного руху в Америці та Канаді; Гол. отаманом Гетьманських січей Союзу гетьманців-державників (СГД) Америки й Канади; референтом авіації Централі СГД Америки й Канади; ред. часописів «Січ» і «Наш стяг», гол. Гетьманської управи у США й першим заст. гол. президії Гетьманської ради у США. Як ад’ютант супроводжував гетьманича Данила Скоропадського під час його подорожі в Америці восени 1937 – навесні 1938 У повоєнний час – активний діяч Укр. гетьманської орг-ції в Америці.

Літ.: За Україну. Опис подорожі Гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади 1937–1938. Едмонтон, 1938; Історія Українського війська. Львів, 1992; *Колянчук О., Литвин М., Науменко К.* Генералітет українських визвольних змагань. Львів, 1995; *Сідак В., Осташко Т., Вронська Т.* Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. К.: Темпора, 2009.

Тетяна Осташко

ШЕКЕРИК-ДОНИКІВ Петро Дмитрович (20.04.1889, с. Голови (суч. Верховинський р-н, Івано-Франківська обл.) – 1940-1941 (?)) – письменник, етнограф, гром.-політ. і культ.-освітній діяч Гуцульщини.

Народився у заможній родині війта. 1904 закінчив початкову 4-річну шк. Далі займався самоосвітою у вчителя Л. Гарматія, через якого познайомився з І. Франком, В. Гнатюком, В. Шухевичем, Г. Хоткевичем. Збирав фольклорно-етнограф. мат-ли, деякі були записані Л. Гарматієм, й опубліковані в збірнику В Шухевича під назвою «Гуцульщина».

1904 вступив до гімнастичного тов-ва Укр. рад. партії «Січ» та допомагав створювати її гуртки осередки у навколишніх селах: Красноїллі, Перехресному, Устериках та Криворівні. З 1905 співпрацював з парт. органом, львівським тижневиком «Громадський голос», публікував кореспонденції з Косівщини та статті про гуцульський фольклор.

Служив у 24-му піх. австрійському полку в Коломиї, згодом Відні та Львові (1908-1910). Виступав проти жорстокого поводження офіцерів з солдатами, сприяв поширенню вживання укр. мови у війську. Долучився до створення гуцульського театру в с. Красноїлля (Верховинський р-н, Івано-Франківська обл.).

1911 одружився з Катериною Боднарук в с. Жаб'є (суч. Верховина, Івано-Франківська обл.), куди й переїхав. Відтоді перестав гастролювати з театром, допомагав йому мат-но. Коли Г. Хоткевич вирішив заснувати у Харкові майстерню для виготовлення гуцульських виробів, допомагав йому відправляти на Сх. Україну гуцульських майстрів. На прохання фольклориста В. Гнатюка надсилав записані коломийки та колядки, оповідання про опришків, казки, сороміцькі пісні та оповідання, які були опубліковані в книгах В. Гнатюка. 104 оповідання про опришків були опубліковані в книзі «Нар. оповідання про опришків» (1910). Допомагав М. Коцюбинському у вивченні життя й побуту гуцулів та збиранні мат-лів для написання роману «Тіні забутих предків».

Гол. читальні тов-ва «Просвіта», очолював Фонд відродження Гуцульщини, заст. гол. Крайового тов-ва «Сільський господар», секретар тов-ва «Народна спілка». У кількох гуцульських селах Верховинського р-ну (Голови, Красноїлля, Перехресне, Устеріки, Криворівня) започаткував спортивно-пожежні товариства «Січ». Причетний до кількох ін. організацій. Допомагав збирати експонати до музею НТШ. Був активним діячем УРП. За доносом священника, пароха Красноїлля і Голов о. Рожка жандарми хотіли арештувати **П. Ш.-Д.** за те, що він «бунтує гуцулів».

1914 **П. Ш-Д** розгорнув широку кампанію щодо відзначення сторіччя з дня народження Т. Шевченка, орг-вав набір добровольців до Легіону УСС. Написав ряд оповідань й статей із життя гуцулів, які публікувалися в газетах та журналах. У цей період подружився з С. Вінцензом, польським дослідником Гуцульщини, співпраця з яким тривала до 1939.

Після окупації Сх. Галичини рос. армією пробрався на Буковину, де 02.12.1914 був призваний до 41-го піх. полку австро-угорської армії; з 01.01.1915 працював у польовому шпиталі в Штирії, за що отримав Срібну медаль за заслуги Червоного Хреста. Переведений 01.08.1915 до 36-го стрілецького полку, що дислокувався в Моравії, згодом в околицях Коломиї. Записував фольклорні свідчення хворих про війну. Після розпаду Австро-Угорщини взяв активну участь у встановленні на Гуцульщині укр. влади. Збирав байки про тварин, які були опубліковані В. Гнатюком у книзі «Українські народні байки» (1916). 1918-1919 делегат УНРади ЗУНР від пов. Косів, обраний на довиборах у грудні 1918. Під час сесії УНРади (03.01.1919) виступав за схвалення злуки ЗУНР з УНР, радив присутнім прийняти тризуб за нац. герб. Увійшов до складу зем. комісії парламенту, працював у складі шк. та закорд. комісій. Був у числі делегації ЗУНР, яка виїздила до Києва для участі в Трудовому Конгресі, брав участь у святкових подіях з нагоди проголошення Акту злуки (22.01.1919). На банкеті виступив з промовою, де пропонував припинити парт. суперечки і всім політ. силам об'єднатися у б-бі за нац. державність. Взяв участь у роботі Труд. конгресу (23-28.01.1919).

16.02.1919 вступив до розколотої Укр. сел.-рад. партії, став її секретарем. Через кілька тижнів повернувся до УРП. У лютому-березні 1919 виступав на вічах у селах Гуцульщини з приводу зем. реформи. 23.03. обраний до Гол. Управи Укр. Січового Союзу. У травні 1919 напередодні наступу польської армії Ю. Галлера виїхав до с. Вижній Березів (суч. Косівський р-н, Івано-Франківська обл.) і Жаб'є. Після окупації Гуцульщини румунським військом 09.06.1919 заарештований та ув'язнений у православному монастирі Калдерушані поблизу Бухареста. Після звільнення

06.09. повернувся до Жаб'є. Не вбачаючи можливості діяти на Гуцульщині, втік до УНР у м. Кам'янець-Подільський. 21.10.1919 у приміщенні Кам'янець-Подільського ун-ту виголосив доповідь «Січовий рух в Галичині». 26.10.1919 орг-вав осередок тов-ва «Січ» у Кам'янці-Подільському.

Виїхав з міста перед його окупацією польською армією 17.11.1919. Служив у Запорізькому корпусі під командуванням отамана О. Волоха, згодом у парт. загоні В. Шепеля, з грудня 1919 в осередку пропаганди III корпусу НКГА. Після підпорядкування УГА Червоній армії, працював діловодом в обл. архіві Подільської губ. у Вінниці, там же заснував Літературно-наук. тов-во, був заст. гол. тов-ва «Просвіта».

З 16.05.1920 спеціальний секретар і секретар прем'єр-міністрів УНР, І. Мазепи та В. Прокоповича. На знак протесту проти політики примирення укр. уряду щодо Польщі 02.07. склав з себе повноваження і повернувся до Жаб'є. У липні 1920 вирушив на Закарпаття де опікувався біженцями. У вересні 1920 став секретарем ком-ту допомоги біженцям у с. Ясіня.

У 1921 повернувся до Жаб'є, де намагався відродити січовий рух. Одружується з донькою М. Гапчука Параскою (перша дружина померла). Займається власним госп-вом, гром. діяльністю. Орг-вав курси з ліквідації неписьменності, аматорський гурток, три читальні, відновив «Касу відродження Гуцульщини», читальню «Просвіти» в Жаб'є та допомагав у спорудженні для неї буд. співпрацює з газетою «Громад. голос». Написав вел. нарис «Каменяр Гуцульщини».

1923 брав участь у з'їзді УРП в м. Львів, Після якого розгорнув широку діяльність щодо створення осередків партії на Гуцульщині. 01.02.1925 обраний до Гол. управи УРП. У 1926 брав участь у маніфестації Укр. Нар. Союзу в Коломиї, за що був ув'язнений на три тижні. 1928–1930 – посол до польського сейму, захищав інтереси укр. селянства. У Сеймі вступив до Клубу Укр. соц.-радикальної парламентської репрезентації та працював у комісіях: соціального забезпечення та б-би з високими цінами. На засідання до Варшави він завжди їздив в гуцульському нар. строї.

1927–1939 був війтом Жаб’євської ґміни. Заручившись підтримкою колиш. урядовців, було створено Тов-во приятелів Гуцульщини, споруджено рільничу шк., яка давала гуцулам навички ведення сільського госп-ва із застосуванням передових швейцарських технологій. За допомоги Тов-ва приятелів Гуцульщини згодом відкрито Регіональний краєзнавчий музей Гуцульщини, який складався з 5 відділів, і лише один етнограф. відділ нараховував 5000 експонатів. Сприяв буд-ву обсерваторії на г. Піп Іван Чорногірський (відкрита в липні 1938). За підтримки цього тов-ва видавав щорічник «Калєндар гуцульський» (1935, 1937 і 1939).

1939 допомагає мат-ми Інст-ту фольклору в Києві, Будинку нар. творчості у Станіславові. 15.05.1940 разом із сином Андрієм заарештований та звинувачений за зв’язки з «націоналістичною бандою». 11.10.1940 засуджений Особливою нарадою НКВС до 8 років тюрми, відправлений у заслання до Росії. Загинув, ймовірно, у 1940-1941 у таборі на Соловецьких островах чи в Сибіру. Реабілітований 12.08.1989 постановою Верх. Ради СРСР.

Автор понад 100 оповідань про опришків. 1913 видав книгу «На дні озера». Роман «Дідо Иванчік» (1940), написаний гуцульським діалектом укр. мови, було вперше видано у 2007, а 2020 перевидано у повному обсязі.

Тв.: Дідо Иванчік. Верховина, 2007; Дідо Иванчік. Брустури, 2020; Рік у віруваннях гуцулів. Харків, 2021; Опришки. Народні оповідання, 2023

Літ.: Арсенич П. Літописець Гуцульщини // Шекерик-Дониців П. Рік у віруваннях гуцулів. Верховина, 2009. С .347-351; *Його ж.* Народознавець і громадський діяч Гуцульщини // Шекерик-Доників П. Дідо Иванчік. Верховина, 2007. С. 476–495; *Карпюк В.* З Гуцульщини: Петро Шекерик-Доників. [Електронний ресурс]: https://zbruc.eu/node/10357; *Зеленчук В.* Фольклорно-етнографічна та літературна спадщина Петра Шекерика-Доникового // Spheres of Culture. Lublin, 2018. Vol. XVII. S. 151-157; *Паска Б., Паска Г.* Шекерик-Доників Петро Дмитрович // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 4. Івано-Франківськ, 2021, С. 447-449; *Stępień S.* Szekeryk-Donykiw Petro. [Електронний ресурс]: https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/petro-szekeryk-donykiw-ur-1889-zm-po-1940)-publicysta-prozaik-etnograf-posel

Роман Тимченко

ШЕЛУХИН Сергій Павлович [псевд.: С. Павленко, С. Просвітянин, С. Кондратенко та ін.] (06.10.1864, с. Деньги, Золотоніський пов., Полтавська губ.) – 07.06.1938, Прага, Чехія) – гром.-політ. діяч, учений-правник, дипломат, історик і поет.

Народився у дворянській родині, що виводила своє коріння від полтавського старшинського роду Шолух. Його першим вчителем був І. Бойко – син сестри Т. Шевченка Ярини. Закінчив Лубенську класичну гімназію (1883), після закінчення якої обрав для навчання фізико-матем. ф-т Київського ун-ту. Однак, згодом перейшов на правн. ф-т, який закінчив 1888. В ун-ті **С. Ш.** написав свої перші наук. статті з іст. права, одна з яких була присвячена аналізу «Руської Правди». Працю високо оцінили його викладачі і рекомендували продовжити студіювати іст. права, з тим, щоб у подальшому залишитися при ун-ті як проф. стипендіату. Однак, «змушений думати про службу й заробіток», **С. Ш.** відмовився від наук. кар'єри. 1888–1893 працював на різних посадах у Єлисаветградському окружному суді, з 1893 – слідчим із особливо важливих справ, почесним мировим суддею Кам'янець-Подільської округи, у 1897–1902 – тов. прокурора Кишинівського окружного суду, із 1902 – чл. Одеського окружного суду. Належав до Одеського юрид. тов-ва. Водночас з юрид. практикою викладав теорію права, держ. право, рос. цивільне право у класичних гімназіях, займався наук.-дослідницькою працею.

З 1880-х брав участь в укр. гром. житті, друкувався в «Зорі», «Українській хаті», «Літературно-наук. віснику», «Укр. жизни», «Світлі» та ін. Під псевдонімом «С. Павленко» видавав свої поетичні твори. Статті з літературознавства й етнографії підписував здебільшого псевдонімами «С. Просвітянин», «С. Денезький», «С. Кондратенко». У 1906 був одним з орг-рів відзначення 45-х роковин смерті Т. Шевченка у м. Одеса. Написав статтю «Шевченко – нар. поет», яку виголосив на урочистому засіданні одеського тов-ва «Просвіти». У 1908 знову повернувся до проблеми визначення ролі Т. Шевченка у загальноєвр. культ. контексті у новій статті

«Памяти Т. Г. Шевченка». Появу Кобзаря в світовій літературі **С. Ш.** сприймає як факт вел. ваги, який свідчить про демократизм укр. нації. Він зокрема зазначав, що Т. Шевченко «в своїх творах на нац. укр. ґрунті виявив загальнолюдські елементи і кращі думки свого укр. народу, в його дем. суцілости». Його поетичні твори були в т. ч. опубліковані у «Вінку Т. Шевченкові» (1912). Літературознавчі статті, присвячені творчості Т. Шевченка, як то «Великий льох Шевченка», «В дні Т.Г. Шевченка» та ін.

На Всерос. археологічному з'їзді у Чернігові виголосив доповідь про стародавність і держ.-правове значення назви «Україна». Широкого розголосу, зокрема й за кордоном, набула його праця «Німецька колонізація на Україні», видана укр. (1913) та рос. (1914) мовами. Обраний дійсним чл. Одеського археологічного тов-ва.

Спроби **С. Ш.** втілити в життя власні правові погляди спричинилися до чималих неприємностей, зокрема до трьох жандармських політ. обшуків (останній 1909). «Нагороджений за суд. службу орденами і чином дійсного статського совітника, – писав **С. Ш.** в своїй автобіографії, – я через мою любов до рідного краю не міг на Україні стати навіть чл. суд. палати, в якій не раз сидів». Він був одним із засновників Одеського тов-ва «Просвіта», гол. Одеської укр. громади, чл. місц. орг-ції Тов-ва укр. поступовців.

Після Лютневої рев-ції активно поринув у нац.-визв. рух, став чільним діячем Укр. рад.-дем. партії (з червня 1917 р. УПСФ). На Всеукр. нац. конгресі обраний до УЦР від Одеси (тер. представництво). На поч. рев-ції в Одесі, де серед укр. діячів були особливо сильні самостійницькі тенденції всупереч гаслам федералізму й автономії, утворився Укр. рев. керовничий ком-т. До його складу увійшли представники всіх укр. партій і угруповань. Гол. комітету було обрано **С. Ш.** Ком-т провадив активну самостійницьку пропаганду й зумів підпорядкувати своєму політ. впливові чимало військ. частин, пізніше укр-ваних.

Активно працював над іст.-правовим обґрунтуванням укр. незалежності та консолідації укр. громадянства на основі нац.-іст. традицій самостійництва. Як голова фракції самостійників, **С. Ш.** декілька разів виступав на VIII заг. зборах УЦР, різко критикуючи федералістів та наголошуючи на тому, що Україна не є частиною федерації, оскільки федерації не існує. Він брав участь у дебатах з приводу Берестейського миру, підкреслюючи, що «т. зв. нар. комісари», притримуються тієї самої політики стосовно України, що й царський уряд. «Головне горе, – зазначав **С. Ш.**, – що ми привикли ждати, що нам дадуть мир. Ні! Ніхто не дасть нам миру, а тільки ми самі».

Наголошуючи на потребі визнання самостійності України, **С. Ш.** зазначав: «У Переяславі ми заявили, що “волимо під царя восточного”. Значить під кого ми йшли? Під царя, а не під народ. Царя скинули, і під ким ми? Ні під ким! От якби ми одразу стали були на такий ґрунт, то тоді б з нами рахувалися і Франція, і Англія, і ін. держави. Тут меншості кажуть нам про Інтернаціонал, але вони забувають, що для того, щоб мати “Інтернаціонал”, треба спершу, щоб був “націонал”».

Розвиваючи цю тезу у своїх статтях «Укр. питання в період після Лютневої рев-ції», «Про держ. устрій на Україні після Лютневої рев-ції», пізніших наук. працях, зокрема, монографії «Україна – назва нашої землі від найдавніших часів» та ін., **С. Ш.** брав до уваги також наук. висновки відомих рос. істориків права. Зокрема, він цитує В. Сергієвича: «Україна не була прилучена як провінція, подібно Твері, Рязані та ін. князівствам. Україна зосталась окр. державою, з своїм окр. держ. ладом… Це прилучення мало хар-р персональний, а не реальний. Україна не злучилася з Московською державою, а тільки визнала своїм царем царствуючого в Москві царя з його нащадками… Але як обрано було на Україні московського царя з його нащадками, то злука повинна тягтися до того часу, поки тягтиметься потомство Олексія Романова».

С. Ш. не раз доводилося вступати в суперечки з лідерами УЦР, наголошуючи при цьому на відсутність у них «правового думання». Визнаючи необхідність чітких юрид. підстав для будь-яких кроків у державотворчому процесі, вчений намагався вплинути на тогочасний укр. провід, який не мав програми політ. перетворень і не бажав скористатися тогочасними обставинами для реалізації з-нного права укр. народу на творення власної держави. На одному з засідань УЦР М. Грушевський двічі зупинив **С. Ш.**, коли той у своїй промові давав юрид. обґрунтування проголошення суверенітету. Після II Універсалу самостійникам, – згадує **С. Ш.**, – навіть загрожували: «Ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України до Всерос. Учредительного зібрання».

14.12.1917 **С. Ш.** очолив позапарт. фракцію самостійників у Центр. Раді – «Союз укр. соц.-самостійників», яка стояла на позиціях повної незалежності України. На одному із засідань УЦР **С. Ш.** наголошував, що «самостійність є ступінь до федерації, бо федерація є держава, складена з самостійних держав», пояснюючи відмінність позиції чл. його фракції від федер. концепції проводу Центр. Ради.

Одним з ключових питань, яке обговорювалося на VIII заг. зборах УЦР 14.12.1917, був з-н про вибори до Укр. Установчих зборів. Критикуючи його, **С. Ш.** зазначав, що головним недоліком цього акту є те, що у виборах, згідно цього док-ту, «мають право брати участь всі громадяни Росії». На його думку, слід проводити вибори лише серед громадян України. «Скликати Установчу раду має право тільки незалежний (суверенний) народ, яким і є народ укр., – наголошував **С. Ш.** у своїй доповіді. Встановлювати для себе лад через Установчу раду має право тільки людність Укр. Республіки, а згідно з виборчим з-ном до Укр. Установчої ради можна провести і Леніна, і Криленка, котрий оповістив Україні війну. Адже ж більшовики можуть прислати на Україну 40 чи 50 тис. свого війська, яке подасть голоси за Троцького, і вони будуть рішати долю України».

Досі поза увагою дослідників залишається зроблений вченим аналіз універсалів УЦР, яка, на переконання **С. Ш.**, в процесі творення держ. актів часом виявляла дилетантство. Так, він зазначав, що в I, III і IV універсалах водночас з проголошенням самостійності («однині», тобто від часу публікації універсалу), говориться про федерацію з Росією. Фраза в тексті III Універсалу: «Не відділяючись від Республіки Рос. і зберігаючи єдність її», на його думку, була позбавленою всякого змісту мітинговою заявою, бо «проголошення відокремлення всіх трьох елементів держави – народу, влади, тер. є відділенням». **С. Ш.**, зокрема, звертав увагу, що, згідно III Універсалу Україна брала на себе почин і завдання створити всерос. федерацію, що заздалегідь було явно «непосильним і непотрібним для України завданням». Крім того питання про федерацію, на його думку, не повинно було навіть розглядатися укр. парламентом як таке, що не мало жодних для цього правових підстав, подібні питання могли вирішити лише Укр. Установчі збори.

Напередодні переговорів у Бересті теорія **С. Ш.** про іст.-юрид. право відновлення укр. державності була використана у дип. практиці УНР. Як відомо, 24.12.1917 В. Винниченко і О. Шульгин звернулись до представників Четверного союзу з нотою, в якій закликали визнати Україну самостійною державою тимч., поки утвориться федер. уряд Росії. Тим самим ставилась під сумнів проголошена незалежність України від Росії і її правоздатність як суб'єкта міжнар. права. Такий зміст ноти уряду УНР, за словами **С. Ш.**, засвідчував, що «контрагент (укр. сторона – *Авт.*) сам визнає себе не правоздатним і тимч.». Лише після додаткових пояснень В. Голубовича про іст.-правні підстави відновлення самостійної укр. республіки з моменту абдикації царя і звільнення всіх від присяги підданства, відповідно до концепції **С. Ш.**, 30.12.1917 представники країн Четверного союзу оголосили проміжнар. визнання УНР.

УЦР 15.12.1917 ухвалила закон про Ген. суд – найвищу суд. установу УНР, до складу якого в січні 1918 обрали **С. Ш.** В кабінеті мін-рів

В. Голубовича він отримав портфель мін-ра суд. справ. Напередодні гетьманського перевороту, 27.04.1918, разом із ін. чл. УПСФ О. Лотоцьким і В. Прокоповичем заявив про вихід із кабінету В. Голубовича, який, на думку ЦК УПСФ, був «нездатний стати на шлях реальної роботи і неспосібний до праці».

Після перевороту 29.04.1918 у складному процесі формування уряду Укр. Держави **С. Ш.** пропонувався як ймовірний його гол., що було однією з умов співпраці есефів із гетьманом. Незважаючи на те, що УПСФ стала в опозицію до нового режиму, **С. Ш.** брав активну участь у розбудові Укр. Держави. Очолював укр. мирну делегацію на переговорах із РСФРР (23.05.-07.10.1918).

Після затвердження 08.07.1918 Гетьманомом з-ну про Держ. Сенат Укр. Держави. **С. Ш.** було призначено чл. Цивільного Ген. суду Держ. Сенату. З відновленням УНР очолював Мін во юстиції в уряді В. Чехівського, 1919 став чл. укр. делегації на Мирній конф.ї в Парижі.

У Відні 1921 діячами, опозиційно настроєними до С. Петлюри, було утворено Всеукр. нац. держ. союз. **С. Ш.** став одним із його лідерів і авторів меморандуму, відправленого від імені союзу Паризькій мирній конф. на ім’я президента В. Вільсона. У ній обґрунтовувалось іст. право укр. народу на створення незалежної держави. Самостійність України виводилася не внаслідок проголошення IV Універсалу УЦР, а як відновлення її державності на підставі іст.-правових основ і зречення Миколи II, як повернення до свого давнього держ.-правового стану.

Від 1921 до 1938 **С. Ш.** обіймав посаду проф. карного права в Укр. вільному ун-ті в Празі. У 1926–1928 та 1935-1938 проректор ун-ту, у 1928–1935 - декан ф-ту права і сусп. наук. У 1924–1925 проф. Укр. високого педагогічного ін-ту ім. М. Драгоманова. Від часу заснування Укр. іст.-філол. тов-ва у Празі (30.05.1923) **С. Ш.** належав до його дійсних чл. Протягом останніх років життя брав активну участь у діяльності Укр. правничого тов-ва в ЧСР.

За спогадами сучасників, **С. Ш.** мав енциклопедичні знання не тільки з іст., а й з правового та держ. життя України. Оригінальність його поглядів відзначалися неабиякою глибиною. Він шукав джерела зародження укр. державності в Причорномор'ї, опрацювавши вел. кількість рукописних дж. щодо походження Русі. Поряд з літописом Самійла Величка, проаналізував праці французьких істориків, грецькі та арабські дж. та ін. Зрештою **С. Ш.** дійшов висновку про походження Русі з півд. суч. Франції. Його дослідження побачило світ у Празі в 1929 під назвою «Звідкіля походить Русь: теорія кельтського походження Київської Руси з Франції».

Наук. праці вченого були видані укр., англійською, французькою, чеською мовами. У них, особливо у монографії «Україна – назва нашої землі від найдавніших часів» детально досліджує етимологію термінів «Русь», «Україна», характеризує етнопсихологічні особливості укр. народу, обстоює, спираючись на іст. док-ти та факти, його право на державність.

Пр.: Англія і Україна / /На переломі (Відень). 1920. Ч. 1; Лист сенатора Шелухіна до отамана Петлюри // Немезіда. 1936. № 2. С. 37–43; Варшавський договір між поляками і Петлюрою 21 квітня 1920 року. Прага. 1926; Державна мова на Україні: // Віче. К., 1994. № 2. С. 149–155; До вивчення «Руської Правди». Прага. 1929; Звідкіля походить Русь. Теорія Кельтського походження Київської Русі з півдня нинішньої Франції. Прага. 1929; Конституція С. Петлюри та А. Лівицького // Немезіда. 1936. № 1. С. 4–9; Мирові переговори між Українською державою і РСФРР і 1918 році // Вільна Україна. Нью-Йорк, 1965. № 45. С. 23–30; Назви: Русь, Галичина, Україна і Малоросія. Прага. 1928; Назви: Русь, Галичина, Україна і Малоросія. Прага. 1928; Петлюрівці в світлі права. Відень. 1922; Підтягнімося // Син України. 1921. Вип. 5. С. 12–15; Україна - назва нашої землі від найдавніших часів. Прага, 1936; Україна перед Лігою Націй // Воля (Відень). 1921. Т. 1, ч. 10. С. 443–446; Як будовано Українську соборність. В. Панейко на роботі в українській делегації на Мирову конференцію в Парижі 1919 го р. // Наша культура (Варшава). 1936. № 1. С.47–54 та ін.

Дж.: ЦДАВО України. Ф. 3695, оп. 1, спр. 172, арк. 61–69; Українська Центральна рада: Док. і мат.; у 2-х т. К., 1996-1997 та ін.

Літ.: *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної ради. К., 1998. С. 191–193; *Комариця М.* Шелухін Сергій Павлович // Українська журналістика в іменах. Т.5. Львів, 1998. С. 355–367; *Лупандін О.* Українсько-російські мирні переговори 1918 р. Історичні зошити. К., 1994; *Потульницький В.* Сергій Шелухин // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 12. К., 2003. С. 267–283; *Смірнов І.* Наукова та політична діяльність С.Шелухіна // Генеза. 1995. Вип. 5. С. 32–38 та ін.

Тетяна Осташко

ШЕМЕТ Володимир Михайлович (01.07.1873, хут. Олександрівка, Лубенський пов., Полтавська губ. - 14.05.1933, Київ) — гром.-політ. діяч.

Народився у сім'ї військовослужбовця. Брат М. і С. Шеметів. Закінчив Лубенську гімназію. Навчався на фізико-матем. ф-ті Петебурзького та на природничому ф-тах Київського ун-тів. Під час навчання у Києві познайомився з лідером укр. самостійництва М. Міхновським. Член Братства тарасівців, засновник укр. гімназійного гуртка у Лубнах (1896), який став зародком укр. студ. руху на Полтавщині. За участь у студ. русі протягом 1900–1901 був позбавлений права проживання в столицях, ун-тських і губ. містах. Повернувшись до Лубен, активно працював у місц. земстві, обирався гласним Лубенської міськ. думи. Один із засновників і активних членів Укр. нар. партії. У листопаді–грудні 1905 разом з братом Миколою видавав перший на Вел. Україні укр. часопис «Хлібороб», який після 5-го числа був заборонений владою. Один із засновників газети «Громадська думка», згодом - «Рада». Депутат І Держ. Думи від Полтавської губ., чл. укр. фракції, входив до складу бюро Укр. парламентського клубу. За підписання «Виборзької відозви» після розпуску Думи зазнав політ. переслідувань. 1916 доклав чимало зусиль для заснування укр. приват. гімназій у Лубнах та Києві. Чл. УЦР. У жовтні 1917 став одним із засновників Укр. дем.-хліборобської партії.

Після поразки нац.-визв. змагань відійшов від активної політ. діяльності. Протягом 1919–1923 працював у ВУАН - Комісії для складання словника живої укр. мови, збирав нар. техн. терміни столярства, теслярства, буд-ва тощо. Звинувачений в «націоналістичних нахилах», змушений був залишити роботу в академії, працював, зокрема, в установах Цукротресту.

Літ.: Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної ради: Біографічний довідник. К., 1998. С. 194–195; *Дорослий В.* Володимир Шемет та його діяльність в українській думській громаді першої Державної Думи Російської імперії (1906 р.) // Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. пр. Вип. 67. К., 2022. С. 57-62; *Полонська-Василенко Н.Д.* Українська Академія наук: Нарис історії. К., 1993; Шемет Володимир // Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8-и т. / проф. Є. Онацький. Т. 8, кн. XVI. Буенос-Айрес, 1967. С. 2082.

Тетяна Осташко

ШЕМЕТ Микола Михайлович [псевд.: Михайленко] (1882, хут. Олександрівка, Лубенський пов., Полтавська губ. - 1917) – політ. діяч і публіцист.

Народився на у сім'ї військовослужбовця. Брат В. і С. Шеметів. Походив з давнього шляхетського роду Шеметів-Кежгайлів. Закінчив Лубенську гімназію. Навчався на правн. ф-ті Київського ун-ту. Під час навчання у Києві познайомився з лідером укр. самостійництва М. Міхновським. Разом із братами у 1902 став активним діячем Укр. нар. партії самостійницького спрямування. Через політ. переслідування змушений перебувати на еміграції у Швейцарії, Австрії, Франції. У Кракові навчався разом з В. Липинським у Ягеллонському ун-ті. Видавав і перевозив нелегальну літ-ру зі Львова у Вел. Україну. Займався видав. діяльністю у Львові і Чернівцях, видавав журнал «Самостійна Україна». Разом з М. Міхновським надрукував першу Конституцію України П.Орлика. У листопаді–грудні 1905 разом із братами Володимиром і Сергієм видавав у Лубнах перший у Вел. Україні укр. часопис «Хлібороб», офіц. ред. якого був його брат Володимир. У 1906 в Катеринославі видавав збірник «Запоріжжя». Київським жандармським управлінням 1906 був притягнений до кримінальної відповідальності за незаконне зберігання заборонених видань, а військ.-польовим судом засуджений у справі орг-ції військ. повстання у Лубнах. У 1909 **М. Ш.** виправдано при перегляді справи Лубенським судом, його адвокатом виступив М. Міхновський. Наприкінці 1917 вкоротив собі віку.

Дж.: ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 817.
Літ.: Довідник з історії України. Т. 3. К., 1999. С.619; Шемет С. Микола Міхновський // Хліборобська Україна. Відень, 1924–1925. Кн. V. С. 3–30.

Тетяна Осташко

ШЕМЕТ Сергій Михайлович (6.06.1875, хут. Олександрівка, Лубенський пов., Полтавська губ. - 5.05.1957, Мельбурн, Австралія) — гром.-політ. діяч, публіцист.

Народився в сім'ї військовослужбовця. Походив з давнього шляхетського роду Шеметів-Кежгайлів. Брат В. і М. Шеметів. По закінченні Лубенської гімназії навчався у Технологічному ін-ті в Петербурзі, де очолив Укр. студ. громаду. 1900 заснував культ. тов-во «Родина». Під впливом М. Міхновського вступив до Братства тарасівців, разом із братами Миколою та Володимиром заснував осередок цієї таємної орг-ції в Лубнах. Там-таки 1896 з ініціативи **С. Ш.** та братів укр. молодь утворила гімназійний гурток, який місц. громадянство називало «дітьми Шемета». Вступивши до петербурзьких вузів, гуртківці складали основу петербурзької студ. громади. Один із засновників і активних чл. Укр. нар. партії (1902). Влітку 1917 був одним з орг-рів Укр. дем.-хліборобської партії. У квітні 1918 належав до числа ініціаторів скликання Всеукр. хліборобського конгресу, на якому П. Скоропадського було проголошено гетьманом України.

1920 емігрував до Австрії, згодом мешкав у Німеччині. 1920 разом з В. Липинським, Д. Дорошенком, О. Скорописом-Йолтуховським, Савою Крилачем (Л. Сідлецьким) та ін. заснував позапарт. монархічну орг-цію – Укр. союз хліборобів-державників. 04.01.1921 увійшов до складу 50 делегатів, які у Відні створили опозиційну політ. курсу С. Петлюри Всеукр. Нац. раду. До неї входили представники Укр. дем.-хліборобської партії, Укр. партії соц.-самостійників, Укр. партії соц.-федералістів, Укр. партії соц.-революціонерів, Укр. нар. партії та ін., а також галицькі політики. Деякий час був особистим секретарем П. Скоропадського. Чл. Ради Присяжних УСХД, секретар вик. органу союзу – Центр. управи Об'єднаних хліборобських орг-цій (1922–1927), один з провідних діячів гетьманського руху. Після II Світової війни жив в Австралії.

С. Ш. належить низка публікацій у гетьманських періодичних виданнях «Хліборобській Україні», «Нація в поході» та ін., присвячених іст.

укр. сусп.-політ. життя та знаковим постатям нац.-визв. змагань, зокрема «Микола Міхновський», «Полковник Петро Болбочан», «З історії Української демократично-хліборобської партії» та ін.

Пр.: З життя хліборобських організацій // Хліборобська Україна. Кн. 3, зб. V, VI. Відень, 1921. С. 171–182; Полковник Петро Болбочан (Замітки до історії Запорожського Корпусу 1917–1919 рр.) // Там само. Кн. 4, зб. VII–VIII. Відень, 1923. С. 237–299; Микола Міхновський (Посмертна згадка) // Там само. Кн. 5. Відень, 1924–1925. С. 3–30; В.К. Липинський при громадській роботі // В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. К.: Темпора, 2010. С 258–27;
Літ.: В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. К.: Темпора, 2010; Довідник з історії України. Т. 3. К., 1999. С. 619; *Осташк Т.* Україна В'ячеслава Липинського. К.: Темпора, 2022.

Тетяна Осташко

ШЕПТИЦЬКИЙ Андрей (Роман-Марія-Олександр) (29.07.1865, с. Прилбичі, Львівщина − 01.11.1944, Львів) – церковно-релігійний, держ.-політ., культ.-освіт. діяч, науковець, меценат, підприємець.

Походив із сполонізованого укр. боярського роду, з якого вийшли ігумени, єпископи і три митрополити Греко-католицької церкви. Батько І. Шептицький утримував родовий маєток; 1889−1895 обраний послом Галицького крайового сейму (входив до польського консервативного клубу, що розпустився 1894) і разом із дружиною графинею С. Фредро, публіцистом і малярем-портретистом, дочкою відомого польського письменника і драматурга О. Фредро виховував семеро синів (двоє померли в дитинстві). У молодості **А. Ш.** змінив обряд з латинського на грецький. Після навчання у краківській гімназії св. Анни (1879−1883) служив в уланському полку австрійської армії (1883−1884) (захворів на скарлатину і звільнився), студіював право в ун-тах Бреслау (суч. Вроцлав, Польща) і Кракова (1884−1887), де здобув ступінь докт. права (1888). 1887 побував в підросійській Україні, де ближче познайомився з укр. культурою і літ-рою, зустрівся з істориком В. Антоновичем.

1888 вступив до новіціату монастиря Чину св. Василія Великого (ЧСВВ) в Добромилі, 1892 склав перші монаші обітниці у Кристинопільському монастирі ЧСВВ. Тоді ж Перемиський єпископ Ю. Пелеш висвятив його на священника. 1896 став ігуменом Святоонуфріївського монастиря ЧСВВ у

Львові. 1899 імп. Франц Йосиф іменував **А. Ш.** на Станиславівського єпископа ГКЦ. 1901 інтронізований на митрополита Галицького, архиєпископа Львівського, єпископа Кам'янець-Подільського. Новий глава ГКЦ прагнув відновити повноту християнського життя, східної традиції: повернути сх. богослов'я, східну літургійну практику Київської Церкви. Голова НТШ М. Грушевський певний час критично ставився до новообраного митрополита, вважаючи, що той буде намагатися полонізувати ГКЦ і підпорядкувати її політ. інтересам.

Як чл. Палати вельмож австрійського парламенту, вириліст (депутат за посадою) і віце-маршалек Галицького крайового сейму сприяв розвитку нац. освіти, соціальному захисту знедолених, дем-зації виборчих кампаній, укр.-польському сеймовому порозумінню. Однак всупереч багатьом укр. політикам застерігав українців перед спокусою освячення вбивства 12.04.1908 львівським студентом М. Січинським галицького намісника А. Потоцького: «Злочин, здійснений в ім'я патріотизму, є злочином не тільки щодо Бога, але й щодо власного суспільства – є злочином щодо вітчизни… Як русини мусимо піднести якнайголосніше протести проти самої думки, що святій нац. справі можна служити закривавленими руками». 14.08.1914 у меморіалі **А. Ш.** до австрійського уряду підкреслив необхідність відірвання України від Росії й надання їй «хар-ру нац. тер.», а також відділення Укр. Церкви від Рос., сприяти відновленню єдності Укр. Церкви.

Глава рос. уряду П. Столипін уважав, що митрополит підтримує сепаратистські тенденції в українських провінціях імперії, а тому вважав ГКЦ небезпечною силою. Восени 1914 рос. окупаційна військ. адм-ція депортувала **А. Ш.** до Росії, зокрема до Спасо-Єфимівського монастиря у Суздалі, де він перебував до квітня 1917.

Владика добре знав творчість істориків В. Антоновича, М. Грушевського, І. Крип'якевича та ін. Сприяв розвитку мережі нац. гром. структур, зокрема парамілітарних молодіжних тов-в «Сокіл», «Січ», «Пласт». За його сприяння у червні 1917 у Петербурзі створено екзархат Рос. греко-

католицької церкви на чолі з Л. Фьодоровим. У Петрограді **А. Ш.** влаштували патріотичну зустріч представники укр. громади на чолі з проф. О. Лотоцьким. **А. Ш.** прагнув не направляти для роботи в Росії священиків москвофільської орієнтації.

Підтримував ідеї Укр. рев-ції 1917−1921. Окремі її провідники – В. Винниченко, П. Скоропадський розглядали можливість обрання **А. Ш.** Главою єдиної Укр. Церкви. На засіданні к-ту УЦР 26.04.1917 у Києві комісар Галичини і Буковини Д. Дорошенко доповів присутнім про плани митрополита відвідати Київ. В обговоренні заходів щодо прийняття **А. Ш.** за участю клубу «Родина» виступили С. Єфремов, М. Грушевський. По приїзді до Києва зустрічався із чл. УЦР, де його називали «кн. Укр. Церкви». С. Єфремов прирівняв його прибуття із в'їздом Б. Хмельницького до Києва після перших перемог козацтва над польською шляхтою. На цій зустрічі **А. Ш.** ще раз відзначив необхідність обов'язкового відокремлення України від Москви. Тоді ж призначив екзарха для греко-католиків Наддніпрянської України з осідком у Києві.

По дорозі з Росії до Львова, зокрема у листі з Гамбурга 23.07.1917 до Є. Олесницького зауважив, що УЦР у Києві працює дуже обережно, а її дії активізує насамперед військо. Інформацію про рев. події 1917−1920 на Батьківщині він систематично отримував від дипломата УНР М. Тишкевича, дипломата ЗУНР Г. Микитея та ін.

Про рев. події на Далекому Сх. (Зеленому клині), діяльність Укр. Манжурської окружної ради 1920 розповідав у листах до **А. Ш.** гол. філії тов-ва «Просвіта» у Харбіні І. Паславський, зазначивши, що укр. тимч. визволення вилилося у формі кількох соток орг-них громад, тов-в, спілок, кооп-вів.

Після повернення з Росії 28.10.1917 освятив у с. Розвадів на Львівщині прапор легіону УСС, утримував у Львові стрілецький прихисток для хворих та поранених вояків. Неодноразово зустрічався з В. Вишиваним, який командував австрійською військ. групою, до якої входив легіон УСС.

Підтримував держ.-політ. плани міжпарт. Союзу Виз. України. 18.02.1918 **А. Ш.** виступив у австрійській Палаті панів (Віденському парламенті), схваливши компромісні умови Брестського миру, який актуалізував етнограф. кордони, право народів на самовизначення. 18.10.1918 обраний чл. Укр. Нац. Ради Укр. держави (з 13.11. – ЗУНР); разом з єпископами Г. Хомишиним і Й. Коциловським, от. А. Бандерою, П. Філясом, М. Цегельським, Ю. Дзеровичем, О. Погорецьким, Ф. Чайківським, С. Юриком, чл. Укр. християнсько-сусп. партії брав участь у з-нотворчій діяльності цього органу; в орг-ції Зарядчого Преподобництва при військ. мін-тві ЗУНР і Польового Преподобництва при Нач. команді Галицької Армії. Намагався вирішити гум. проблеми польсько-укр. війни у складі укр.-польської комісії, яка засідала на поч. листопада 1918 у буд. Львівської торг.-промислової палати й у спільній відозві до громадян міста актуалізувала необхідність досягнення тимч. перемир'я, орг-цію заходів безпеки. Ініціював звільнення у березні 1919 з таборів інтернування римо-католицьких священиків. Гум. проблеми війни обговорювалися з представниками антантівської місії Ю. Бартелемі. Намагався призупинити криваве протистояння між українцями та поляками й у листуванні з римо-католицьким арцибіскупом Ю. Більчевським. Неодноразово звертався до Апостольського престолу, папи Бенедикта XV з вимогами припинити сваволю польської військ. адм-ції у Галичині щодо цивільного населення, звільнення з полону та інтернування галицьких українців, зокрема греко-католицьких священиків. Однак **А. Ш.** не вдалося відкрити дип. представництво ЗУНР у Римі (Ватикані).

А. Ш. мав прямі та опосередковані контакти з лідерами Укр. рев-ції. У листі до П. Скоропадського 07.11.1918 відзначав необхідність кращої поведінки його армійців до «безборонного» місц. населення. 23.01.1920 С. Петлюра листовно подякував **А. Ш.** за працю для добра укр. народу.

Після окупації Сх. Галичини Польщею на дип. рівні у країнах Європи та Америки 1921−1923 відстоював право українців на держ.-політ.

самовизначення, соборність укр. земель. У вересні 1923 зустрівся з прем'єр-міністром Франції Р. Пуанкаре, гол. Ради амбасадорів Ж.-М. Камбоном, намагаючись актуалізувати проблему збереження прав і свобод українців у Польській державі. Незважаючи на протести та перепони польської влади у серпні 1923 важкохворий митрополит повернувся у Галичину. Його візиту сприяв брат генерал С. Шептицький, на той час військ. мін-р Польщі, який не поділяв політ. погляди ст. брата й схиляв до лояльності до польської влади. Розуміючи безпідставність надій на швидке нац.-держ. визволення, **А. Ш.** таки рекомендував західноукр. політикам порозумітися з польською владою заради майбут. співжиття. Водночас прагнув не допустити узалежнення ГКЦ від держ.-політ. впливів Варшави.

Неодноразово звинувачував польський уряд у подвійній моралі й нерівноправному трактуванні всіх громадян держави. У міжвоєнний період у відкритій **А. Ш.** «Нар. лічниці» пройшли реабілітацію чимало ветеранів легіону УСС і Галицької Армії. Опікувався дитячими захистами, в яких перебували діти-сироти світової та польсько-укр. воєн. Для цих дітей виділив 364 га землі. Сприяв орг-ції та діяльності Укр. крайового тов-ва опіки над інвалідами, Фонду вдів і сиріт по греко-католицьких священиках, Тов-ва охорони воєнних могил, яке упорядковувало могили вояків легіону УСС, армії УНР і ГА у Львові, Станиславові, Тернополі, Золочеві, Рогатині, Бережанах та ін. Надавав фін. допомогу укр. пресі, приват. школам, музеям, гром. тов-вам, насамперед «Пласту», який вишколював майбутніх вояків укр. військ. формацій. Допомагав галицьким і наддніпрянським митцям – М. Бойчуку, В. Дядинюку, С. Гординському, П. Андрусіву, М. Сосенку, І. Северину, Я. Гніздовському, М. Гаврилку, О. Новаківському, С. Литвиненку, В. Кричевському, П. Ковжуну, Р. Лісовському. Підтримував Нац. музей у Львові, який збирав мистецькі твори доби Укр. рев-ції. Завдяки дип. хисту **А. Ш.** у Галичину вдалося повернути з-за кордону багато творів мистецтва (дзвони, ікони та ін.), вивезені в ході воєнних подій 1914−1919. Знав і підтримував не лише діячів центристського Укр. нац. дем. об'єднання,

а й ОУН, один із провідників якої А. Мельник працював 1929–1938 управителем Львівської митрополії ГКЦ. Старшина Армії УНР І. Шендрик упорядковував митрополичий архів. 1938 архів митрополита заключив угоду з полк. Армії УНР О. Доценком на «видання арх. мат-лів до іст. визв. б-би 1917–23 рр.», упорядкування зб. док. у Львові під назвою «Літопис Укр. Рев-ції». Його автору визначено зарплату авансом у 10,5 тис. злотих.

А. Ш. листувався із відомими сусп.-політ. і культ.-освіт. діячами О. Барвінським, В. Бачинським, М. Галущинським, С. Голубовичем, М. Деркачем, А. Чайковським, І. Крип'якевичем, Т. Окуневським, Є. Олесницьким, Г. Хоткевичем, В. Сінгалевичем, М. Тишкевичем, І. Пулюєм, П. Скоропадським, С. Петлюрою, П. Карманським, В. Охрімовичем, С. Русовою, Ю. Романчуком, Д. Левицьким, О. Назаруком, О. Удовиченком та ін.

А. Ш. підтримав ділові контакти з недавнім мін-ром УНР І. Огієнком, який 1920 надіслав йому книги вид-ва «Укр. Автокефальна Церква», за що той подякував. **А. Ш.** сприяв наданню І. Огієнку посади вчителя укр. мови і літ-ри у Львівській семінарії ЧСВВ (1922–1923), надав йому безпечне помешкання у Львові. Підтримав фін. друк журналів «Рідна мова», «Наша культура», які заснував І. Огієнко (друк. у Жовківській друкарні ЧСВВ). 01.03.1924 прийняв І. Огієнка у митрополичих палатах.

С. Русова 1922 просила **А. Ш.** допомогти врятувати голодуючих дітей-наддніпрянців від фізичної смерті і морального занепаду і перевести до Європи. Гол. Тов-ва колиш. вояків Армії УНР у Франції О. Удовиченко 1923 подякував **А. Ш.** за надані 800 тис. французьких франків для влаштування відпочинкового буд. для укр. інвалідів війни. 1934 надав мат. допомогу садку-передшкіллю для дітей укр. військ.-політ. емігрантів у Каліші. Водночас висловлював подяку Укр. тов-ву інвалідів (голова Д. Паліїв). Тов-во охоронних могил (дир. Ю. Шепарович), які 1930 долучилися до побудови Львівського шпиталю ім. митрополита **А. Ш**. 1933 комбатанти ГА, чл. Укр. громади у м. Ліберці (Чехословаччина) подякували **А. Ш.** за благословення

Стрілецького свята та освячення їх праці. Дозволив у греко-католицьких храмах відправи Служб Божих та панахид 24.05.1936 за С. Петлюрою і всіх полеглих у визв. б-бі укр. народу.

Різко критикував більш.-ком. ідеї та їх втілення в СРСР, диктатор якого Й. Сталін організував Голодомор проти укр. народу. Підтримав діяльність гром. Ком-ту рятунку України, який збирав кошти і продукти для знедолених наддніпрянців. 02.09.1938 видав пастирський лист з осудом нищення польською владою понад сотні православних церков Холмщини і Підляшшя.

Якщо напр. I Світової війни та у час польсько-укр. війни 1918−1919 **А. Ш.** підтримав можливість держ.-політ. існування ЗУНР/ЗОУНР, то після невдач українців 1919−1921, інкорпорації Сх. Галичини, все більше схилявся до ідеї відновлення Галицької республіки під протекторатом Ліги націй. Після того як вказану ідею не підтримали лідери Франції, Великобританії, Італії та США, митрополит був не проти широкої автономії краю в складі міжвоєнної Польщі.

Вітав проголошення Карпатської України. Після приєднання Зах. України до УРСР 1939 представники більш. влади руйнують родинний маєток Шептицьких, оскверняють усипальницю родини, розстрілюють рідного брата Лева з дружиною. 1940 **А. Ш.** видав пастирське послання «Про безбожництво», в якому протестував проти владної політики атеїзму на приєднаних землях. 1941 звернувся до полк. Армії УНР А. Мельника з вимогою порозумітися з А. Бандерою і не допустити розколу в ОУН. У роки рад.-німецької війни 1941−1945 неодноразово звертався до кер-ва Німеччини, СРСР, Апостольського престолу з метою захисту мирного населення, військовополонених. Пропагував ідею міжконфесійного миру, рятуючи від нацистів не лише українців, а й євреїв. 1942 намагався убезпечити зберігання архівів В. Липинського, Є. Петрушевича, укр. музейні колекції. Незважаючи на трагізм окупації, залишався державником-соборником, про що свідчать його слова: «Ідеалом нашого нац. життя є наша рідна всенац. хата – Батьтківщина… Укр. Держава, наділена християнською душею». Намагався

відвернути акти терору щодо українців і поляків Волині та Галичини 1943−1944. Підтримав душпастирство греко-католицьких священиків в УПА, у лавах якої було чимало вояків Армії УНР і ГА.

У похороні **А. Ш.**, що проходили під наглядом рад. спецслужб, взяло участь 150 священиків і понад 10 тис. мирян. Лише після його смерті тоталітарна влада відважилася розпочати масові репресії проти провідників і вірних ГКЦ. 2015 на Святоюрській пл. у Львові йому споруджено пам'ятник.

Тв.: Шептицький Андрей. Пастирські послання. Т. 1−3. Львів, 2007−2010.
Дж.: Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Док. і мат. 1899−1944. Т. 1−2. Львів, 1995−1999.
Літ.: Гайова О., Перун М. На скелі віри. Митрополит Андрей Шептицький. Львів, 2019; *Гентош Л.* Ватикан і виклики модерності. Східноєвропейська політика папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині (1914−1923). Львів, 2006; *Гентош Л.* Митрополит Шептицький 1923-1939: випробування ідеалів. Львів, 2015; *Красівський О.* За Українську державу і церкву. Громадська і суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького в 1918−1923 рр. Львів, 1996; *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918−1919 рр. Львів, 1998; *Його ж.* Мойсей українського народу. До 150-річчя від дня народження Андрея Шептицького. Львів, 2015; Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Кн. 1. Львів, 2004; Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939−1944 рр.). К., 2005.

Микола Литвин

ШОВГЕНІВ (ШОВГЕНОВ) Іван Опанасович (1874 – 1943, Оліва, бл. Данцигу (суч. Гданськ, Польща)) - гідротехнік і меліоратор, батько письменниці Олени Теліги.

Походив з сел. родини. Закінчив реальне училище та Ін-тут інж. шляхів у Петербурзі (1899). Працював на різних інж. посадах у Казанському та Московському окр. шляхів сполучення. Читав курс лекцій по портових спорудах і водних шляхах в Московському інж. училищі, був відправлений на стажування в Бельгію, Німеччину і Австро-Угорщину (1910). Учасник Міжнар. з'їзду спеціалістів з водних шляхів у США (1912). Після нього стажувався у США і Канаді. З січня 1911 доцент, викладав курс з водних сполучень у Петербурзькому політехн. ін-ті. Згодом керував різними

гідротехнічними роботами, меліораційними роботами у Туркестані. Працював у відділі зем. поліпшень Мін-ва землеробства, статський радник.

1918 переїхав до Києва. Проф. Київського політехн. ін-ту (1918-1919). Орг-тор водного госп-ва України. Дир. департаменту водного та шляхового госп-ва Мін-ва шляхів Укр. Держави (1918), заст. мін-ра шляхів УНР (1920).

Емігрував до Чехословаччини. Проф. та перший ректор Укр. госп. академії в Подєбрадах (1922-1928). З 1929 жив у Польщі, де до 1939 працював у Мін-ві хліборобства. Брав активну участь у житті укр. громади, діяльності Укр. наук. ін-ту у Варшаві, де вів семінари для молодих науковців. Був почесним гол. Союзу укр. інж-рів і техніків у Варшаві. У 1940-1941 деякий час очолював новозаснований Укр. Чорноморський ін-т, розробив детальний план діяльності цієї наук. установи. Надрук. розробку «Чорне море. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну» (1941). Від поч. 1942 працював в наук. відділі центр.-госп. водного уряду Данцига (суч. Гданськ, Польща).

Упродовж 1901-1943 опублікував близько 50 наук. праць з різних галузей водного госп-тва. Похований в Оліві бл. Данцигу.

Дж.: Документи про Шовгенових та Теліг у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. Покажчик / ЦДАВО України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. К., 2006.
Літ.: Биковський Л. Іван Шовгенів (1874-1943). Біо-бібліографічні матеріали. Вид. друге. Женева, 1947; Іван Шовгенів (1874-1943). Біографічний нарис / Упор. Н. Миронець. Фундація ім. О.Ольжича (Повернені з небуття). К., 2000.

Олена Бойко

ШПОРЛЮК Роман (Roman Szporluk) [псевд. Павло Чернов.] (08.09.1933, м. Гримайлів, Тернопільська обл.) – американський історик, докт. філософії, проф., дійсний чл. Наук. Тов- Шевченка в США і Укр. Вільної Академії наук. 1996 -2004 дир. Укр. наук. ін-ту Гарвардського ун-ту (Кембридж, Массачусетс, США). Іноземний чл. НАН України.

Народився у сім’ї службовців. Навчався у Люблінській гімназії. У 1955 закінчив правн. ф-т Люблінського ун-ту Марії Кюрі-Складовської. До 1958

жив у ПНР. Після здобуття стипендії Британської Ради виїхав на студії до Оксфордського ун-у, де в 1961 під кер. Джона Пламенатца підготував магістерське дослідження про політ. та філософ. погляди Т. Масарика. У грудні 1961 виїхав до США, де здобув докт. стипендію в Стенфордському ун-ті. У 1965 під кер. Анатоля Мазура і Уейна Вучиніча захистив дисертацію про концепцію рос. історії у візії М. Покровського. Тоді ж активно долучився до діяльності укр. еміграційних орг-цій. У 1960-х широко друкувався в еміграційному журналі «Сучасність». Співпрацював з польськими еміграційними виданнями, друкувався у «Zeszytach Historycznych».

У 1965–1991 працював проф. історії Сх. Європи у Мічиганському ун-ті. Був дир. Центру рос. і східноєвроп. досліджень. На поч. 1970-х гостьовий дослідник Укр. наук. ін-ту Гарвардського ун-ту. З 1991 проф. історії України на ф-ті історії Гарвардського ун-ту.

Р. Ш. є чл. Ради Американських асоціації сприяння слов'янознавству (1976–1979), чл. Польського тов-ва наук і мистецтв у Нью-Йорку та низки ін. наук. об'єднань. Почесний проф. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська Академія». Лауреат нагороди часопису «Przeglądu Wschodniego» (2016) за цілий наук. доробок.

Р. Ш. – один із найбільших дослідників націотворення в Центр.-Сх. Європі та європ. політ. думки, автор оригінальних досліджень, таких як: «The Political Thought of T.G. Masaryk», «Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List», «Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union» та ін. Критично оцінював діаспорну концепцію «нац.-визв. змагань». Представив важливі методологічні студії про укр.-польські відносини 1918-1923 та розв'язання нац. питання у Центр.-Сх. Європі.

Літ.: *Касьянов Г.В.* Шпорлюк Роман Васильович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін. К., 2013. Т. 10. С. 655; Роман Шпорлюк: «Вчитель, дослідник, викладач – це вічний студент». [Електронний ресурс]: https://uamoderna.com/jittepis-istory/roman-szporluk. Дата відвідування: 10.08.2020.

Геннадій Корольов

ШРАМЧЕНКО Леонтій (1877 – 1954, Женева, Швейцарія) – політ. і держ. діяч. Економіст, статистик.

Закінчив юрид. ф-т Московського ун-ту (1907). 1907—1909 працював статистиком у Чернігівському земстві, а 1910-1917 в Тифлісі. 1918 делегат Укр. Закавказької крайової ради до Укр. нац. союзу. Чл. уряду УНР, тов. мін-ра в уряді Б. Мартоса, держ. секретар в уряді І. Мазепи.

На еміграції у ЧСР. 1922 - доцент Укр. госп. академії в Подєбрадах, проф. і декан (1937) ф-ту права і сусп. наук Укр. вільного ун-ту (до 1945), дир. Укр. соціологічного ін-ту (1935-1940). З 1950 жив у Женеві, де і помер.

Дж.: Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920: Док. і мат.: у 2-х т. К., 2006. Україна: Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Рік 1919. К., 2005.
Літ.: Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. К., 2003.

Олена Бойко

ШУЛЬГИН Олександр Якович (30.07.1889, с. Сохвине, Хорольський пов., Полтавська губ. – 04.03.1960, Париж, Франція) – гром.-політ. і держ. діяч, історик і публіцист.

Народився у дворянській сім'ї, яка мала козацько-старшинське коріння. Батько, Яків Миколайович Шульгин, закінчив іст.-філол. ф-т Київського ун-ту, досліджував історію України, належав до Київської старої громади. За участь в укр. русі переслідувався царським урядом, змушений був деякий час жити на еміграції, відбув п'ять років заслання у Сибіру, втративши можливість займатись наук.-викладацькою діяльністю в ун-ті.

У родині окрім Олександра, було троє дітей: донька Надія та два менші сини Володимир (чл. УЦР, зав. її інформаційного бюро, загинув у бою під Крутами) й Микола. Мати **О. Ш.** Любов Миколаївна походила із козацько-старшинського роду Устимовичів, які поважали укр. нац. традиції і були споріднені з відомими гетьманськими родами: Полуботками, Скоропадськими, Самойловичами, Апостолами. Нац. свідомість **О. Ш.** формувалася в родинному оточенні. «Те велике зусилля, яке треба було

зробити людині із нац. індиферентного середовища, щоб дійти до українства, мені не було потрібне,– писав діяч згодом.– Було майже неможливо не наслідувати мого батька, було б дивно, щоб патріотизм моєї матері не відбився на моєму житті і праці».

Поч. освіту **О. Ш.** отримав вдома, з третього класу – у 1-ій Київській гімназії. Під впливом рев. подій 1906 передав дир. гімназії домагання про вивчення у гімназії укр. мови («мови тієї країни, в якій ми народилися і живемо»). Це стало його першим публічним виступом на захист укр. справи. Отримавши середню освіту (1908), **О. Ш.** виїхав до Петербургу, де навчався спочатку на природничому ф-ті, згодом іст.-філол. По закінченню ун-ту (1915) залишився при ньому для підготовки до проф. діяльності. В ун-ті розпочалася його активна політ. й гром. діяльність. Належав до київського земляцтва, був одним із кер. гуртка укр-знавства, активним чл. молодіжної громади ТУП, перебував у складі управи Доброчинного тов-ва для видання загальнокорисних та дешевих книжок, керованого П. Стебницьким, яке видавало популярну літ-ру укр. мовою. Співробітничав із журналом «Украинская жизнь».

Після Лютневої революції 27.02.1917 діяльність Петроградської укр. громади суттєво активізувалася. Українці створили в Петрограді Укр. нац. раду, до складу якої увійшов і **О. Ш.** Репрезентував українців у Петроградському совєті роб. депутатів. У др. пол. березня Укр. нац. рада делегувала **О. Ш.** до Цент. Ради. Протягом 25–26.03.1917 брав участь у роботі реорг-ційного з’їзду ТУП, на якому було створено Союз укр. автономістів-федералістів. На з’їзді виступив проти радикальних закликів негайно скликати Укр. Установчі збори та проголосити автономію України; висловився за більш помірковані методи діяльності («Йдім до автономії, але легальними шляхами»). Така позиція була підтримана більшістю делегатів з’їзду, на якому **О. Ш.** обрали до Тимч. ЦК Союзу. 06–07.04.1917 брав участь у нараді УРДП, обраний до її проводу. На Всеукр. національному конгресі (06–08.04.1917) **О. Ш.** виголосив доповідь «Політ. орг-ція України і її

відношення до Росії». Від УРДП був обраний до складу УЦР та її Ком-ту. Під час відвідин О. Керенським Києва і УЦР 19.05.1917 переконував рос. військ. мін-ра у потребі федеративної перебудови Росії, наголошуючи, що «порятунок Росії в децентралізації, і якщо Росія не буде вчасно децентралізована, то вона загине». Був одним із ініціаторів переіменування УРДП в УПСФ. На конф. партії 25–28.06.1917 **О. Ш.** виступив із доповіддю «Ідеологія, орг-ція і назва партії», в якій доводив, що за умов, які склалися в Росії на 1917, ідея федералізму мусить бути основою реорг-ції держави і навіть активним чинником завершення війни. Відстоював ідею світового федералізму і цим мотивував зміну назви партії. Характеризуючи програму УПСФ, наголошував, що вона має бути «соціалістичною, але не революційною», оскільки партія не сприймала ідей класової б-би. На його думку, в житті суспільства набагато важливішу роль грають етичні й нац. чинники, які дають змогу піднестися над соціальною ворожнечею.

На V Заг. зборах УЦР обраний гол. комісії для скликання з'їзду народів Росії, який збирався з метою домагання федеративного устрою держави. На тих самих зборах брав активну участь в обговоренні статусу Ген. Секретаріату, дискутував із М. Ковалевським, виступив проти спроб конституювати Ген. Секретаріат як уряд України, пропонував визнати його лише за виконавчий орган УЦР. За його словами, орг-ти «свій уряд ми могли б тільки у тому випадку, якби у нас була самостійна укр. держава або хоча б тактично здійснена федерація; але ми тепер тільки створюємо автономний лад і тому орг-ти свій уряд не можемо». Створення уряду, на його думку, було неможливим із двох причин. Насамперед це було б насильством над нац. меншинами, які не брали участі у формуванні УЦР; по-друге, ГС не мав достатнього апарату для функціонування в уряд. режимі. Тому **О. Ш.** вважав, що він повинен дістати статус «вищ. рев. органу укр. народу» з правом «вето» стосовно тих постанов Тимч. уряду, які могли порушувати права укр. народу.

15.06.1917 **О. Ш** обраний тов. ген. секретаря міжнац. справ, 15.07.1917 затверджений Малою Радою на посаді ген. секретаря міжнац. справ. Улітку 1917 **О. Ш.**, В. Винниченко та В. Садовський визначали характер діяльності ГС. На засіданні Малої Ради 01.08.1917 доповів про переговори делегації ГС з Тимч. урядом і підкреслював, що ГС діятиме, не зважаючи на уряд. зволікання із його затвердженням. На VI Заг. зборах УЦР виступив зі звітом про роботу Ген. секретарства міжнац. справ. В обговоренні питання про ставлення до «Тимч. інструкції Ген. Секретаріатові Тимч. уряду» належав до вузького кола тих, хто вважав, що інструкція не порушує домовленостей із урядом, зафіксованих II Універсалом.

Його автономістично-федералістична позиція яскраво виявилась під час проведення у Києві З'їзду поневолених народів Росії (08–15.09.1917). **О. Ш.** не погодився із заявою М. Славинського, офіц. представника Тимчасового уряду на з'їзді, про те, що Україна фактично вже автономна. Натомість зауважив, що це зовсім не так і завданням ГС є створення фундаменту, на якому базуватиметься нац.-тер. автономія України «без штучних скорочень її території». У підсумковому слові на з'їзді ще раз звернув увагу на складне становище Росії та висловив сподівання, що вихід із нього буде знайдено у федералізації країни, яка «з прекрасної мрії народів обернеться тепер в дійсність». З аналогічних позицій виступив також у жовтні 1917 перед делегатами козачого з'їзду в Києві.

Після проголошення III Універсалом Української Народної Республіки доклав чималих зусиль для ствердження нового держ.-правового статусу України. Його діяльність у галузі охорони прав нац. меншин змістилася в площину зовн. політики. Дотримувався проантантівської орієнтації і прагнув досягти визнання УНР країнами Антанти. Це вдалося зробити лише де-факто. З його ініціативи було підписано угоду з Нац. радою Чехословаччини про перебування чехословацьких частин на тер. України. Провадилися пошуки шляхів для встановлення контактів із дем. урядами окр. республік і тер-рій, які утворилися в межах Рос. держави після більш. перевороту в Петрограді.

Був одним із авторів відповіді ГС на більшовицький ультиматум Центр. Раді. 05.12.1917 підписав ноту ГС урядам республік, утворених та тер. Росії, а також кілька ін. док., які висвітлювали позицію УНР в питанні миру. На засіданні ГС 26.12.1917, коли стихійно постало питання про проголошення самостійності України, **О. Ш.** висловив сумнів у доцільності такого акту. Він вважав, що німці, визнавши незалежність України, за це «виторгують собі всі ек. впливи», до того ж «самостійність настрою мас не підніме і армії нам не утворить», а спричиниться до окупації України німецькими військами. Альтернативу вбачав в оперті на здорові сили Росії. Проте голосував за IV Універсал. Після відставки уряду В. Винниченка і за формування уряду В. Голубовичем **О. Ш.** не увійшов до його складу. Дотримувався думки про створення уряду не за парт. ознакою, а за проф. принципом («в синтезі всіх персонально міцних елементів, без поділу на партії та нації»). Вважав, що настав час, коли треба відкласти парт. суперечки і рятувати укр. державність та культуру.

Після гетьманського перевороту очолив політ. комісію укр. мирової делегації на переговорах з РСФРР. Від липня 1918 посол Укр. Держави (з січня 1919 УНР) у Болгарії. У січні 1919 призначений Директорією чл. делегації УНР на Паризькій мирній конф.

У 1920- х роках перебував на еміграції. Провадив активну політ. діяльність як представник УНР, очолював надзвич. дип. місію УНР в Парижі, З трибуни Ліги Націй протестував проти більш. політики щодо України (колективізація, Голодомор). У 20-х – послідовний захисник ідей укр. державності. Вважав б-бу за здобуття укр. державності гол. завданням свого покоління. Сформував гасло: «Нація вище класів, держава вище партії». Поряд із політ. діяльністю займався наук. дослідженнями, викладацькою роботою. Був проф. заг. історії Укр. вільного ун-ту, Укр. високого педагогічного ін-ту ім. М. Драгоманова у Празі. 1924 заснував Укр. акад. ком-т, що координував діяльність укр. еміграційних наук. та вищ. навч. закладів. Опублікував чимало наук. праць укр. та французькою мовами.

Пр.: Політика. Державне будівництво України і міжнародні справи: ст., док., промови Київ, 1918; Нариси з нової історії Європи: перехід від серед. віків до нових часів. реліг. боротьба в XVI-XVII вв. розвиток Європ. держ. міжнар. відносини в XVIII в. Прага, 1925; Симон Петлюра та українська закордонна політика» // Збірник пам'яти С. Петлюри (1879–1926). Прага, 1930. С. 172–177; Державність чи гайдамаччина?: (зб. ст. та док.). Париж, 1931; Україна і червоний жах. Погроми в Україні. 1927; Без території: ідеологія та чин Уряду У.Н.Р. на чужині. Париж, 1934; L'Ukraine, la Russie et les puissances de l'Entente; exposé politique de l'ex-ministre ukrainien des affaires étrangères, Alexandre Choulguine. Berne, 1918; Les problèmes de l'Ukraine, la question éthnique, la culture nationale, la vie économique, la volonté du peuple. Paris, 1919 та ін.

Дж.: Українська Центральна рада: Док. і мат. У 2-х т. К., 1996–1997.

Літ.: Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. Київ, 1998. С. 198–201; Збірник на пошану О. Шульгина. ЗНТШ. Т. 186, Париж–Мюнхен 1969; *Иваницкая С.Г.* Шульгин Александр Яковлевич // Іваницька С.Г. Українська ліберально-демократична партійна еліта: «колективний портрет» (кінець XIX – початок XX ст.). Запоріжжя, 2011. С. 418–424; *Матвієнко В.М.* Шульгин Олександр Якович // Українська дипломатична енциклопедія. У 2-х т. Т. 2. Київ, 2004; Alexandr Choulguine. 1889–1960. Paris, 1961.

Тетяна Осташко

ШУХЕВИЧ Степан Євгенович (01.01.1877, с. Серафинці (суч. Городенківський р-н, Івано-Франківська обл.) – 06.06.1945, м. Амберг, Німеччина) – військ. діяч, адвокат.

Народився в патріотичній родині священника Євгена та Володимири. Його дід Йосип перекладав українською мовою Вергілія, В. Скотта та ін. У дитинстві у Степана проявилася жага до точних наук. Через три роки переїхав до Красова (суч. Стрийський р-н, Львівська обл.). У віці 5 років його відвідував учитель, пізніше навчався у нар. школі, 1886-1895 – Львівській акад. гімназії. Закінчив правн. ф-т Львівського ун-ту (1899), де слухав лекції М. Грушевського. Став чл. «Акад. братства». Відбув суд. практику у Відні та Львові. У вересні 1901 склав іспит на посаду судді.

З 01.10.1901 почав службу в австро-угорській армії у 7 піх. полку, цікавився військ. справою. 1902 отримав звання поручника. Після повернення зі служби (1903) тимч. працював суддею в м. Рава-Руська, згодом переведений на посаду помічника судді Чайковського в Долині, який на той час важко хворів. Вів діловодство укр. мовою. Після смерті судді **С. Ш.**

знову перевели до Дрогобича. У місті відвідував читальні, пропагував розвиток «Просвіти». В умовах конкуренції та вказівок з боку поляків, вирішив змінити професію. 1911-1914 працював адвокатом.

Один з орг-рів УСС. Був командиром 3-го півкуреня (вересень 1914), командиром куреня (10.1914–1916). Його підрозділ відзначився в боях за міста Борислав та Дрогобич. 1916 відправлено до запасу 33-ого полку крайової оборони у м. Золочеві. Там став командиром маршової сотні, воював спочатку на рос. (битви під Іван-городом, Брест-Литовським, Барановичами та ін.), згодом італійському фронтах (битва під Сочею). 1917 – сотник австрійської армії.

З поч. Укр. рев-ції попросив командування перевестися на схід, поїхав у відпустку до Перемишля. Згодом брав участь у навчанні польової жандармерії в Бєліцах (Польща). Після підписання Брестської угоди (1918) комендант польової жандармерії при австрійському губ-рі м. Одеса. Брав участь в діяльності Укр. клубу, заснував та викладав у школі військ. агентів. З поч. рев-ції в Австро-Угорщині виїхав з міста.

Обіймав посаду коменданта Підволочиська, займався оглядом військ. частин, що йшли на допомогу УГА. З лютого 1919 командир 4-ї Золочівської бригади УГА ІІ корпусу УГА. Підтримав пропозицію про демаркаційну лінію, запропоновану місією Бартелемі. У травні 1919 персональний референт НКГА. 14.07.1919 очолив делегацію галичан до Львова для переговорів з поляками, але після приєднання представників УНР та делегатів від УГА, його замінив С. Магаляс. 03.11.1919. брав участь в нараді Гол. Отамана С. Петлюри в Жмеринці. За розпорядженням Г. Ціріца 13-14.11.1919 очолював трибунал у суд. процесі М. Тарнавського, А. Шаманека та О. Лисняка за підписання НКГА сепаратної угоди з Добрармією у м. Вінниця. Був гол. Колегії старшин, яка розробляла план подальших дій УГА після зняття їх з фронту у грудні 1919. Увійшов до складу ревкому УГА, який взявся опікуватись 3000 хворими стрільцями. Очолюючи кінний загін, у квітні 1920 зумів вирватись з польського оточення під Махнівкою.

1921-1925 проф. кримінального права Львівського (таємного) укр. ун-ту, викладачів і студентів якого переслідувала поліція, що стало однією з причин зміни професії. Виступав захисником під час політ. процесів над учасниками укр. нац.-визв. руху в Галичині та Волині: С. Федака (1921), Д. Данилишина і В. Біласа (1932), М. Лемики (1933), Львівський процес (1936), над гімназистами Волині (1939) та ін. Кожен з процесів **С. Ш**. детально охарактеризував у власних спогадах.

Став одним з ініціаторів створення (1920) вид-ва «Червона Калина» був довголітнім гол. Наглядової ради видавництва, яке у 1921-1939 опублікувало близько 80 т. спогадів про нац.-визв. змагання 1917-1921 та ін. патріотичної літ-ри.

З поч. II Світової війни переїхав до м. Кракова, працював адвокатом (з 1940), чл. Укр. нац. допомогового ком-ту в Кракові (червень 1941). Перед захопленням Польщі совєтською армією (1944) переїхав у м. Амберг (суч. Німеччина).

Автор книг спогадів «Спомини», «Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів)», «Моє життя» (Лондон, 1991). Готував до публікації «Вел. історія укр. політ. процесів у Галичині і Волині від 1922 до 1939» та «Невідомі герої», але вони не збереглися. Помер 6 червня 1945 р. в м. Амберг (Німеччина).

Тв.: Спомини, Львів,192); Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів). Львів, 1930; Гіркий то сміх. 1930; Моє життя. Лондон, 1991.

Літ.: Захисник учасників визвольних змагань (до 140-річчя від дня народження Степана Євгеновича Шухевича): бібліографічний нарис; укладач Н.А. Петренко. Київ, 2017; *Мельничук Б., Щербак Л.* Шухевич Степан Євгенович // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. Тернопіль, 2008. Т. 3: С. 663; *Посівнич М.* Шухевич Степан Євгенович // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 4. Івано-Франківськ, 2021. С. 487-488; Шухевич Степан Євгенович // Провідники духовності в Україні: довідник. Київ, 2003. С. 117.

Роман Тимченко

ЯБЛОНСЬКИЙ Генрік Ян (27.12.1909, м Велішев, бл. Варшави – 27.01.2003, Варшава, Польща) – відомий польський учений, історик і держ. діяч.

1931 закінчив іст. ф-т Варшавського ун-ту, тоді ж став чл. Польської соц. партії. 1939 мобілізований до війська,1940 брав участь у битві під Нарвіком, Опісля виїхав до Франції, брав участь у русі опору. В 1945 повернувся до Польщі, де упродовж кількох десятиліть займав високі держ. та парт. посади. 1946–1948 віце-гол. Центр. Вик. Ком-ту ППС. 1971-1981 рр. був членом ЦК ПОРП, 1972-1985 в. о гол. Держ. Ради ПНР. 1947-1989 депутат Сейму ПНР.

Не полишав наук. та викладацьку роботу. З 1948 – проф. Варшавського ун-ту, 1952 обраний до Польської академії наук. Займав важливий пост мін-ра освіти та вищ. школи республіки.

Г. Я. автор багатьох праць про період відновлення Польщі та її сх. політику, особливо у стосунку до України. Навколо нього була сформована наук. школа, до якої належали відомі польські історики (А. Деруга, Ю. Лєвандовський, А. Лєванда, С. Мікулич). Прагматично оцінював польську сх. політику у 1918-1921. Значну цінність мають його роботи про польську нац. автономії в рев. Україні. На поч. 1930-х провів серію інтерв’ю з учасниками польського руху та чиновниками Мін-ва польських справ УНР. Ці матеріали лягли в основу його статей про польське мін-во в Україні (опубліковані на сторінках журналу «Niepodległość», 1939) та важливої монографії «Польська національна автономія в Україні» (Варшава, 1948). Розглядав впровадження нац. автономії для поляків у рев. Україні як один із феноменів розв’язання нац. питання у Центр.-Сх. Європі. Досліджував також історію Польської Партії Соц. під час I Світової війни та її внесок у відновлення незалежності.

Похований на військ. кладовищі на Повонжках.

Тв.: Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918, Warszawa 1948; Ministerium Spraw Polskich Ukraińskiej Republiki Ludowej 1917–1918 // Niepodległość. T. XX. Z. 1 (54), 1939.

S. 65-88; Ministerium Spraw Polskich Ukraińskiej Republiki Ludowej 1917–1918 // Niepodległość. T. XX. Z. 2 (55). 1939. S. 260-268; Narodziny Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1919, Warszawa 1962.
Літ.: М. Потапенко. З архіву Генріка Яблонського. Свідчення учасників польського незалежницького руху про діяльність Міністерства польських справ Української Народної Республіки в 1917–1918 роках // Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр. Том 1. Київ, 2019. С. 201-232.

Геннадій Корольов, Віктор Венглевич

ЯКОВЛІВ Андрій Іванович (28.11(11.12).1872, Чигирин, Київщина – 14.05.1955, Нью-Йорк, США) – гром. і держ. діяч, учений-правознавець, історик права.

Народився в сім'ї священика. 1894 закінчив Київську дух. семінарію, деякий час учителював в Черкаській міськ. школі. 1898 вступив на правн. ф-т Дерптського ун-ту, навчався до весни 1902. Разом із Ф. Матушевським брав активну участь у студ. русі, був одним із орг-рів укр. громади. Виявив хист до наук. праці. Під керівництвом проф. М. Дяконова почав досліджувати тему «Черкаський повіт у XV–XVI ст.». У 1901–1902 змушений працювати у Варшаві на буд-ві залізниці Варшава-Каліш. З 1903 мешкав у Києві, де склав випускні держ. іспити у Київському ун-ті (1904). 1904-1908 працював на держ. службі у Київській скарбовій палаті, юрисконсультом Київської міськ. управи та казенної палати (1904–1917), помічник присяжного повіреного, з 1913 – адвокат округи Київської суд. палати. 1910–1918 читав лекції по енциклопедії права та з-нознавству в 1-й Київській комерційній школі. Із заснуванням тов-ва «Просвіта» обраний чл. його управи, належав до УРДП, входив до київського осередку ТУП. Наук. зацікавлення зблизили **А. Я.** з Укр. наук. тов-м, чл. якого він був із 1907. Відтоді в друк. органі тов-ва, часописі «Україна», друк. свої ґрунтовні наук. розвідки, 1916 у Києві опублікована монографія «Засечная черта Московского государства».

У квітні 1917 на Всеукр. нац. конгресі **А. Я.** обрали чл. УЦР від київської адвокатури. Був орг-ром Тов-ва укр. адвокатів та одним із фундаторів Укр. правн. тов-ва. У 1917 став чл. УПСФ, яку репрезентував в Ком-ті УЦР і Малій Раді. У березні 1918 призначений дир. канцелярії УЦР.

15.04.1918 виїхав до Відня як гол. дип. місії УНР в Австро-Угорщині і на цій посаді перебував до липня. За часів Укр. Держави очолював департамент чужоземних зносин в Мін-ві закорд. справ, 1919 призначений дип. представником УНР в Бельгії та Голландії.

1923 переїхав до Праги, де обіймав посаду доцента Укр. вільного ун-ту, з 1928 проф. цивільного права, протягом 1935–1945 очолював кафедру цивільного права, 1930 та 1944 обирався ректором ун-ту. Водночас викладав в Укр. госп. академії в Подебрадах. 1939 в. о. дир. Укр. наук. ін-ту у Варшаві. Був гол. Укр. акад. ком-ту при Міжнар. комісії для інтелектуальної праці Ліги Націй, одним із засновників і гол. Музею визв. б-би України та чл. Іст.-філософічного тов-ва у Празі. 1945 виїхав до Зах.Німеччини, згодом до Бельгії. З 1953 мешкав у США.

Наук. доробок **А. Я.** складають праці, присвячені укр.-московським договорам часів Б. Хмельницького, І. Виговського та пізнішим; копним судам на Україні, проблемам іст.-теоретичних підвалин укр. права та впливів на нього чеського й німецького права тощо. Декілька наук. досліджень **А. Я.** присвячені процесу укр. законотворення новітньої доби.

Пр.: Договір гетьмана Б. Хмельницького з Москвою року 1654. Прага, 1927; Околиці (округи) копних судів XVI–XVIII вв. на Україні Прага, 1928; Паризька трагедія // Збірник пам’яти С. Петлюри (1879–1926). Прага, 1930. С. 228–258; Про копні суди на Україні. Прага, 1931; Українське звичаєве процесуальне право: виклад при інсталяції на ректорському уряді 28.XI.1930. Прага, 1931; Україно-москосковські договори 17–18 століть. Варшава, 1934; Історичні традиції української державности. Б. м., 1937; Основи Конституції УНР. Париж, 1937 та ін.
Дж.: ЦДІАЛ України. Ф. 309, оп. 1, спр. 390. Арк. 131-132 зв.
Літ.: Гошко Т. У пошуках нового дому: з листів Андрія Яковліва до Льва Окіншевича // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія «Історія». Вип. 59. Харків, 2021. С. 121–165; *Маньгора Т.В.* Дослідження історії кодифікації українського права А. Яковлівим // Інформація і право. 2021. № 1 (36). С. 178–183; *Петрик А.* Андрій Яковлів (1872-1955): нариси життя та діяльності // Український історичний збірник: Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Вип. 14, 2011.

Тетяна Осташко

Список скорочень

агрон. - агрономічний
адв. - адвокатський
адмін. – адміністративний
акад. – академічний
анарх. – анархічний
арт. – артилерійський
арх. - архівний
б-ба - боротьба
біб-ка – бібліотека
більш. – більшовицький
більш-к – більшовик
буд. – будинок, будівельний
буд-во - будівництво

вел. - великий
верх. – верховний
видав. – видавничий
визв. – визвольний
вик. - виконавчий
вищ. - вищий
військ. – військовий
внутр. – внутрішній
в. о. – виконуючий обов'язки
вол. – волость, волосний
вул. - вулиця
ген. – генерал, генеральний
гол. – голова, головний
госп. –господарський
госп-во - господарство
гром. – громадський
громад. - громадянський
губ. – губернія, губернський
гум. - гуманітарний
дем. – демократичний
держ. – державний
дип. – дипломатичний
дир. – директор
док. – документальний
док-т - документ
докт. – доктор, докторський
др. - другий
драм. – драматичний
друк. – друкований, друкарський
дух. - духовний
ек. – економічний
етнограф. – етнографічний
європ. – європейський
зав. - завідувач
заг. – загальний
закорд. – закордонний
залізн. - залізничний
заст. – заступник
зах. – західний

зем. – земельний
з-н - закон
зовніш. – зовнішній
імп. – імператор, імператорський
ін. – інший
інж. – інженер, інженерний
ін-т – інститут
іст. – історія, історичний
кер. – керівник, керівний
кер-во - керівництво
кін. – кінець
кн. – князь
колиш. – колишній
ком. - комуністичний
ком-т – комітет
конф. - конференція
кооп. – кооператив, кооперативний
культ. - культурний
літ-ра – література
майбут. – майбутній
мат. – матеріальний
мат-ли - матеріали
матем. – математичний
махн. - махновський
мед. – медичний
міжнар. - міжнародний
мін-во - міністерство
мін-р – міністр
місц. – місцевий
міськ. – міський
млн. – мільйон
муз. - музичний
навч. – навчальний
надзвич. - надзвичайний
напр. - наприкінці
нар. – народний
наук. - науковий
нац. - національний

нач. – начальник
н. с. – науковий співробітник
обл. – область, обласний
окр. - окремий
орг. – організаційний
орг-ція – організація
освіт. - освітній
от. – отець
офіц. - офіційний
парт. - партійний
півд. – південний
півн. - північний
піх. – піхотний
пов. – повіт, повітовиц
пол. - половина
повст. – повстанський
політ. – політичний
полк. - полковник
поч. – початок
правн. – правничий
приват. – приватний
проф. – професор, професійний
псевд. - псевдонім
рад. - радянський
рев. – революційний
рев-ція – революція
ред. – редактор, редакційний
ред-ція - редакція
р-н - район
роб. - робітничий
рос. – російський
сел. - селянський
сер. – середина, середній
сов. - совєтський
соц. – соціалістичний
ст. - старший
ст. н. с. – старший науковий співробітник
студ. - студентський
суд. – судовий

сусп. – суспільний
суч. – сучасний
сх. – схід, східний
тер. – територія, територіальний
техн. – технічний
т. зв. – так званий
тимч. - тимчасовий
тис. – тисяча
тов. – товариш
тов-во - товариство
торг. – торговий
труд. – трудовий
т. ч. – тому числі
укр. – український
укр-ція – українізація
укр-знавство – українознавство
ун-т – університет
уряд. - урядовий
філол. – філологічний
філософ. - філософський
фін. – фінанси, фінансовий
ф-т – факультет
харч. – харчовий
худ. – художній
хут. – хутір
центр. – центральний
чл. – член
шк. – шкільний
шляхет. - шляхетський
юрид. - юридичний

АН – Академія наук
ВНР – Білоруська Народна Республіка
ВКП(б) – Всеросійська комуністична партія (більшовиків)
ВУАН – Всеукраїнська академія наук
ВУО – Волинське українське об'єднання
ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
ВЧК – Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією

ГА – Галицька армія
ГКЦ – Греко-католицька церква
ГС – Генеральний Секретаріат
ГСРР – Галицька Соціалістична Радянська Республіка
ДПУ – Державне політичне управління УСРР
ЗОУНР – Західна область Української Народної Республіки
ЗСПР – Збройні сили Півдня Росії
ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
Комінтерн – Комуністичний Інтернаціонал
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
КПУ - Комуністична партія України
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МЗС – Міністерство закордонних справ
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКГА – Начальна команда Галицької армії
НТШ – Наукове товариство ім. Т. Шевченка
ОУН – Організація українських націоналістів
ПНР – Польська Народна Республіка
ПОРП – Польська об'єднана робітнича партія
ППЗ – Південно-Західна залізниця
ППС – Польська партія соціалістична
РЕП - Російська комуністична партія
РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)
РНМ – Рада Народних Міністрів
РНК, Раднарком – Рада народних комісарів Росії
РСДРП - Російська соціал-демократична робітнича партія
РСДРП(б) – Російська соціал-демократична робітнича партія (більшовиків)
РСДРП(м) – Російська соціал-демократична робітнича партія (меншовиків)
РСФРР – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка
РФ – Російська Федерація
СВУ – Союз визволення України
СГД – Союз гетьманців-державників
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
СС – Січові стрільці
СУПРУГ – Союз українських приватних урядників Галичини
США – Сполучені Штати Америки
ТУП - Товариство українських поступовців
УВО – Українська військова організація
УГА – Українська Галицька Армія

УГВК – Український генеральний військовий комітет
УГК – Український Горожанський комітет
УКП – Українська комуністична партія
УНДО – Українське національно-демократичне об’єднання
УНДП – Українська національно-демократична партія
УНР – Українська Народна Республіка
УНРада – Українська Національна Рада
УНРП – Українська народно-республіканська партія
УНТП – Українська народно-трудова партія
УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів
УПСС – Українська партія соціалістів-самостійників
УПСФ – Українська партія соціалістів-федералістів
УРЕ – Українська радянська енциклопедія
УРДП – Українська радикально-демократична партія
УРП – Українська радикальна партія
УСДП – Українська соціал-демократична партія
УСДРП – Українська соціал-демократична робітнича партія
УСДХ – Український союз хліборобів-власників
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
УСС – Українські Січові стрільці
УСХД – Український союз хліборобів-державників
УЦР – Українська Центральна Рада
ЦВК – Центральний військовий комітет
ЦК – Центральний комітет
ЧК – Чрезвычайная комиссия
ЧСВВ – Чин св. Василя Великого
ЧСР – Чехо-Словацька Республіка
ЧУГА – Червона Українська Галицька Армія